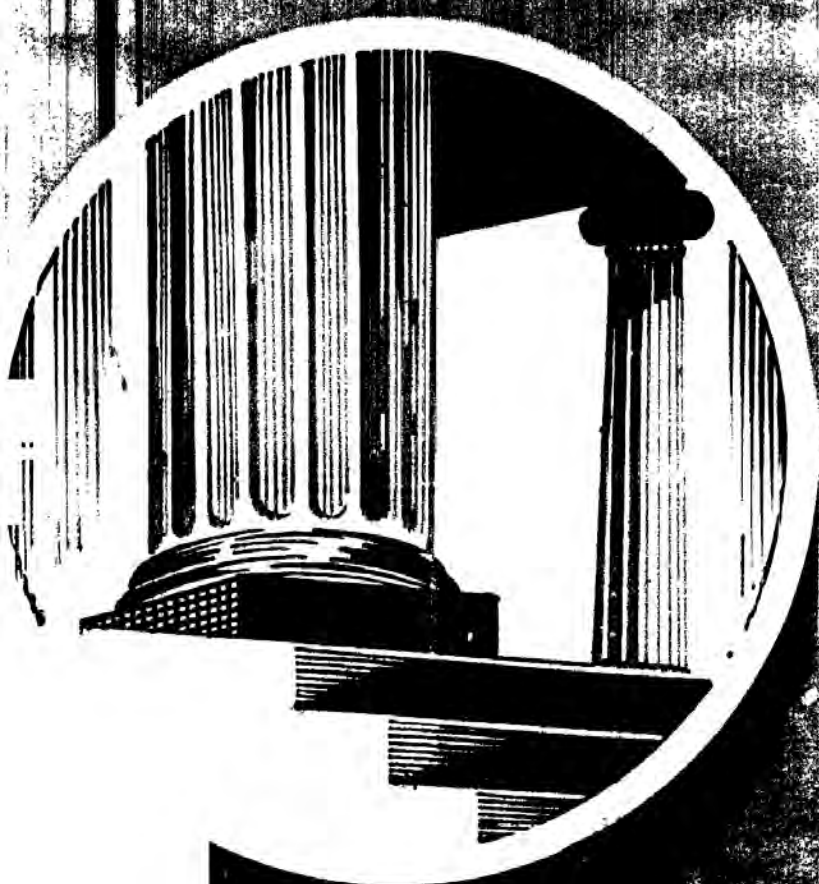

ΒΗΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ
ΕΤΕΡΟΜΟΡΦΟΤΗΤΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Η ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ: Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα Στοιχ. Παιδείας	1
ΣΠΥΡ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ: Παιδεία, ἡ σπουδαιότης τῶν λειτουργιῶν τῆς Πο- λιτείας	2
Δ. Ν. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ: Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος	5
ΚΩΝ. ΚΙΤΣΟΥ: Ἡ Αἰσθητικὴ Ἀγωγή τοῦ Ἀνθρώπου	11
ΝΙΚ. ΑΝΑΣΤΟΠΟΥΛΟΥ: Ἐφαρμογὴ τοῦ Ἐκπαιδευ- τικοῦ προγράμματος Κοι- νωνικῆς ἀναπτύξεως	18
Γ. Ν. ΚΩΣΤΑΔΗΜΑ: Διὰ μίαν καλυτέραν ὁργά- νωσιν τῶν ἐργασιῶν μας	18
ΠΑΥΛ. ΔΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗ: Ἡ Σχολὴ τοῦ Πυθαγόρα καὶ οἱ Παιδαγωγικαὶ του Ἰδέες καὶ Ἀρχαί	22
Γ. ΚΟΥΛΟΥΚΗ: Ἡ Παιδ. καὶ ἡ Ἐποχὴ μας	25
ΧΡΥΣ. ΖΗΣΗ: Γενικὴ ἐπιστημονικὴ θεώ- ρησις τοῦ χαρακτῆρος	29
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ: 1) «Παιδαγωγικὴ ψυχολο- γία» Γεωργίου Ν. Παλαιο- λόγου 2) «Θεραπευτικὴ Παιδαγωγικὴ» Νικ. Γ. Μελανίτου 3) «Τὰ σύγ- χρονα ὀλιγοθέσια Δημοτ. Σχολεία» Ἀνδρ. Παπαν- δρέου 4) «Αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὸ ἐλεύθερον ἀνά- γνωσμα εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον» Εὐστ. Σταθο- πούλου 5) «Ἑλληνικοὶ χο- ροὶ» Ἀθαν. Μπίκου 6) «Ἱστορία Ν. Πρεβέζης» Π. Στάρα	

ΕΤΟΣ Η'
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

Τεύχος 1ον — 2ον
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1960

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ - ΕΚΔΟΤΗΣ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15α ΑΘΗΝΑΙ — ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 36-547

Διοικητικὸν Συμβούλιον

ΗΛΙΑΣ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΔΟΣ	Πρόεδρος
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΜΑΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ	Ἀντιπρόεδρος
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΒΑΛΑΣ	Γεν. Γραμματεὺς
ΜΗΝΑΣ ΣΤΡΑΤΗΣ	Ταμίας
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΔΟΥΤΑΛΗΣ	Εἰδ. Γραμματεὺς
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΚΩΔΙΚΗΣ	Μέλος
ΠΕΤΡΟΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ	Μέλος

Επιστημονικόν Βήμα τοῦ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ 15Α — ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ 36-547

ΕΤΟΣ Η' — ΤΕΥΧΟΣ 1ον · 2ον
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1960

Τιμή τεύχους Δρχ. 5
Συνδρομή διὰ μὴ μέλη 50

ΤΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, ἐν ᾧφει τῶν συγχρόνων Παιδαγωγικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν δεδομένων τῆς Ψυχολογίας τοῦ παιδιοῦ, συνέταξε καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν εἰς τὰ σχολεῖα Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως διδασκτέων μαθημάτων. Τοῦ προγράμματος τούτου, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰ τότε γνωσθέντα περὶ αὐτοῦ, ἀπετέλει σημαντικὴν πρόδοον ἐναντι τοῦ σήμερον ἰσχύοντος, τὸ ὁποῖον συνετάγη καὶ ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν πρὸ 50 περίπου ἐτῶν, ἐδημοσιεύθη ἐν τμήμα μόνον. Ἀλλὰ καὶ τούτου ἀνεστάλη ἡ ἐφαρμογὴ καὶ οὕτω ὅλη ἐκείνη ἡ ἐργασία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου ἐξακολουθεῖ νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ χρονοντούλαπα τοῦ Ὑπουργείου.

Δὲν ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ἀποτελεῖ πανάκειαν, ἡ ὁποία ὡς διὰ μαγείας θὰ θεραπεύσῃ πάντα τὰ κακῶς ἔχοντα εἰς τὴν Στοιχειώδη Ἐκπαίδευσιν. Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἓνα συγχρονισμένον πρόγραμμα ἀπὸ ἀπόψεως διδασκτέων ὑλῶν, τὸ ὁποῖον συγχρόνως θὰ διαγράφῃ τὰς γενικὰς κατευθυντηρίους γραμὰς καὶ τὰς θεμελιώδεις μεθόδους πάσης ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖῳ ἐπιδιωκομένης παιδευτικῆς καὶ διδασκτικῆς προσπάθειας, θὰ συμβάλῃ σημαντικῶς εἰς τὴν καλυτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τοῦ σχολείου.

Σήμερον μάλιστα, ὅτε διὰ τῶν νέων νομοθετικῶν μέτρων ἐπῆλθεν οὐσιώδης μεταβολὴ εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ συντάσσεται νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα δι' αὐτήν, εἶναι περισσόν· ἔργον ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν ἐπιβεβλημένη ἡ σύνταξις νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος καὶ διὰ τὴν Στοιχειώδη Ἐκπαίδευσιν.

Βεβαίως ἡ εὐκολωτέρα καὶ ἀμεσώτερα λύσις τοῦ προβλήματος τούτου εἶναι νὰ τεθῇ ἐν ἰσχύϊ τὸ ἐν σχεδίῳ κείμενον ἤδη ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. Ἀλλὰ δὲν νομίζομεν ὅτι τοῦ-

το εἶναι πλέον ἀρκετόν. Διότι ναι μὲν ἡ Στοιχειώδης Ἐκπαίδευσις ἐπιδιώκει ἰδικόν της αὐτοτελὴ σκοπὸν, ἀποβλέπει δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν τρώφιμόν της μὲ τὰς ἀπαραιτήτους καὶ θεμελιώδεις ἐκείνας γνώσεις καὶ δεξιότητας, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος θὰ δυνηθῇ νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς βασικὰς ἀπαιτήσεις καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπιτυχῶς τὰ ἀπλούστερα καὶ συνηθέστερα προβλήματα τῆς ἐπαγγελματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ καὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται ὅτι ἐκ τῶν ἀποφοίτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου λαμβάνονται οἱ μαθηταὶ τῆς μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπομένως ἐν τῇ προσπάθειᾳ πραγματοποιήσεως τῶν σκοπῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παροραθῇ τὸ γεγονὸς τοῦτο. Λογικὴ δὲ συνέπεια τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι ὅτι οἱ ἀπόφοιτοι οὗτοι δέον νὰ ἔχωσιν ἀφομοιώσει γνώσεις καὶ δεξιότητας καὶ νὰ ἔχουν τὸ πνεῦμα καλλιεργημένον, ὥστε ἡ Μέση Παιδεία νὰ οἰκοδομήσῃ ἐπὶ ἀσφαλεστέρων θεμελίων τὸ ἔργον της.

Κατ' ἀκολουθίαν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δέον νὰ ἀναπτύξῃ καὶ τὴν γλώσσαν τῶν μαθητῶν του εἰς βῆθμον ὑψηλότερον ἢ σήμερον καὶ τὴν μαθηματικὴν σκέψιν των νὰ καλλιεργήσῃ καὶ μὲ δεξιότητας νὰ τοὺς ἐφοδιάσῃ, ὥστε εὐκόλως νὰ προσαρμοσθοῦν καὶ νὰ ἀνταποκριθῶν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν σχολείων Μέσης ἢ καὶ τῆς κατωτέρας Ἐπαγγελματικῆς Ἐκπαιδεύσεως. Ταῦτα πάντα βεβαίως εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἀποτέλεσμα τῶν εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἐφαρμοζομένων διδασκτικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων, ἀλλὰ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν εἰδικωτέρων τούτων ἐπιδιώξεων δὲν εἶναι ἀσήμαντος.

Πρέπει ἐπομένως καὶ διὰ τὰ σχολεῖα Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως νὰ συνταχθῇ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ἢ μᾶλλον ὀρθότερον θὰ εἶναι ἐὰν ἐπανεξετασθῇ τὸ ἤδη ἐν σχεδίῳ

ΠΑΙΔΕΙΑ, ἡ σπουδαιότης τῶν λειτουργιῶν τῆς Πολιτείας

Ὁμιλία πρὸς τὴν ΑΒ' Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Λειτουργῶν
Στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως γενομένην τῇ 13 Ἰουλίου 1960

ΣΠΥΡ. ΜΙΧ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ

Πρώην Καθηγ. τῆς Παιδαγ. ἐν τῷ Παν/μίῳ Ἀθηνῶν

Ἀγαπητοὶ Σύνεδροι,

Πρὸ τινῶν ἐτῶν ἐν συζητήσει περὶ διαφορῶν γενικῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων ἐπιφανέστατος νομομαθὴς τῆς Πατρίδος ἡμῶν εἶπέ μοι: «Τὸ θεμέλιον τῆς πολιτείας εἶναι ἡ Δικαιοσύνη». «Βεβαίως, ἀπήντησα, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης κυρίως στηρίζεται ἡ πολιτεία. Ἀλλ' ὅμως, νομίζω, εἰς αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προστεθῇ ἡ Αἰδώς». «Ὁρθῶς ὁ Πλάτων εἰς τὸν Πρωταγόραν λέγει, ὅτι ὁ Ζεὺς φοβηθεὶς, μήπως ἐξαφανισθῇ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἑρμῆν τὴν Αἰδὼ καὶ τὴν Δίκην (Δικαιοσύνην) εὐθὺς μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ διανεῖμῃ αὐτὰς εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς πολίτας καὶ νὰ θέσῃ νόμον, καθ' ὃν πᾶς, ὅστις δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ μετέχη αὐτῶν, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ φονεύεται ὡς νόσος τῆς πολιτείας».

Ἀφοῦ ὁ συνομιλητὴς μου συνεφώνησε πρὸς αὐτὰ, προσέθηκα:

«Ἐκ πασῶν τῶν λειτουργιῶν τῆς πολιτείας κατὰ πρῶτον λόγον προωρισμένη εἶναι νὰ προάγῃ τὴν Δικαιοσύνην οὐχὶ ἡ Δικανικὴ, οὐχὶ δηλαδὴ τὰ δικαστήρια, οὐχὶ οἱ δικασταί, οὐχὶ οἱ δικηγόροι, οὐδ' οἱ λοιποὶ νομαθεῖς, ἀλλ' ἡ Παιδεία».

Πρὸς τὴν ἔντονον ἀντίρρησην τοῦ συνομιλητοῦ μου ἀντέταξα ἕκ δευτέρου γνώμην τοῦ Πλάτωνος, τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διετήρουν ζωηρὰν ἐν τῇ μνήμῃ μου κατὰ τὰ οὐσιώδη. Τὴν ἐπομένην δὲ ἀπέστειλα αὐτὴν γραπτὴν ταχυδρομικῶς. Ἐχει δὲ ἡ πλατωνικὴ αὕτη γνώμη κατὰ πιστὴν μετάφρασιν ὡς ἀκολούθως: «Ἐνεκα τῆς παραμελήσεως τῆς παιδείας πληθύνονται ἡ ἀκολασία καὶ αἱ νόσοι εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπομένως ἀνοίγουν πολλὰ δικαστήρια καὶ ἰατρεία, ἡ δὲ Δικανικὴ καὶ ἡ Ἰατρικὴ σεμνύνονται ἀκριβῶς τότε, ὅτε ἀσχολοῦνται πάρα πολὺ μὲ τὰ δικαστήρια καὶ τὰ ἰατρεία καὶ πολλοὶ ἐλεύθεροι πολῖται. Εἶναι

.....
συνεταγμένον καὶ νὰ προσορμωθῇ πρὸς τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς πραγματικότητος καὶ τὰς συνχ. οἰκ. ἀπαιτήσεις.

Βεβαίως—διὰ νὰ ἐπαναλάβωμεν κάτι ποῦ καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη—δὲν θὰ πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι ἕνα νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ἔλυσεν ὅλα τὰ προβλήματα τῆς Στοιχειώδους Παιδείας μας. Ἴσως μάλιστα τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ εἶναι ἐκ τῶν ὀλινώτερον σπουδαίων, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ὅμως τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ λόγον νὰ τὸ ἀφήνωμεν νὰ χρονίζῃ. ἀφοῦ, τὸ κάτω κάτω, δι' αὐτὸ δὲν ἀπαιτεῖται καμμία δαπάνη παρὰ μόνον καλὴ θέλησις καὶ ὀλίγη πνευματικὴ προσπάθεια τῶν ἀρμοδίων.

δὲ μέγιστον τεκμήριον τῆς κακῆς καὶ αἰσχροῦς παιδείας τὸ νὰ ἔχουν ἀνάγκην αὐστηροτάτων δικαστῶν καὶ ἰατρῶν ὄχι μόνον οἱ κατώτεροι πολῖται, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες καυχῶνται, ὅτι ἔχουν ἀνατραφῇ ὡς ἐλεύθεροι κ.τ.λ., τὸ νὰ κατατρίβῃ τις τὸ περισσότερον μέρος τῆς ζωῆς εἰς δικαστήρια καταγγελλόμενος καὶ καταγγέλλων, στρεψοδικῶν καὶ προσπαθῶν νὰ ἀποφεύγῃ τὴν τιμωρίαν κ.τ.λ., ἀγνοῶν πόσον ὠραϊότερον καὶ ἐντιμότερον εἶναι τὸ νὰ παρασκευάζῃ τις τὴν ζωὴν οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην νυστάζοντος δικαστοῦ κ.τ.λ.».

Συναφὲς πρὸς τὸ τεκμήριον τοῦτο τῆς παρημελημένης κακῆς παιδείας εἶναι τὸ τῆς πολυνομίας, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας ἐξόχως ἐκφράζει ἡ ἀκόλουθος κινεζικὴ ρῆσις: «Αἱ πολιτεῖαι ἴστανται τόσον πλησιέστερον πρὸς τὸν ἐξαφανισμὸν, ὅσον περισσότερα διατάγματα καὶ νόμους παράγουν».

Ἐχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ὅσῳ ἀρτιωτέρα καὶ πνευματικώτερα εἶναι ἡ παιδεία, τόσῳ ὀλιγώτερα εἶναι τὰ δικαστήρια, τόσῳ ὀλιγώτεροι αἱ δίκαι, τόσῳ ὀλιγώτεροι τὰ ὄργανα τῆς ἀστυνομίας, τόσῳ ὀλιγώτεροι αἱ φυλακαί, τόσῳ καλύτερον τὸ ποιὸν πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας καὶ πάντων τῶν πολιτῶν.

Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ παραβάλῃ τις τὴν πολιτείαν μὲ τὸν ὀργανισμὸν προσώπου τινός, ὅστις, ὡς εἶναι γνωστόν, ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν στενῶς συνδεδεμένων καὶ ἀλληλεπιδρώντων ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν παραβολὴν ταύτην ἀναγκαῖον εἶναι νὰ λαμβάνῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν ἀκόλουθον διαφορὰν: Ὁ μὲν ὀργανισμὸς δηλονότι τοῦ ἀνθρώπου φθίρεται καὶ θνήσκει ἐξ αἰτίων κυρίως φυσιολογικῶν, ἡ δὲ πολιτεία, νοουμένη ὡς ὀργανισμὸς, ἐξαφανίζεται ἐξ αἰτίων κυρίως ἠθικῶν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ καταστροφὴ ἤθελεν ἐπέλθει διαίως ἐκ πολὺ μεγαλύτερας ἐξωτερικῆς δυνάμεως.

Ἄς μοι ἐπιτραπῇ δὲ νῦν νὰ συγκρίνω τὰς λειτουργίας τῆς πολιτείας πρὸς ἀλλήλας κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Ἡ σπουδαιότης τῶν λειτουργιῶν πολιτείας τινός, αἵτινες, ὡς εἵπομεν, διατελοῦν ἐν στενῇ ἀλληλεπιδράσει, δὲν εἶναι οὔτε ἡ οἰκοδομικὴ, οὔτε ἡ δικαστικὴ, οὔτε ἡ στρατιωτικὴ, οὐδ' ἄλλη τις, ἀλλὰ ἀναμφισβητήτως ἡ ἐκπαιδευτικὴ. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ βίου ἐπιδράσεις αὐτῆς δὲν εἶναι τόσον ἄμεσος, οὐδέ τόσον ἐμφανὴς εἰς τὰ ὅμματα τῶν πολλῶν, ὅσον εἶναι ἡ ἐπιδράσεις ἄλλων λειτουργιῶν, π.χ. τῆς οἰκονομικῆς. Διὰ δὲ τοῦτο εὐκολὸς εἶναι ἡ ἐργῶν ὑποτίμησις αὐτῆς, δυσεπανόρθωτος δὲ ἐν τέλει ἡ πολλάκις καὶ ἀνεπανόρθωτος ἡ ἐκ τῆς ὑποτίμησεως καὶ παραμελήσεως ταύτης βλάβη τῆς πολιτείας. Διότι ἡ κατ' ἐξοχὴν διορίζουσα κατὰ μέγα μέρος τὸ ποιὸν τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἄλλων λειτουργιῶν εἶναι ἡ λειτουργία

γία της Παιδείας. Τοιαύτη δὲ ὑποτίμησις εἶναι συνήθης παρ' ἡμῖν. Καὶ εἶναι μὲν θεβαίως δυνατόν νὰ προσαγάγῃ τις κατὰ τῆς γνώμης ἡμῶν ταύτης περὶ ὑποτιμήσεως τῆς παιδείας παρ' ἡμῖν ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλας λειτουργίας ἐνθουσιωδέστατα, ρητορικώτατα, καλολογικώτατα ἐγκώμια ἀνέκαθεν λεγόμενα ὑπὸ μεγάλα ἀξιώματα κατεχόντων περὶ τῆς ἀξίας τῆς παιδείας. Ἀλλὰ περὶ τῶν ρητορειῶν τούτων πλὴν σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεγίστη ὑπῆρξεν ὁ Καποδίστριας, εἶναι δυνατόν νὰ ἀντίπαυμεν τὴν ἀκόλουθον σοφὴν ρῆσιν τοῦ μεγάλου Κινέζου σοφοῦ Lao - Tse :

« Ἀληθεῖς λόγοι δὲν εἶναι ὠραῖοι
ὠραῖοι λόγοι δὲν εἶναι ἀληθεῖς
ὁ ἀγαθὸς δὲν κατασκευάζει καλλιτεχνικοὺς
λόγους, ὁ κατασκευάζων καλλιτεχνικοὺς λόγους
δὲν εἶναι ἀγαθός ».

Μόνον μετὰ γενομένης ὑπὲρ τῆς παιδείας σπουδαίας πράξεως εἶναι ὀρθὸν καὶ ὠφέλιμον νὰ ἐπακολουθοῦν ὀλίγοι ἀπλοῖ, ἀπηλλαγμένοι ρητορίας, περὶ αὐτῆς λόγοι. Μόνον τοιοῦτοι λόγοι εἶναι δυνατόν νὰ ἀσκοῦν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν.

Χαίρω πολὺ, διότι ἠνωμένοι ἡ δημοσπονδία λειτουργῶν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καὶ ἡ δημοσπονδία λειτουργῶν μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀκολουθοῦν μετὰ σ υ ν έ σ ε ω ς ὀρθὴν ὁδὸν πρὸς βελτίωσιν τῆς παιδείας, ἥτις, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἐνιαία οὕσα ἀποτελεῖται ἐκ πολλῶν βαθμίδων, ἔχει δὲ ἐν πάσαις τὸν αὐτὸν γενικὸν σκοπὸν, νὰ βοηθῇ δηλαδὴ τὴν ἀνάπτυξιν εἰς ἀνωτέρα, πνευματικὴν προσωπικότητα.

Ἡ συνεργασία αὕτη τῶν δημοσπονδιῶν σημαίνει καὶ σημαντικὴν αὐξήσιν τῆς δυνάμεως τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, τῶν ὁποίων ἡ μέχρι τοῦδε ἐπιδειχθεῖσα σύνεσις ἐγγυᾶται, ὅτι οὐδέποτε θέλει γίνεαι κακὴ χρῆσις αὐτῆς, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ἀπὸ τινος χρόνου ἴσως ἀναφαινομένην *π ι θ α ν ὼ ς σ τ α θ ε ρ ᾶ ν* ἀπόφασιν τῆς πολιτείας νὰ θέσῃ τὰς βάσεις ριζικῆς βελτιώσεως τῶν εκπαιδευτικῶν πραγμάτων.

Ἄλλ' ἐὰν λίαν εὐχάριστος εἶναι ἡ στενὴ αὕτη συνεργασία, δυσάρεστος ὅμως εἶναι ἡ ἔρις, ἥτις ἀνεφύη μεταξὺ ὑμῶν καὶ τῆς *ἐ ν ὡ σ ε ω ς ἐ π ι θ ε ω ρ η τ ὶ ν σ τ ο ι χ ε ι ὡ δ ο υ ς ἐ κ π α ι δ ε υ σ ε ω ς*.

Εὐχομαι ἐκ μέσης ψυχῆς νὰ λήξῃ ἡ ἔρις αὕτη ὅσον τάχιστα. Κοινὰ εἶναι τὰ ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων *ὁ φ ε ῖ λ ο υ ν* νὰ ἐνδιαφέρονται καὶ αἱ δύο ὁργανώσεις. Εἶναι κατ' ἀρχὴν ὠφέλιμον νὰ ὑπάρχουν πολλάκις διάφοροι γνώμαι· διότι οὕτως, ἂν ἡ συζήτησις γίνεται ἀνευ πάθους, διευκρινίζονται ταῦτα πληρέστερον. Ἀλλ' εἶναι λίαν δυσάρεστον καὶ λίαν ἐπιβλαβὲς καὶ οὐχὶ τιμητικὸν δι' ὁργανώσεις πρὸ πάντων λειτουργῶν τῆς παιδείας, ἂν αἱ διαφωναίαι συνοδεύωνται ἀπὸ ἐμπάθειαν, ἥτις, ὡς εἶναι εὐνόητον, καθιστᾷ ἀδύνατον ἀντικειμενικὴν συζήτησιν, ἀληθινήν διευκρίνησιν, ὀρθὴν λύσιν τῶν ζητημάτων.

Σὰς συγκαίρως ὡσαύτως, διότι σεῖς, ἡ δημοσπονδία δηλαδὴ τῶν λειτουργῶν στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, ἐκδίδει ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀξιόλογον *εἰ δ ι κ ὸ ν ἐ π ι σ τ η μ ο ν ι κ ὸ ν* περιοδικὸν πρὸς πνευματικὴν ἐξύψωσιν αὐτῶν καὶ εὐχομαι νὰ δυνηθῇ καὶ ἡ δημοσπονδία τῶν λειτουργῶν μέσης ἐκπαιδεύσεως νὰ ἐκδίδῃ ὅμοιον περιοδικόν.

Καὶ νῦν ἂς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ὑποδείξω ἀπὸ τοῦ δήματος τούτου εἰς τὰς δημοσπονδίας καὶ εἰς τοὺς ἐκασταχοῦ συλλόγους τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως, στοιχειώδους καὶ μέσης, καθήκον μέγα, ἡ πιστὴ ἐκπλήρωσις τοῦ ὁποίου ἤθελε συντελέσει κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐξύψωσιν τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν αὐτῆς ἤθελε διευκολύνει ὀρθὴν λύσιν καὶ τῶν βαθμολογικῶν καὶ μισθολογικῶν ζητημάτων αὐτῶν, χωρὶς νὰ γεννᾶται ἡ ἀνάγκη τῆς προσφυγῆς εἰς ἀπεργίας, αἰτινες, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἐπιδροῦν ὀλεθριώτερον ἐπὶ τοῦ ἥθους τῶν νέων καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν παρὰ αἱ ἀπεργαίαι ἄλλων κρατικῶν ὑπαλλήλων. Ἐχω δηλαδὴ τὴν γνώμην, ὅτι εἰς τὰ κατὰστατικά τῶν δημοσπονδιῶν καὶ τῶν ἐκασταχοῦ συλλόγων ἀναγκαῖον εἶναι νὰ προστίθεται διάταξις, καθ' ἣν εκπαιδευτικὸς λειτουργὸς ὑποπίπτων ἀποδεδειγμένως εἰς ἀμάρτημα, τὸ ὁποῖον καταισχύνει τὸ ἀξίωμα τοῦ εκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ, διαγράφεται ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν, ἢ, ἂν τυχὸν δὲν ἤθελεν εἶναι μέλος συλλόγου, σιγματίζεται καταλλήλως. Ἡ δὲ ἀπόφασις περὶ διαγραφῆς ἀποστέλλεται εἰς τὸ Ἔμπουργεῖον Παιδείας μετὰ τὴν παράκλησιν νὰ τιμωρηθῇ προσηκόντως δι' ἀπολύσεως ὁ λειτουργὸς οὗτος.

Τοιοῦτοτρόπως θὰ διευκολύνεται καὶ ὀρθότερον θὰ συντελεῖται τὸ ἐποπτικὸν ἔργον τοῦ Ἔμπουργεῖου τῆς Παιδείας, τὸ ὁποῖον πολλάκις ὑπερβολικὰ ἐπιβραδύνεται ἢ ἴσως εἶναι δυνατόν καὶ νὰ λησμονηθῇ.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη κατὰ προφανῶς ἐσφαλμένην γενίκευσιν καὶ ἐξ ἑνὸς γεγονότος ὁρμημένη ἀποδίδει πολλάκις μορφὴν εἰς τὸ σύνολον τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν. *Τ α χ ε ῖ α* ὅμως καὶ ἀσφαλῶς ἐπὶ τῶν πραγμάτων στηριζομένη καταδίκη κακῆς πράξεως ὑπὸ δημοσπονδίας ἢ συλλόγου ὅχι μόνον ἤθελεν ἀποτρέπει τὴν γενίκευσιν ἐκείνην, ἀλλὰ ἤθελε συντελεῖ εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ κύρους τοῦ ἀξιώματος τοῦ εκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ καὶ εἰς τὴν προκοπὴν τῆς παιδείας ἐν γένει. Εἰμεθα βέβαιοι, ὅτι τοιοῦτος αὐτοκαθαρισμὸς τοῦ συνόλου ἤθελε τυγχάνει γενικῆς ἀναγνωρίσεως ἐπὶ μεγάλῃ τῆς ἐθνικῆς παιδείας ὠφελείᾳ.

Εἶναι, νομίζομεν, ἄξιον μιμήσεως τὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει ὁ δικηγορικὸς κώδιξ διὰ διατάξεως, καθ' ἣν ὁ δικηγόρος καὶ κατὰ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ τοῦ βίου καὶ κατὰ τὰς ἐπαγγελματικὰς του σχέσεις πρέπει νὰ συμπεριφέρεται ἀξιοπρεπῶς. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι δικηγόροι παραβαίνοντες τὴν διάταξιν ταύτην τιμωροῦνται ὑπὸ τοῦ δικηγορικοῦ συλλόγου.

Σκόπιμον δὲ νῦν κρίνω πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης μου ταύτης νὰ σᾶς ἀνακοινώσω συγκεκριμένον γεγονός :

Ὅτε δηλαδὴ πρὸ τεσσαράκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἐσπούδαζον ἐν Ζυρίχῃ, ἔλαβον γνώσιν ἐκ σχετικοῦ δημοσιεύματος τοῦ ἀκολούθου γεγονότος: Διδάσκαλος τῆς γυμναστικῆς εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ συχνάζῃ εἰς κάποιαν ταβέρναν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀτήρχετο μεθύσις. Τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τοῦ συλλόγου τῶν γυμναστῶν λαβὼν γνώσιν τούτου ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ συνέστησε νὰ ἀποβάλῃ τὴν συνήθειαν ταύτην ὡς καταισχύνουσαν τὸ ἀξίωμα καὶ τοῦ εκπαιδευτικοῦ λειτουργοῦ ἐν γένει καὶ τοῦ γυμναστοῦ ἰδιαίτερος. Τὴν σύστασιν ταύτην ἠκολούθησεν ὁ γυμναστής οὐ-

τος ἐπὶ τινὰς μῆνας. Μετὰ δὲ τούτους ἐπανελάβεν αὐτήν. Τότε τὸ διοικητικὸν συμβούλιον τοῦ συλλόγου τῶν γυμνασίων, χωρὶς νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν σύστασιν, διέγραψεν αὐτὸν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν τοῦ συλλόγου, ἀνεκοίνωσε δι' ἐγγράφου εἰς τὴν διευθυνσιν τῆς Παιδείας τοῦ καντονίου, δηλαδὴ εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς ὑπουργεῖον Παιδείας, τὴν ἀπόφασιν αὐτήν καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν τῆς ὑπηρεσίας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο.

Ἄς μοι ἐπιτραπῇ πρὸς τούτους νὰ συστήσω εἰς ὑμᾶς νὰ πράξητε πᾶν τὸ δυνατόν πρὸς ταχεῖαν ἄρσιν ἀτόπου τινὸς μεγάλης ἐχόντος σημασίαν.

Ἰσχύει δηλαδὴ ἀπὸ τινῶν ἐτῶν νομικὴ διάταξις, καθ' ἣν πτυχιούχοι πανεπιστημιακῆς θεολογικῆς ἢ φυσικομαθηματικῆς σχολῆς, ἔχοντες τὴν ἱκανότητα νὰ σπουδᾶσιν πλὴν τῆς εἰδικῆς αὐτῶν ἐπιστήμης καὶ παιδαγωγικά, δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ καταλαμβάνουν θέσεις καθηγητῶν τῶν παιδαγωγικῶν, ὑποδιευθυντῶν καὶ διευθυντῶν εἰς παιδαγωγικὰς ἀκαδημίας, ἐνῷ πρότερον οὗτοι ἀνέκαθεν ἔχον τὸ δικαίωμα τοῦτο. Κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης εἶναι δυνατόν ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ληθῶν τὰ ἀκόλουθα:

Ἐκ τῶν κατὰ τὸν παρόντα, 20όν, αἰῶνα γερμανῶν ἐκπροσώπων τῆς Παιδαγωγικῆς οἱ ἐπιφανέστατοι ὑπῆρξαν ὁ Γεώργιος Κέρσενοστάινερ καὶ ὁ Οὐγκο Γκάουντιχ. Καὶ ἐκεῖνος μὲν προσῆλθεν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν ἐκ πανεπιστημιακῆς φυσικομαθηματικῆς σχολῆς, οὗτος δὲ ἐκ θεολογικῆς. Ὁ δὲ διδάσκων τὰ παιδαγωγικά ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης, καθ' ὃν χρόνον ἐσπούδαζον ἐγὼ ἐν αὐτῷ, Θεόφιλος Λίππς, προήρχετο ἐκ τῶν μαθηματικῶν.

Ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη. Κατ' εὐστοχον δὲ χαρακτηρισμὸν τοῦ Παύλου Νάτορπ εἶναι συγκεκριμένη φιλοσοφία. Εἶναι δὲ δυνατόν νὰ προσέλθῃ τις εἰς αὐτὴν ὁρμώμενος ἐξ οἰασδήποτε ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης, δηλαδὴ καὶ ἐκ τῆς φιλολογίας καὶ ἐκ τῆς θεολογίας, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς ψυχολογίας ὡς θεμελιώδους ἐπιστήμης, καὶ ἐκ τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν. Οὐδεὶς ἄξιος λόγου φιλόσοφος καὶ οὐδεὶς ἄξιος λόγου παιδαγωγικὸς ὑπῆρξε κατὰ τοὺς παλαιούς καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅστις, ἂν μὴ ὠρμήθῃ, τοῦλάχιστον δὲν εἶχε λάβει γνῶσιν τῶν διδαγμάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ καταπληκτικαὶ πρόοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀσχοῦν βαθυτάτην, ἀνατρεπτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βίου ἡμῶν, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχῃ τις ὁρμὴν ἀντιλήψιν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ παιδαγωγικῶν προβλημάτων, χωρὶς νὰ ἔχῃ γνῶσιν ἀκριβοῦς ὅχι μόνον τῆς ψυχολογίας, ὡς τῆς ἐπιστήμης, ἐξ ἧς παράγονται αἱ πνευματικαὶ καλούμεναι ἐπιστήμαι, ἀλλὰ καὶ τῶν γενικωτέρων τοῦλάχιστον διδαγμάτων τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας καὶ τῆς βιολογίας, εἶναι θλιβερόν, ὅτι ἡ πατρις ἡμῶν, ἥτις ὑστερεῖ σημαντικῶς ἄλλων πεπολιτισμένων χωρῶν ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καταδεικνύει διὰ τῆς λεχθείσης νομικῆς διατάξεως πρὸς αὐτὰς ὑπότιμωσιν, ἥτις δὲν ὑπῆρχε μέχρι πρὸ δλίγου.

Τὰ λεχθέντα ταῦτα εἶναι δυνατόν νὰ παρεξηγηθοῦν οὕτως, ὥστε νὰ νομίσῃ τις, ὅτι ἀποδεχόμεθα ὡς ἔγνωρα ἐντυπωσιακά, δῆθεν φιλοσοφικά, προχειρολογήμα-

τα ἀκαίρως, ἐκ περιορισμένης ἐνασχολήσεως μὲ τὴν νεωτέραν φυσικὴν, συναγόμενα, τὰ ὅποια ἄγουν τῷ ὄντι οὐχὶ εἰς ἀναίρεσιν τοῦ ὕλισμου, ὡς φαντάζονται οἱ ἐκφέροντες αὐτά, ἀλλ' εἰς ἀποδοχὴν αὐτοῦ. Οἱ ἀκραιφνῶς εἰδικῶς ἀσχολούμενοι μὲ τὴν νεωτέραν φυσικὴν - τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ πάντων τῶν εἰδικῶς περὶ τινὰ ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην ἀσχολουμένων - εἶναι ἀναρμόδιοι νὰ ἐκφέρουν ὁρθὰς γνώμας περὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων, π.χ. περὶ τοῦ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἡ νεωτάτη ἀνάπτυξις τῆς Φυσικῆς οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην εἰσφέρει συμβολὴν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου, λέγει ὁ Schrödinger. Τὴν αὐτὴν γνώμην ἐκφέρει καὶ ὁ Ed. May καὶ ἄλλοι. Τολμῶντες ὁμῶς οὗτοι νὰ ἐκφέρουν γνώμας περὶ αὐτῶν βλάπτουν, ἐπειδὴ ἡ γοητεία, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ σήμερον ἡ νεωτέρα Φυσικὴ, παρασύρει πολλοὺς ἀμόρφους φιλοσοφικῆς παιδείσεως εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἀφιλοσόφων τούτων ἀντιλήψεων.

Περὶ τοῦ κύρους τῆς ἰσχυρίσεώς μου ταύτης παρακαλῶ νὰ μοι ἐπιτραπῇ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν γνώμην ἑνὸς τῶν μεγαλυτέρων συγχρόνων ἐκπροσώπων τῆς νεωτέρας Φυσικῆς, τὴν γνώμην τοῦ τιμηθέντος διὰ τοῦ βραβείου Νόμπελ Erwin Schrödinger. Ἐν τῇ πραγματείᾳ «Naturwissenschaft und Humanismus» (Die heutige Physik, ἡ σημερινὴ Φυσικὴ, 1951, σελ. 14 καὶ ἐξῆς, ἐνθουσιωδέστερα ἐπιδιοκίμαζει οὗτος τὴν, ἣν παραθέτει, γνώμην τοῦ μεγάλου συγχρόνου Ισπανοῦ φιλοσόφου José Ortega y Gasset περὶ τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος. «Ὁ εἰδικὸς ἐρευνητής - κατὰ τοῦτον καὶ κατὰ τὸν Schrödinger - εἶναι ὁ τυπικὸς ἐκπρόσωπος τοῦ ἀγροίκου, ἀμορφώτου, ὄχλου, οὕτω δὲ κρίσιμος, ὀξύς, κίνδυνος τῆς περαιτέρω ὑπάρξεως γνησίου πολιτισμοῦ. Εἶναι οὗτος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐκ πάντων ἐκείνων, τὰ ὅποια ὀφείλει τις νὰ γινώσκῃ, διὰ νὰ εἶναι τῷ ὄντι μορφωμένος ἄνθρωπος, γνωρίζει μόνον μίαν ἐπιστήμην, μάλιστα δὲ ἐν αὐτῇ τῷ ὄντι οἰκείος πρὸς τὸ μικρὸν ἐπὶ μέρους πεδίων, ἐν τῷ ὁποίῳ αὐτὸς οὗτος ἐργάζεται κ.τ.λ.»

Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ὀφείλει τὰς προόδους αὐτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐργασίαν ὅλως μυθωδῶς μετρίων, μάλιστα δὲ κάτω τοῦ μετρίου ἀνθρώπων κ.τ.λ.»

Ἐγκυροὶ γνώμαι περὶ τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν καὶ παιδαγωγικῶν προβλημάτων εἶναι δυνατόν νὰ προέρχωνται ἀπὸ διανοίας, αἵτινες ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ συνθέτουν πάσας τὰς γενικωτέρας γνώσεις, πάσας τὰς τάσεις τοῦ διανοεῖσθαι πασῶν γνῶν θεμελιωδῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, ὅχι μόνον δηλαδὴ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, ἀλλὰ καὶ τῆς Βιολογίας, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζονται αἱ ἐπὶ μέρους βιολογικαὶ ἐπιστήμαι, καὶ τῆς ψυχολογίας, ἐκ τῆς ὁποίας παράγονται αἱ πνευματικαί.

Τοιαῦται φιλοσοφικαὶ διάνοιαι, εἶναι δυνατόν, ὡς εἶπομεν, νὰ ὁρμῶνται τὸ πρῶτον ἐκ τινος, οἰασδήποτε, τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἔπειτα νὰ ἐκτείνωνται πρὸς τὰς λοιπὰς. Τοιαῦται φιλοσοφικαὶ διάνοιαι εἶναι κατάλληλοι νὰ διδάσκουν τὰ παιδαγωγικά.

Προσεπάθησα διὰ τῶν λεχθέντων νὰ ἐξάρω τὴν σπουδαιότητα τῆς Παιδείας συγκρινομένης πρὸς τὰς ἄλλας λειτουργίας τῆς πολιτείας. Ἐκρίνα ὁρμὴν νὰ ἐξάρω τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡ δημοσπονδία ἡμῶν, ἐν πολλοῖς συνεργαζομένη μετὰ τῆς δημοσπονδίας τῶν λειτουργῶν μέσης ἐκπαιδείσεως, ἐπιτελεῖ μετὰ συνέσεως

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΞΕΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΖΩΗ - ΤΟ ΕΡΓΟΝ - ΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΤΟΥ ΙΔΕΑΙ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΝΙΚ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

Διευθυντοῦ τοῦ Προτύπου τῆς Παιδ. Ἀκαδημίας Μυτικῆνης

Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς γενομένης ὁμιλίας τὴν 1^ην Ἰουνίου 1960 εἰς τὴν αἰθούσαν τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας Μυτικῆνης, κατὰ τὸ τελεσθὲν ὑπὸ τοῦ Διδασκαλικοῦ Συλλόγου Δέσβου ἐπιστημονικὸν μνημοσυνοῦν τοῦ ἐκλιπόντος.

Ἡ ἡχὼ μιᾶς ὑποβλητικῆς ἐλεγείας πλημμυρίζει τὴν ψυχὴν μου καὶ τὴ στιγμὴν αὐτήν, ποῦ ἀνέρχομαι τὸ βῆμα τοῦτο μετὰ τὴν ὄρασι «πλήρη» ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους Ἐκείνου, τοῦ ὁποίου τὸ ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον συνεκεντρώθημεν σήμερον νὰ τελέσωμεν:

«Γιὰ κάτσετε τριγύρω μου νὰ ἰδοῦμε ποῖος μᾶς
λείπει.

Μᾶς λείπει ὁ κάλλιος τοῦ σπιτιοῦ, τῆς φαμιλιᾶς
ὁ πρῶτος,

ποῦ ἦταν στὸ σπῆτι φλάμπουρο, στὴν ἐκκλησιὰ φα-
νάρι.

Τὸ φλάμπουρο τσακίστηκε καὶ τὸ φανάρι ἐσθύ-
στη...».

Εἶναι ἓνα παλαιὸν μοιρολόγι, ποῦ διέσωσεν ὁ σολογεὺς μετὰ τὸν ἀπέριττον τίτλον «Σὲ πατέρα». Καὶ μοῦ φαίνεται, ὅτι κατεβαίνει ἀπὸ ἐκεῖ ὑψηλὰ τὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου μας, ὅπου τὸ πρῶτον ἠκούσθη καὶ «περιτρέχει τὴν θάλασσαν καὶ τὴν γῆν ὅλην» τῆς Ἑλλάδος καὶ φθάνει ἕως ἐκεῖ κάτω τὰς Κυκλάδας, ὡσὰν θρῆνος, ὡσὰν ἐπιτάφιον ἐγκώμιον, ἑνὸς μεγάλου τῶν τέκνων. Ἐνὸς τέκνου τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐσελάγισεν εἰς τὸ στερέωμα τῶν γραμμάτων μας καὶ ἐκάλυπεν εἰς τὸν τομέα τῆς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης τρία τέταρτα σχεδὸν αἰῶνος, μίαν ἐποχὴν ὁλόκληρον: τοῦ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΞΕΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ...

«Μᾶς λείπει ὁ κάλλιος τοῦ σπιτιοῦ, τῆς φαμιλιᾶς
ὁ πρῶτος...».

.....
ἐπαινετῆς.

Ἐνὸς μισοῦ, ὅτι εἶναι καθήκον μου νὰ ὑποδείξω μίαν παράλειψιν καὶ μίαν πλάνην, ἀμφοτέρως κατὰ τὴν γνώμην μου ἀξίας πολλῆς προσοχῆς, περὶ τῶν ὁποίων, καθόσον γινώσκω, δὲν γίνεται λόγος εἰς τοιαῦτα συν-
έδρια.

Ἐλαβον δὲ τὸ θάρρος πρὸς τοῦτο δρωόμενος ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι διατελέσας λειτουργὸς τῆς Παιδείας ἐπὶ πεντηκονταετίαν, καθ' ἣν εἰργάσθην εἰς σχολεῖα καὶ τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς μέσης καὶ τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, εἰς σχολεῖα ἀρρένων, εἰς σχολεῖα θηλέων καὶ εἰς μεικτά, ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζω, ὅτι μοι δίδετε τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῶ πρὸς ὑμᾶς, κατὰ πολὺ νεωτέρους ὄντας, καὶ περὶ ἄλλων πραγμάτων, περὶ ἐπιτευγμάτων, καὶ περὶ παραλείψεων καὶ πλανῶν.

Πόσον ἐκτύπως ἀποδίδονται δι' αὐτοῦ τοῦ ἀπλοῦ στίχου οἱ πνευματικοὶ δεσμοί, ποῦ συναισθανόμεθα νὰ ἐνώνουν ἡμᾶς καὶ ὅλους τοὺς ὁμοτέχνους μας μετὰ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο...

Πράγματι χρὲς ἱερὸν τέκνων πρὸς πατέρα, μαθητῶν πρὸς διδάσκαλον φέρει σήμερον τὰ δῆματά μας εἰς τὸν «Ναὸν» αὐτὸν τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς μυσταγωγίας, διὰ νὰ τιμήσωμεν τὴν μνήμην ἑνὸς λειτουργοῦ, ἑνὸς Ἱεροφάντου του. Ὅσατον χρὲς τιμῆς πρὸς τὸν ἀπελθόντα εἰς τὴν αἰωνιότητα, ἀλλὰ καὶ ὑσάτη προσπάθεια ἐνατενίσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του, μελέτης τῶν ιδεῶν του, ἀξιολογήσεως τῆς προσφορᾶς του, ἀντλήσεως πίστεως καὶ δυνάμεως ἀπὸ τὸ παράδειγμα καὶ τὴν μεγάλην - καὶ εἰς ὅγκον καὶ εἰς νόημα - πνευματικὴν του κληρονομίαν...

«Ἀλλὰ παρακολουθήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὸν βίον αὐτοῦ»...

ὑπὸ τὸ πρῖσμα ἰδικῶν του λόγων, ἀναφερομένων εἰς τὸν μεγάλον παιδαγωγὸν Ἰωάννην Ἑρρίκον Pestalozzi ὃς ἴδωμεν τὰ πρῶτα δῆματα τοῦ ἰδικοῦ του βίου: «Οὐδὲν διδακτικώτερον διὰ τὸν διδάσκαλον νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τοιαύτην προσωπικότητα, ἥτις συνήνου μεγαλοφυΐαν μετὰ σταθερότητος χαρακτήρος...».

Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ ἱατροῦ Ἰωάννου Ξεαρχοπούλου καὶ τῆς Στυλιανῆς (Σαραντινοῦ), Νικόλαος, ἐγεννήθη τὸ 1874 εἰς τὴν Νάξον. Ἐκεῖ εἰς τὴν μεγίστην τῶν Κυκλάδων, τὴν ὁμηρικὴν «Δίαν», τὴν νῆσον τοῦ θεοῦ τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ «πρωτάνοιξε τὰ μάτια του στὴ μέρα». Ἐκεῖ ἔζησε «τὰ πρῶτα του χρόνια τ' ἀξέχαστα», μέσα εἰς τὴν θαλπωρὴν μιᾶς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας ὁ γενάρχης εἶχε διακριθῇ κατὰ τὸ 21 καὶ τῆς ὁποίας ἦταν εὐρύτερον γνωστὴ ἢ προσήλωσις πρὸς τὰς ἀγνάς Ἑλληνικὰς καὶ Χριστιανικὰς παραδόσεις.

Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον τῆς γενετέρας του ἐνεγράφη εἰς Γυμνάσιον τῶν Ἀθηνῶν, μετὰ δὲ καὶ τοῦτο εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου μας, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν βιογράφον του κ. Κ. Βασιλάκην: «ἀπέβη ταχέως τὸ καύχημα τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ καὶ δὴ τοῦ μεγάλου φιλολόγου Κ. Κόντου... τοῦ Γ. Μιστριώτου, τοῦ Δημητρίου Σεμιτέλλου, τοῦ Σπυρίδωνος Βάση, τοῦ Γεωργίου Χατζηδάκη, τοῦ Παύλου Καρολίδου... τοῦ Σπυρίδωνος Σακελλαροπούλου καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκόσμουσαν τότε τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολήν». Εἶναι οἱ Πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἔγραφεν ὁ σύγχρονος καὶ συναθλητὴς του Θεόφιλος Βορέας, ὅτι: «παρεσκεύαζον καὶ ἐξέπεμπον εἰς πᾶσαν γωνίαν Ἑλληνικὴν τῆς Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς καὶ τῶν Ἐθνικῶν ἰδεωδῶν μεγαλογνώμονας ἀποστόλους...».

«Ἐνας ἐκ τῶν περισσότερων διακεκριμένων «μεγα-

λογνωμόνων» εκείνων «ἀποστόλων» καὶ ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ὑπηρετήσεν εἰς διάφορα Ἑλληνικά Σχολεῖα τῶν Κυκλάδων ὡς Σχολάρχης καὶ ἡγωνίσθη ἐπὶ δεῖαν νὰ μεταλαμπαδεύσῃ τὸ «ἀνέσπερον φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ».

Λαβὼν κατόπιν μέρος εἰς σχετικὸν διαγωνισμὸν ἀπεστάλη ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους δι' εὐρυτέρας Παιδαγωγικὰς καὶ Ψυχολογικὰς Σπουδὰς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Ἑλβετίαν. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰένης παρηκολούθησε τὰς παραδόσεις τοῦ τελευταίου μεγάλου τῆς Ἑρβαρτιανῆς φρουρᾶς, τοῦ Γουλιέλμου Rein καθὼς καὶ τοῦ Φιλοσόφου Eucken καὶ τοῦ Βιολόγου Haeckel. Εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Λειψίας καὶ τῆς Λωζάνης ἤκουσε τὰ μαθήματα ἄλλων διαπρεπῶν καθηγητῶν τῆς ἐποχῆς, ὡς ὁ κορυφαῖος ψυχολόγος Γουλ. Wundt.

Ὁ μεσουρανὼν τότε εἰς τὸ παιδαγωγικὸν στερέωμα Rein ἔγραφε διὰ τὸν Ἕλληνα μαθητὴν του: «Ὁ ὑπογεγραμμένος ἔχει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ διδάκτωρ κ. Ἐξαρχόπουλος θὰ παράσχω εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐξόχους ὑπηρεσίας ἐν τῷ ἐδάφει τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας».

Καὶ οἱ λόγοι ἐκείνοι τοῦ διδασκάλου ἀπεδείχθησαν προφητικοί: Ὁ δρ. Ἐξαρχόπουλος ἀπὸ τῆς ἐπανόδου του εἰς τὴν πατρίδα γῆν ἐδόθη ὁλοφύχως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς. Ἀπὸ τοῦ 1904 μέχρι τοῦ 1912 ὑπηρετήσας διαδοχικῶς ὡς καθηγητῆς καὶ Δ)τῆς Δ)λείου, Γεν. Ἐπιθεωρητῆς Γυμνασίων, Δ)τῆς τοῦ Δ)λείου τῆς Μέσης, Θέσεως ἀπὸ τὰς ὁποίας μετέδιδε τὸν παλμὸν καὶ ἐνεφύσα τὴν πνοὴν του εἰς τοὺς ἐκπαιδευτικούς μας, μὲ τοὺς λόγους, τὴν διδασκαλίαν, τὰς δημοσιεύσεις καὶ τὰ συνέδρια, ποὺ συνεκάλει.

Κατὰ τὸ 1912 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ὑφηγητῆς εἶχεν ἀναγορευθῆ ἀπὸ τοῦ 1906. Καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἡ ἔξοχος δρᾶσις του ὡς ὁδηγοῦ τῆς νεότητος, σχολικοῦ ὁργανωτοῦ, ἐρευνητοῦ καὶ συγγραφέως, τὴν ὁποίαν θὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Δυνάμεθα, ἐν τούτοις, νὰ σημειώσωμεν ἀπὸ τοῦδε, ὅτι ἡ δρᾶσις του ἐκείνη ἐπεκτείνεται καὶ ἔξω τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἶναι συνυφασμένη μὲ τὰ ποικίλα ἄλλα ἀξιώματα καὶ τὰς πολλαπλὰς ἄλλας εὐθύνas, ποὺ κατὰ καιροὺς ἐπεφορτίσθη: Σύμβουλος καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς προσεγγίσεως τῶν Βαλκανικῶν λαῶν, κοσμητὼρ τῆς Φίλος. Σχολῆς, Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, μέλος καὶ Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Σύμβουλος τοῦ Βασιλικοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος καὶ Πρόεδρος τῆς μορφωτικῆς τοῦ Ἐπιτροπῆς, ἰδοὺ ὅλγοι, οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν ποικίλων τομέων δραστηριότητός του.

Τὸ 1946, διὰ ψηφίσματος τῆς Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων παρετάθη διὰ μίαν τριετίαν ἢ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον παραμονή του «τιμῆς ἐνεκεν διὰ τὰς πολλαπλὰς πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίας».

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον δὲ τοῦ 1949 ἀπεχώρησεν, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ δρίου ἡλικίας, ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ τερματίσῃ μαζὶ μὲ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν του καὶ τὴν δημοσίαν του δρᾶσιν.

Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἔτη δὲν ἔπαυσεν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ ἔργον τῆς ζωῆς του, νὰ συγγράφῃ, νὰ κινῆται, νὰ δρᾷ «διατηρῶν ἅπασαν τὴν δροσερότητα τῆς καρδίας του καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς μεγαλοφυΐας του» κατὰ τὴν ἰδικήν του διὰ τὸν Pestalozzi ἔκφρασιν καὶ προκαλὼν εἰς τοὺς ἀκροατάς, συνομιλητάς ἢ ἀναγνώστας του θαυμασμὸν παρεμπερῆ τοῦ περικλειομένου εἰς τὸ χωρίον τῆς Σοφίας Σειράχ: «ὡς ὠραῖον πολιαῖς κρίσις καὶ πρεσβυτέρους ἐπιγνῶναι βουλήν, ὡς ὠραία γερόντων σοφία, καὶ δεξοξασμένους διανόημα καὶ βουλή...».

Εἰς ἐκείνον ἀκριβῶς τὸ στενὸν πλαίσιον τοῦ ἄστεως, τὸ περὶ τὰς ὁδοὺς Ἀκαδημίας, Σόλωνος, Σκουφᾶ, Λυκαβητοῦ, ὅπου ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον καὶ ἡ κατοικία του, τὸν ἔβλεπον κάποτε οἱ φοιτηταὶ καὶ οἱ μετεκπαιδευόμενοι διδάσκαλοι τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ τὸν παρηκολούθουν πάντοτε μὲ τὸν σεβασμὸν, ποὺ τοὺς ἐνέπνεεν καὶ μόνον τὸ ὄνομα καὶ τὸ συγγραφικὸν του ἔργον.

Ὅλα αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἐκλιπόντος περικλείουν κάτι τὸ διδακτικὸν καὶ τὸ συγκινητικόν. Ὅλος ὁ χρόνος, ποὺ δὲν ἐδαπανᾶτο διὰ διλέξεις καὶ συνεδριάσεις ἐδίδοτο εἰς τὴν περισυλλογὴν τοῦ γραφείου καὶ τὴν συγγραφὴν. Ἐχομεν πολυὰ ἔργα τῆς «εσπέρας» τοῦ ἰδικοῦ μας «ἐρημίτου» μὲ τὴν σφραγίδα τῆς ἀριότητος καὶ τῆς φιλοσοφικωτέρας ἐνατενίσεως τῶν προβλημάτων. Τὸν παιδαγωγικὸν του κάλαμον δὲν εἶχε στεριεύσει ὁ χρόνος καὶ τὸ βάρος τῶν μεριμνῶν τῆς ζωῆς.

Θὰ ἐλέγαμεν δέ, χωρὶς τόνον ὑπερβολῆς, ὅτι παρὰ τὴν ἐπώδυνον νόσον, ἡ ὁποία τελευταίως τοῦ ὑπέσκαπτε τὴν ζωὴν, ὁ θάνατος τὸν εὗρεν, τὴν χειμερινὴν ἐκείνην ἡμέραν, τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1960, ὄρθιον ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, κρατοῦντα ὡς ὄπλον - ὄπλον μιᾶς ζωῆς ὁλοκλήρου - τὸν κάλαμον ἐκείνον καὶ μόνον οὗτος ἠδυνήθη νὰ τοῦ τὸν ἀποσπᾷ καὶ νὰ τὸν συντρίψῃ...

«Εἶναι καιρὸς νὰ φύγωμε ἀπ' αὐτὸν τὸν πύργον ποὺ κάποτε ἦτανε ταμπούρι στ' ὄνειρό μου»

Ἴσως ἐπιθύρῃσε μαζὶ μὲ τὸν Διγενῆ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἔμεινε «κλεισμένο γιὰ πάντα τὸ μάτι ὁποῦχε πολέμου φωτιά», ἔπαυσε νὰ κτυπᾷ ἡ καρδιά ποὺ ἔπαλλεν εἰς τὸν ρυθμὸν κάθε Ἑλληνικοῦ, εὐγενοῦς καὶ ἀνωτέρου...

Ὁ καθηγητῆς Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ἔπαυσε πλέον νὰ ζῇ...

Δὲν ἔπαυσεν, ἐν τούτοις, καὶ οὔτε θὰ παύσῃ νὰ ζῇ εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὰς ψυχὰς μας, διότι ἐχαράχθη ἀνεξίτηλος ἡ γραμμὴ τῆς διαβάσεώς του ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτήν: Ἐμείναν ἐδῶ τὰ ἀνώτερα πνευματικὰ ἰδρύματά του, ἔμεινε τὸ παράδειγμά του ὡς Ἀκαδημαϊκοῦ διδασκάλου, ἔμεινε τὸ ἀπιστεῦτως μέγα καὶ τὸ ἀφθάστως μεστόν εἰς νόημα συγγραφικὸν του ἔργον...

Ἄς προσπαθήσωμεν νὰ ἀναμετρήσωμεν, μὲ δσὴν διεξοδικότητα μᾶς ἐπιτρέπει ὁ περιορισμένος χρόνος μιᾶς ὁμιλίας, τὴν προσφοράν του καὶ εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς ἐκφάνσεις τοῦ δημοσίου βίου του:

Α' Διὰ τὰ ἰδρύματα, ποὺ ἀναφέραμεν, δὲν θὰ εὐρίσκαμεν ἐπιγραμματικωτέραν εἰσαγωγὴν ἀπὸ ἐκείνην τῆς περικοπῆς ἄρθρου τοῦ τέως Γεν. Γραμματέως τοῦ Ὑπουργείου μας κ. Κων. Γεωργούλη:

«Έλαυνόμενος (ὁ Ξαρχόπουλος) ἀπὸ τὸ βαθὺ ἐκείνον ἐνστικτὸν τὸ χαρακτηρίζον τοὺς μεγάλους ὀργανωτὰς τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἀπεδείχθη ὁ μεγαλύτερος εἰς τὴν χώραν μας ὀργανωτὴς τῆς σχολικῆς πράξεως καὶ τῆς σχολικῆς ζωῆς». Εἶναι δὲ τὰ ἱδρύματα καὶ οἱ θεσμοὶ οὗτοι:

1. Τὸ Διδασκαλεῖον τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως...

2. Ἡ μετεκπαίδευσις τῶν Δ)λων εἰς τὸ Παν)μιον...

3. Τὸ ἐργαστήριον Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν...

4. Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Παν)μίου Ἀθηνῶν...

Β' Πέραν ὅμως τῶν ἱδρυμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος καὶ τῶν συνδεομένων πρὸς αὐτὰ ἐνεργειῶν τοῦ Ὁδηγοῦ ἐκείνου, ὑπῆρχεν ἡ καθημερινὴ δραστηριότης του ὡς Πανεπιστημιακοῦ Καθηγητοῦ.

Καὶ ὁ Ξαρχόπουλος εἶχε δώσει εἰς τὴν ἀποστολήν του αὐτὴν τὸν καλύτερον ἑαυτὸν του. Καὶ τὰ συγγράμματά του πρὶν φθάσουν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ πλήθους τῶν ἐκπαιδευτικῶν, προορισμὸν κύριον εἶχον νὰ φωτίσουν καὶ νὰ θερμάνουν τὰς ψυχὰς τῶν φοιτητῶν του. Οἱ ἱεροὶ Πανεπιστημιακοὶ χώροι τὸν συγκινοῦν καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυσίν του ἐξ αὐτῶν. Ἐνα συναισθηματικὸν κραδασμὸν αὐτοῦ τοῦ κατ' ἐξοχὴν βουλευτικοῦ τύπου διακρίνομεν εἰς μεταγενεστέρως γενομένην ὁμιλίαν του εἰς τὸ ἀμφιθέατρον τῆς Φιλοσοφικῆς.

«Μετὰ συγκινήσεως ἀνέρχομαι τὸ ἥγμα τοῦτο τοσοῦτον γνώριμον εἰς ἐμέ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐδίδαξα ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν...».

Ἡ ἀξία του ὡς πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ ὅτι ἐνεσάρκωνεν ὁ ἴδιος τὰς ἀρετὰς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἀπὸ τὸν διδάσκαλον ἐζητεῖ. Ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν σαφὴς ἡ τάσις συμφωνίας τῶν ἔργων πρὸς τοὺς λόγους. Οἱ δεῦτεροι ἐπήγαζον ἐκ «βαθέων», ἐκ τῶν ἐσωτάτων τῆς υπάρξεώς του.

«Μόνοι ἐκεῖνοι οἱ διδάσκαλοι - ἔλεγεν - δύνανται νὰ καλλιεργήσωσιν ἐπιτυχῶς παρὰ τοῖς μαθηταῖς τὸν τοῦ σκοποῦ καὶ τὰ ἰδανικὰ τῆς παιδείας, οἵτινες εἶναι οἱ ἴδιοι φορεῖς αὐτῶν, οἵτινες ἐνσαρκοῦσιν αὐτὰ καὶ τὰ ἐμφανίζουσι διὰ τῶν λόγων, τῶν κινήσεων, τῶν πράξεων, τῆς συμπεριφορᾶς, τοῦ ὅλου αὐτῶν βίου πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν παίδων πραγματικά, οἷον ἐκ υλοποιημένα, ζωντανά».

Αὕτη ἀκριβῶς ἡ ἐνατένισις τοῦ ιδεώδους μᾶς διευκολύνει κάπως νὰ τὸν κατατάξωμεν εἰς τὸν πρῶτον τῶν δύο βασικῶν παιδαγωγικῶν τύπων, τοὺς ὁποίους νεώτερος παιδαγωγὸς μας διακρίνει εἰς τὴν βαθυστόχαστον πράγματι μελέτην του «Τὸ παιδαγωγικὸν ἥθος». Διότι, κατὰ τὴν ταπεινὴν μας γνώμην, εἶναι φανερόν ὅτι φέρει ἐκδηλὰ γνωρίσματα ἀμφοτέρων τῶν τύπων αὐτῶν. Ὑπάρχουν δηλ. ἡνωμένα εἰς τοῦτον καὶ «ἡ προσήλωσις τοῦ παιδαγωγικοῦ πρὸς τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, πού λαχταράει νὰ καλλιεργήσῃ μέσα στὶς ψυχὰς τῶν νέων» τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔρωτος τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ «ἡ προσήλωση τοῦ παιδαγωγοῦ στὴν ἰδιαίτην ἀτομικότητα τοῦ ἀντικειμένου τῆς παιδευτικῆς του ἐνεργείας, ἡ ἐμπιστοσύνη του στὸ παιδί καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας του» τῆς παιδα-

γωγικῆς ἀγάτης τοῦ Pestalozzi.

Τῆς πρώτης προσηλώσεώς του εἰς τὰς ἀξίας τὴν ἐπιβεβαίωσιν εὐρίσκομεν εἰς ὅλον τὸν βίον καὶ τὴν μακρὰν σταδιοδρομίαν του, ἐνῶ τὴν προσήλωσιν του εἰς τὴν ἀτομικότητα τοῦ παιδιοῦ ἀνευρίσκομεν μεταπλασμένην εἰς ἀντικείμενον ὄλων τῶν ἐρευνῶν του καὶ εἰς ἰδιαίτερος προσφιλὲς θέμα τὴν συγγραφὴν του.

Ἀπὸ τὴν μεῖζιν πάντως αὐτὴν τῶν ἐκτεθεισῶν ἀρετῶν τῆς νοήσεως καὶ τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὴν ἀκαμπτον ἐμμονὴν του εἰς τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν συνέπειαν πρὸς «ἑαυτὸν» ἀπορρέει, χωρὶς ἀμφιβολίαν, καὶ ἡ στάσις του ἔναντι διαφορῶν εὐρυτέρας σημασίας πνευματικῶν ζητημάτων. Ὑποθέτομεν, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι θὰ τὸν ἠδίκηι ὁ θέλων νὰ κρίνῃ τὴν σφοδρὰν ἀντίθεσιν του πρὸς τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἐπιστήμην - περὶ τῆς ὁποίας ἐγένετο λόγος εἰς μίαν νεκρολογίαν του - χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τὸ γεγονὸς αὐτό.

Καὶ τὴν θέσιν ἔναντι τοῦ τόσης θυέλλης συζητήσεων ἐγείραντος καὶ ἐν μέσῳ ποταμῶν μελάνης πνιγέντος γλωσσικοῦ ζητήματος, ἐστήριζεν εἰς τὰς παιδαγωγικὰς του ιδέας καὶ τὴν ὅλην στάσιν του ἔναντι τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Τὴν ἀγνόητα τῶν προθέσεών του διεκήρυττε καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὴν περιλάλητον πλέον καταστάσαν δίκην τῶν τόκων. Ἐλεγε κατὰ μίαν φάσιν αὐτῆς:

«Δηλῶ πρὸς τὸ Συμβούλιον ὅτι οὐδὲν προσωπικὸν μῖσος ἢ ἐχθρότητα ἔχω κατὰ τοῦ κατηγορουμένου καθηγητοῦ... Ὅσα εἶπον ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Σχολῇ, τὰ εἶπον ἐκ καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχω... Σήμερον ἐν τῷ παρόντι δικαστηρίῳ ἐὰν παραμείνω δικαστὴς θὰ δικάσω κατὰ συνείδησιν, ἀνεὺ πάθους ἀλλὰ καὶ ἀνεὺ φόβου, διότι συνήθισα πάντοτε κατὰ τὸν βίον μου νὰ ἐπιτελῶ πιστῶς τὸ καθήκον μου ἀνεὺ ὑπολογισμῶν καὶ φόβων...».

Γ' Ἀρκετὰ ὅμως ἐλέχθησαν καὶ διὰ τὸν καθηγητὴν Ξαρχόπουλον. Καιρὸς νὰ ρίξωμεν ἓνα φευγαλέον βλέμμα εἰς τὸ συγγραφικὸν του ἔργον καὶ νὰ προσπαθῇσωμεν νὰ συλλάβωμεν ὠρισμένας παιδαγωγικὰς ἀρχὰς του, συμπληρωματικὰς ἐκείνων, πού μετουσίωσε εἰς πρᾶξιν εἰς τοὺς θεσμοὺς τοὺς ὁποῖους διητύθυνεν.

Μὲ πόσας καὶ πόσον μεγάλας δυσχερείας εἶναι συνδεδεμένον τὸ ἐγχείρημα τοῦτο εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ὄγκον τῶν συγγραμμάτων του ἔχομεν κατάσπαρτον ἐργασίαν του εἰς ἐφημερίδας, περιοδικὰ, πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας, Ἐπετηρίδας τῆς Φιλοσ. Σχολῆς, κ.λ.π. Ὁ κατάλογος τῶν βασικῶν καὶ ἐλασσόνων συγγραφῶν του, τὸν ὁποῖον παραθέτουν εἰς τὸ τέλος τῶν μελετῶν τῶν δι' αὐτὸν ὁ μνημονευθεὶς καθηγητὴς τοῦ Πειραματικοῦ κ. Κ. Βασιλάκης καὶ ἡ Ἐπιμελητὴς τοῦ ψυχολογικοῦ Ἐργαστηρίου κ. Μαρία Κισσάβου, ἀναριθμοῦν ταύτας εἰς ἄνω τῶν ὀγδοήκοντα δύο (82). Αἱ δὲ σελίδες τῶν γνωστοτέρων κυρίων συγγραμμάτων του, ἥτοι τῆς Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν παιδαγωγικὴν, τῆς Σωματολογίας καὶ τῆς Ψυχολογίας τοῦ παιδός, τῶν ψυχικῶν διαφορῶν τῶν παίδων καὶ τῆς Γενικῆς Διδακτικῆς ἀνέρχονται εἰς 4.000 περίπου.

Δὲν ἀποτελεῖ διὰ τοῦτο κενὴν ἐπίδειξιν μετριοφροσύνης ἐκ μέρους μας ἡ ἐντύπωσις παραβάσεως τῆς

παραινέσεως τῆς Γραφῆς «βάρος ὑπὲρ σὲ μὴ ἄρῃς», ἥτις μᾶς κατέχει. Πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ ὑπόλοιπον τῆς ὥρας, ποὺ διαθέτομεν, τὸ νόημα τῆς συγγραφικῆς προσπάθειάς μιᾶς τόσο μακρᾶς καὶ τόσο γονίμου πνευματικῆς ζωῆς...

Παρά ταῦτα, μὲ τὴν ἰδικήν σας ἐπιεικῆ συμπαράστασιν θὰ ἐπιχειρήσωμεν μίαν συνολικὴν θεώρησιν τῆς προσπάθειάς αὐτῆς. Θὰ προσπαθῶμεν νὰ συναγάγωμεν ὠρισμένα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἔναντι βασικῶν παιδαγωγικῶν ζητημάτων, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὰ κύρια χαρακτηριστικά τῆς ὑπ' αὐτοῦ θεωρήσεως καὶ ἐρευνῆς τῶν, μὲ μίαν ἀπλὴν «τομὴν» τοῦ ὅλου ἔργου του καὶ ἔκθεσιν θεμελιωδῶν ἐξ αὐτῆς παρατηρήσεων.

Εἶναι, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, εὐνόητον, ὅτι ἀναγκαστικῶς θὰ μείνουν ἔξω τῆς ἐπισκοπήσεώς μας πλήθος ζητημάτων, ἐνῶ καὶ τῶν ἐπισκοπούμενων μία νέα καὶ ὑπὸ νέον φῶς ἐξέτασις θὰ ἐδίδεν ἀσφαλῶς καὶ νέα ἐνδιαφέροντα πορίσματα.

Εὐρίσκομεν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ Γάλλου καθηγητοῦ J. Chateau, ἀπορρέουσας ἐκ τῆς μελέτης τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τῶν μεγάλων παιδαγωγῶν τῆς ἀνθρωπότητος: «Τὸ κύριο ὅμως χαρακτηριστικὸ τῶν μεγάλων ἔργων... εἶναι ἀκριβῶς ὅτι σημαίνουν κάτι περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἀκριβῶς ἐκφράζουν καὶ ὅτι ἀποτελοῦν τὴ ζύμη τῆς σκέψεως περισσότερο, παρὰ καθορισμένα πλαίσια... Δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς κἀν ἑντύπωση ἂν σ' αὐτὴ ἢ σ' ἐκείνη τὴν ἐρμηνεία μπορεῖ κάποιος ἄλλος νὰ ὀρθώσῃ ἀντίθετα μὴ ἄλλη ἐξήγησις... Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς, ὅπως κάθε ἀληθινὴ φιλοσοφία, ποικίλλει πάντοτε ἀνάμεσα σὸ μῦθο καὶ τὴν ποίησιν...».

Μετὰ τὰς μακρὰς ἰσως ἀλλὰ ἀπαραιτήτους αὐτὰς διευκρινήσεις ὡς προχωρήσωμεν εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν πορισμάτων μας, μὲ πλουσίαν τεκμηρίωσιν τῶν δι' αὐτοῦσιν σχετικῶν χωρίων τοῦ συγγραφέως. Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὰς θεμελιωδέστερας παιδαγωγικὰς του ἀντιλήψεις:

1. Ἀφετηρία τῶν σκέψεων καὶ ἐνεργειῶν του εἶναι ἡ ἀκράδαντος πίστις του εἰς τὴν ἐπιστημονικότητα καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς παιδαγωγικῆς. Ὅριζων αὐτὴν ὡς τὴν ἐπιστήμην, ἡ ὁποία διδάσκει «πῶς πρέπει νὰ τελῇται ἡ συστηματικὴ ἐκείνη ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ παιδός, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν ἀγωγήν», τῆς ἀναγνωρίζει ἐν τεράστιον πεδίων ἐρευνῆς, τὸ ὁποῖον «οὐδ' αὐτοὶ οἱ πρό τινων δεκαετηρίδων ἀκμάσαντες παιδαγωγοὶ θὰ ἠδύνατο νὰ φαντασθῶσι».

2. Ἐναντι τοῦ ζητήματος τῆς ἀτομικῆς ἢ κοινωνικῆς ἀγωγῆς, τοῦ ἂν δηλ. ἡ ἀγωγή «πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καθ' ἑαυτὸ ἢ ἀντιθέτως ὀφείλει νὰ ρυθμίσῃ τὸ ἔργον αὐτῆς ἀποβλέπουσα εἰς τὸ εὐρὺ σύνολον, τοῦ ὁποίου ἐν μόνον ἀποτελεῖ τὸ ἄτομον ὃ συγγραφεὺς λαμβάνει ἐκλεκτικὴν θέσιν. «Τασσόμεθα - γράφει - μετ' ἐκείνων, οἵτινες τὰς δύο μνημονευθείσας κατευθύνσεις τῆς ἀγωγῆς θεωροῦσιν οὐχὶ ἀντιθέσεις αἰρούσας ἀλλήλας, ἀλλὰ συμπληρώματα ἀλλήλων».

3. Αἱ ἀπόψεις αὐταὶ προδιαγράφουν ἀδρομερῶς καὶ τὴν θέσιν του ἔναντι τῶν μορφωτικῶν ιδεωδῶν, ποὺ ἐπεδιώχθησαν κατὰ καιροὺς, ἀπλούστερα ἔναντι τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς. Ἀνασκοπῶν τὰ ιδεώδη

ταῦτα ἀνευρίσκει τὰ διώσιμα ἐξ ἑκάστου στοιχείου καὶ συνθέτει τελικῶς - βάσει τῶν ἐν γένει παιδαγωγικῶν του πεποιθήσεων καὶ τῆς ὅλης περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς θεωρίας του - τὸ ἀκόλουθον μορφωτικὸν ἰδανικόν.

4. Ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς δυνάμεως τῆς ἀγωγῆς, τοῦ καθορισμοῦ δηλ. ἂν ὁ παῖς δύναται ἢ ὄχι νὰ μορφωθῇ, ὃ συγγραφεὺς μετὰ διεξοδικὴν ἱστορικὴν ἀναδρομὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν ὑπερτιμώντων καὶ τῶν ὑποτιμώντων τὴν σημασίαν τῆς ἀγωγῆς, καταλήγει: «Ὁρθότεραν ὑπολαμβάνομεν τὴν γνώμην τῶν πρεσβευόντων, ὅτι ἡ ἀγωγή οὔτε παντοδύναμος, οὔτε πάντι ἀδύνατος εἶναι. Ἐν πρώτοις νομίζομεν, ὅτι αὕτη ἔχει σπουδαιότητα ῥοπὴν ἐπὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀτόμου... Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀναμολογοῦμεν ὅτι ἡ δύναμις αὐτῆς περιορίζεται ὑπὸ ὠρισμένων φραγμῶν...».

5. Ἡ μεγάλη ἀνακαινιστικὴ σχολικὴ κίνησις, ποὺ εἶναι εὐρύτερον γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σχολείου Ἐργασίας, τὸν ἀπασχόλησεν ὅλως ἰδιαίτερος καὶ ἐγίνετο πρὸς τιμὴν του, - αὐτὸς ὁ μαθητὴς τοῦ Rein - ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐνθουσιωδεστέρων ὑποστηρικτῶν καὶ ἐργατῶν τῆς.

Ἄν καὶ δὲν κατέστη δυνατόν εἰσεῖτι νὰ ἐπικρατήσῃ πλήρης ὁμοφωνία ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς νέας αὐτῆς κινήσεως, δέχεται ἐν τούτοις, ὅτι βασικὴ κατεύθυνσις τοῦ Σχολείου ἔργασίας εἶναι ὄχι ἡ εἰσαγωγή νέων γνώσεων, ἀλλὰ «ἡ ἀλλαγὴ τῶν μεθόδων ἔργασίας καὶ γενικῶς τὸ ὅλον πνεῦμα, ὅπερ διαπνέει τὸν ἐν αὐτῷ βίον καὶ ὅπερ παρέχει ἰδίαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν ἐν αὐτῷ διδ(ι)λλίαν καὶ εἰς τὰς λουπὰς ἐν αὐτῷ ἐνεργείας τῶν παιδίων».

Ἐκ τῶν μεθοδικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ὀφείλουσαν νὰ διαποτίζουν τὴν ὅλην διδακτικὴν ἐργασίαν τοῦ Νέου Σχολείου ἐξαίρονται ἰδιαίτερος ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Διδασκάλου αἱ τῆς ἔργασίας, τῆς αὐτενεργείας, καὶ τῆς Ἐποπτείας, ὡς κορυφαίαν δὲ καὶ τούτων θεωρεῖ τὴν τῆς αὐτενεργείας, ἥτις καὶ προσιδιάζει περισσότερο διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ νέου πνεύματος ἀγωγῆς.

6. Ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ ἐποπτείαν τῆς Παιδείας ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν διαπίστωσιν, ὅτι τρωτὸν σημεῖον τῆς παρ' ἡμῖν ὑφισταμένης εἶναι, ὅτι ἄρχει ἀποπνικτικὸν συγκεντρωτικὸν σύστημα, κατὰ τὸ ὅποιον σχεδὸν πάντα τὰ ζητήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ρυθμίζονται ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἱπηρεσίας.

7. Τὴν ὁργάνωσιν τῆς παιδείας θεωρεῖ ζήτημα «ὑψίστης σπουδαιότητος», «ἐδιότι ἄνευ τῆς λειτουργίας ἀρτίου ἐκπαιδευτικοῦ ὁργανισμοῦ οὐδὲν γενναῖον δυνάμεθα νὰ ἀναμένωμεν».

Ἐν πρώτοις ζητεῖ, ὅπως δλα τὰ παιδαγωγοῦντα σχολεῖα ἀφ' ἐνὸς μὲν «ἀποτελοῦν ἐνιαῖον ὁργανισμόν, διεπόμενον ὑπὸ κοινῶν σκοπῶν καὶ ἀρχῶν», ἀφ' ἑτέρου δὲ θεραπεύουν τὰς μορφωτικὰς ἀνάγκας ὅλων τῶν ἐπαγγελματικῶν τάξεων. «Πρέπει-ἔλεγε-νὰ καταστήσωμεν τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν πολυμερεστέραν ἀπὸ τοῦ νηπιαγωγείου μέχρι τοῦ Πανεπιστημίου, ἰδρύνοντες παρὰ τοὺς ἤδη λειτουργούντας τύπους σχολείων καὶ ἄλλους, ὥστε ν' ἀποκτήσωμεν δίκτυον ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων πλούσιον... καὶ ἐξυπηρετοῦν... τὰς τοπικὰς ἀνάγκας τῆς χώρας ἡμῶν καὶ τὰ ἔργα, τῶν

ὁποίων ἡ ἐξάσκησις ἐνδείκνυται».

Κορμὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως θεωρεῖ τὴν στοιχειώδη παιδείαν, τῆς ὁποίας ἐξήτει τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐπέκτασιν εἰς 8 τοῦλάχιστον ἔτη καὶ τὴν πλαισίωσιν διὰ σχολικῶν ὁργανισμῶν καὶ κατωτέρων καὶ ἀνωτέρων αὐτῆς, καὶ νηπιαγωγείων δηλ. καὶ σχολείων ἐπιμορφώσεως ἀνηλίκων. Ἐμφαντικῶς τονίζει τὴν ἀνάγκην ὑπάρξεως εἰς κάθε γωνίαν τῆς πατρίδος μας ἐνὸς μορφωτικοῦ κέντρου, τὸ ὁποῖον θὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ «οἰκτρὰ καταγῶγια», «εἰς τὰ ὁποῖα συνωθοῦνται οἱ χωρικοὶ κατὰ τὰς ἐλευθέρας ἀπὸ τῆς ἐργασίας ὥρας αὐτῶν, οἰνοποτοῦντες, χαρτοπαικτοῦντες, βωμολοχοῦντες».

Ἀντὶ τῆς περαιτέρω ἐρεῦνης αὐτῶν ἃς ἐπιχειρήσωμεν ἤδη νὰ διακρίνωμεν τὰ βασικώτερα γνωρίσματα, τὰς γενικωτέρας ἀρχὰς τῆς ὅλης συγγραφικῆς δημιουργίας τοῦ Ἐξαρχοπούλου, περὶ τῶν ὁποίων ἔκαμεν λόγον.

Κατὰ τὴν ταπεινὴν μας γνώμην σπουδαιότεραι αὐτῶν εἶναι:

1. Ἡ βαθεῖα συναίσθησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ χρέους, ἀπόρροια τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ προσπάθεια ἐπιλύσεως τῶν θιγομένων προβλημάτων κατὰ τρόπον ὃχι «ἀφοριστικὸν καὶ δογματικόν», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διττὴ διάθεσις προσφορᾶς ὑπηρεσίας εἰς τὴν παιδαγωγικὴν καὶ εἰς τοὺς θεράποντάς της. Οὕτω φαίνεται νὰ ἀληθεύῃ ἀπολύτως τὸ ὑπὸ τῆς κ.Μ. Κισσάβου γραφέν: «Ὁ Ν. Ἐξαρχόπουλος ἤρχισεν ὡς παιδαγωγὸς τῶν λειτουργῶν τῆς λαϊκῆς παιδείας, διεκρίθη ὡς παιδαγωγὸς τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης παιδείας, εἶναι ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Ἔθνους...».

2. Τὸ ἠθικὸν σθένος ἀναζητήσεως λύσεων τῶν διὰφόρων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων καὶ ἀναλήψεως τῆς εὐθύνης ὑποδείξεως καὶ ὑποστηρίξεως αὐτῆς. Ἡ ἀμεροληψία ἐκθέσεως τῶν ἀντικρουομένων ἀπόψεων ὁδηγεῖ πάντοτε εἰς μίαν προσωπικὴν θεώρησιν καὶ μίαν προσωπικὴν συμβολήν. Εἶναι τὸ γνώρισμα τοῦτο, κατὰ τὸν κ. Γεωργιούλην, ἀσφαλῆς ἐνδείξις συνδυασμοῦ ἐπιστήμης καὶ ἀρετῆς, ποὺ τόσον σπανίζει εἰς τὴν ἐποχὴν μας, κατὰ τὴν ὁποίαν: «Ὁ σκεπτικισμὸς καὶ ὁ ἀγνωστικισμὸς χρησιμοποιοῦνται ὡς προκάλυμμα διὰ νὰ καλυφθῇ ἡ ἀπουσία θεληματικότητος διὰ τὴν ὑπόδειξιν θετικῶν λύσεων καὶ διὰ τὴν ἀνάληψιν εὐθυνῶν».

3. Ἡ τήρησις τοῦ «μέτρου» μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου. Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀποτελεῖ τεκμήριον σώφρονος καὶ διαυγοῦς σκέψεως. «Ἡ ὑγιὲς παιδαγωγικὴ - γράφει ὁ Δ)τῆς τῆς Π. Ἀκαδημίας μας κ. Σ. Παγιατάκης - ὅπως καὶ ὁ πολιτισμὸς, ἀποτελεῖ ἐναρμόνιον συγκερασμὸν τῶν διδαγμάτων τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ παρόντος, τοῦ στατικοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίνεσθαι, τῆς ἐτοίμου ἐμπειρίας τῆς χθὲς καὶ τῶν ζωντανῶν δεδομένων τῆς σήμερον».

Ὁ ἴδιος δ' Ἐξαρχόπουλος ἔγραφεν: «Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι καὶ τὰ παλαιότερα διδάγματα καίτοι δὲν ἔχουσι κυρωθῇ ἀκόμη ἅπαντα διὰ συστηματικῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ παίδων πάντως δὲν στεροῦνται κύρους. Εἶναι καὶ ταῦτα ἀπαύγασμα ἐμπειρίας διδακτικῆς ἑκατοντάδων ἐτῶν καὶ ἐπιστημονικῶν θεωριῶν ἐπιφανεστάτων τῆς παιδαγωγικῆς ἐκπροσώ-

πων».

4. Ἡ ἐπέκτασις τῆς χαρακτηριστικῶς Ἑλληνικῆς ἀρετῆς τῆς «μεσότητος» καὶ ἐναντι ἄλλων ζητημάτων προκαλούντων ἀντιθέσεις, ὡς εἶναι τὸ τῆς θεωρίας καὶ πράξεως καὶ τὸ τῆς ἐπιδράσεως ἢ μὴ τῶν ξένων ρευμάτων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παιδαγωγικὴν σκέψιν.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ παιδαγωγὸς μας θεᾶται τὰ σχολικὰ προβλήματα ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς οὐ μόνον τοῦ θεωρητικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ πρακτικοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ τὸ πρῶμα τοῦ δραματιστοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ δημιουργοῦ.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, δύναται νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οὗτος, σπουδάσας εἰς Εὐρώπην καὶ κάτοχος τῆς παγκοσμίου σχεδὸν παιδαγωγικῆς βιβλιογραφίας, δὲν ἔπαυσεν οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν νὰ δέχεται τὴν ζωογόνον ἐπίδρασιν τῆς ἐπιτελουμένης ἀλλοῦ προόδου, χωρὶς προκαταλήψεις καὶ μισαλλοδοξίαν, νὰ ἀναδιψᾷ, νὰ μελετᾷ, νὰ συλλέγῃ. Ἡ ἐκ τῆς τοιαύτης ὁμῶς μελέτης συγκομιδὴ δὲν παρέμεινε μετέωρος, ἀναφομοίωτος εἰς τὸ πνεῦμα του. Ἐπέρνα ἀπὸ τὴν κάμινον τῆς Ἑλληνικῆς δοκιμασίας, ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν του σκέψιν τὴν γαλουχημένην μὲ τὴν προγονικὴν σοφίαν καὶ τὴν Χριστιανικὴν ἀρετὴν, ἡκονισμένην δὲ ἐπὶ τῆς συγχρόνου σχολικῆς ζωῆς, καὶ ἐγένετο οὕτω κατάλληλος νὰ ἐγκλιματισθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα.

Μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον, ποὺ ἦντελει ἀπὸ ξένας πηγὰς κατέφευγε καὶ εἰς τὰς ἀστειρεῦτους κλασσικὰς πηγὰς, εἰς τὴν ἀπαράμιλλον καὶ πρώτην διδάξασαν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν ἀνακαίνισιν σκέψιν τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων τιτάνων τῆς Ἑλλήν. διανοήσεως. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν κ. Σ. Μαρινάτου:

«Παρ' αὐτοῦ ἡ τοῦλάχιστον καὶ παρ' αὐτοῦ (τοῦ Ἐξαρχοπούλου) ἐδιδάχθημεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ ἐκτιμῶμεν τὸν συνδυασμὸν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ συγχρόνου ἐπιστήμης, τὸν συγκερασμὸν ἰδεωδῶν, τὴν σύνδεσιν νέου πρὸς ἀρχαῖον ἐν τῇ μακραίῳ τοῦ ἔθνους ἡμῶν δολιχοδρομίᾳ».

Καὶ ὁ συγκερασμὸς ὁμῶς αὐτὸς δὲν τοῦ ἐγένετο αὐτοσκοπὸς ἀλλὰ μέσον πρὸς πραγμάτων τῶν πρακτικῶν του σκοπῶν. Οὕτω καὶ ἡ πικρόχολος παρατήρησις ἐνὸς ὀξυτάτου ἀλλὰ καὶ μέχρις ἀρνήσεως ἐπικριτοῦ τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς, τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη, - ὁ ὁποῖος παρέβαλε τὰς ἐνεργείας ὠρισμένων ἑτεροφώτων πνευματικῶν μας ἀνθρώπων μὲ τὸν ἐκκωφάντικόν θόρυβον μηχανῶν ποὺ δὲν ἀντλοῦν νερὸ - δὲν δύναται νὰ ἐγγίσῃ κἂν τὸν Ἐξαρχόπουλον.

Ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του ἐργασίαν ἀνέβλυσε πολὺ ὕδωρ ζῶν καὶ ἀπὸ τὴν φλόγα τῆς ψυχῆς του ἔλαβον φῶς χιλιάδες ἄλλοι ἀπόστολοι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς χριστιανικῆς ιδέας.

5. Εἰς τὴν σειράν, ἀλλὰ ὃχι καὶ εἰς σοβαρότητα, γνώρισμα εἶναι νομίζομεν ἡ ἐκφραστικὴ δύναμις τοῦ μεγάλου συγγραφέως, ἡ σαφήνεια, ἡ καλλιπεία. Ἡ διαύγεια διατυπώσεως τῶν νοημάτων, ἡ ὁποία συμπορεύεται μὲ τὴν γλαφυρότητα. Ἡ κατοχὴ τοῦ θέματος, ἡ ἀμεροληψία, ἡ διάνθισις μὲ ἐκλεκτὰ χωρία, ὑπεράνω δὲ ὅλων τὸ καθαρῶς προσωπικὸν ὕφος, κάμνουν τὰ γραπτὰ τοῦ Ἐξαρχοπούλου νὰ συγκεντρώνουν ὃχι μόνον ἐμβρίθειαν, ἀλλὰ καὶ θέλγητρα

του λόγου. Νὰ αποπνέουν καὶ ὑπὸ τὸ ἐπίσημον ἔνδυμα τῆς αὐστηρᾶς καθαρευούσης κάποια ἀληθῶς λογοτεχνικὴν χάριν.

Ὡς βον, τέλος γνώρισμα ἀνευρίσκομεν τὴν ἀπαράμυλλον. τὴν μέχρι αὐτοθυσίας ἐργατικότητά του. Πόση μελέτη, πόση πνευματικὴ περισυλλογή, πόση ἀπαρνήσις τῶν ἐγκοσμίων εἶναι συνδεδεμένα μετὰ τὸ ἔργον του εἶναι αὐτονόητον δι' ἐκείνον, πὺν δύναται νὰ διακρίνῃ ὑπὸ τὰς γραμμάς τῶν πονημάτων του τὴν ἀέναν προσιπάθειαν βελτιώσεως τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου των, τὸν τιτάνιον πνευματικὸν μόχθον τοῦ μεγάλου δημιουργοῦ. Ὁ μόχθος τοῦ ἐκείνου ἀπέρρεεν - διὰ νὰ χρησιμοποιήσωμεν σχετικὰς ἀπόψεις τοῦ φιλοσόφου Bergson ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἐξαρχόπουλος τὰς ἐξέθετεν - ἀπὸ αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ἰφὴν τῆς διανοητικῆς δράσεώς του, τὴν σύνδεσιν τῆς δηλ. πρὸς τὴν ἠθικότητα καὶ τὴν παραγωγικὴν χροιάν της. Ἐγραφε χαρακτηριστικῶς. «Αἱ ἀνώτεροι πνευματικαὶ ἐργασίαι φέρουσι τὴν σφραγίδα τῆς ἐντόνου προσπάθειας καὶ τοῦ μόχθου. Οὕτως ὁ Bergson ἔρχεται νὰ στηρίξῃ φιλοσοφικῶς καὶ ψυχολογικῶς τὸ ρητὸν τῶν προγόνων ἡμῶν «τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τ' ἀγαθὰ οἱ θεοί...».

Αἱ ὑψίσται αὐταὶ ἀρεταὶ τῶν συγγραμμάτων, τῆς διανοίας καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀειμνήστου διδασκάλου ἐξηγοῦν σαφέστατα ἤδη διατρεπόμεν, ὅτι καὶ αἱ ἱψησταὶ τιμαὶ ποὺ τοῦ ἀπεδόθησαν καὶ ὅταν ἔζη καὶ ὅταν μετέστη ἐκ τῆς ζωῆς αὐτῆς, δὲν ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς συνήθους νεολογικῆς μεγαληγορίας, ἀλλὰ κατὰ περισσώτερον θαυ καὶ πηγαῖον, ὡς ἀπηχοῦσαι μίαν πραγματικὴν καὶ καθολικὴν δικαίωσιν.

Οἱ ἐκπαιδευτικοὶ τιμοῦν εἰς τὴν σεπτὴν σκιάν του τὸν ἐμπνευσμένον ἐρευνητὴν καὶ ὁδηγόν, τὸ ἔθνος ὁλόκληρον τὸν νέον διδασκαλὸν τοῦ γένους. Ἰδιαίτερος δὲ οἱ λειτουργοὶ τῆς στοιχειώδους τιμοῦν τὸν θερμοεργὸν συμπαραστάτην των. Τὸν Ἀκαδημαϊκὸν διδασκαλὸν ποὺ ἐταύτισε τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ λαϊκοῦ σχολείου μετὰ τὴν τῶν λειτουργῶν του...

Εἶναι εὐεξήγητον λοιπὸν διατρεπόμεθα τοὺς στίχους, ποὺ ὁ Παλαμᾶς ἀφιέρωσεν εἰς τὸν ζωγράφον Γύζην:

...«Οἱ δλόφωτες Κυκλάδες οἱ γεννήτρες του

τεχνίτη χάρε,
τὸ πιδ λευκὸ μάρμαρο πάρε
τὸν κοιμισμένο ἀνάστησε
στὸν ἄξιο τάφο...»

Οἱ στίχοι αὗτοι περικλείουν βέβαια καὶ διὰ τὴν περιττώσιν μας τὸ νόημα τοῦ χρέους τῆς μνήμης: τῆς ἀναστάσεως τοῦ μεγάλου νεκροῦ εἰς τὸν «ἄξιον τάφον» τοῦ κοιμητηρίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ζώντων.

Τὸ χρέος ὅμως αὐτὸ ἐπεκτείνεται ἔτι περαιτέρω εἰς τὴν παρόρμησιν φρονηματισμοῦ ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἔργον του. «Οἱ μεγάλες προσωπικότητες - ἔλεγεν ὁ Kerschenshtein - εἶναι πάντα φορεῖς ἀξιών... Σὰν ὑπαρξὶ καὶ σὰν δρᾶσι γίνονται γὰρ μᾶς πρότυπα ποὺ με ὠρισμένες προϋποθέσεις μποροῦν ἢ τοῦλάχιστον ὀφείλου νὰ μᾶς κάμουν νὰ τ' ἀκολουθήσωμεν».

Δύναται λοιπὸν νὰ περικλείσουν ἀκόμη καλύτερον

τὸ χρέος ἐκεῖνο αἱ προτροπαί, μετὰ τὰς ὁποίας ὁ ἴδιος ὁ Ἐξαρχόπουλος ἔκλειε τὸ ὑψίστον δίδαγμα τῆς ζωῆς τοῦ Pestalozzi διότι - χωρὶς νὰ ἐπιχειροῦμεν κανένα ἄκαιρον καὶ ἄνισον παραλληλισμὸν πρὸς τὸ μέγα ἐκεῖνο τέκνον τῆς Ἑλβετίας - καὶ τὸ τέκνον τοῦτο τῆς Ἑλλάδος μας δικαιούται «νὰ φθάσῃ στὴ χώρα τῶν ὁμοίων». Δύνανται νὰ ἐπαναλαμβάνωνται δι' αὐτὸ οἱ λόγοι τοῦ γνωστοῦ διὰ τὴν δωρικὴν λιτότητα τοῦ ὕφους καὶ τὴν ἀπέχθειαν τῶν ἐγκωμίων τοῦ καθηγητοῦ μας κ. Σπυρ. Καλλιὰφα, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος πρέπει νὰ καταλεχθῇ «εἰς τοὺς ὀλίγους ἐπιφανεστάτους πνευματικοὺς ἡγέτας τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ» καὶ νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ κορυφαῖος «τῆς Ἑλληνικῆς παιδαγωγικῆς ἀντιπρόσωπος κατὰ τὴν εἰκοστὴν ἑκατονταετηρίδα...».

Δύνανται, κατὰ συνέπειαν, καὶ αἱ προτροπαί του ἐκείναι διὰ τὸν Pestalozzi νὰ ἀποδώσουν, μετὰ αὐτοσύνην τὴν ἰδικὴν του φωνήν, τὴν ἰδικὴν μας ὑστάτην ἠθικὴν ὀφειλὴν ἐναντὶ τοῦ Ἐξαρχοπούλου, δεδομένου μάλιστα, ὅτι καταλήγουν εἰς τὸ ἰδιάζον γνώρισμα τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας «τὴν πνοὴν ἐκείνην - κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Κ. Βουρβέρην - τοῦ Ἑλληνικοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ, ἡ ὁποία ἐκτρέφει καὶ θερμαίνει τὸ σπέρμα τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνου, τούτέστιν τοῦ θείου, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ».

«Καὶ ἡμεῖς φίλοι σπουδασταί, οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους, ὡς καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν ἐνεργείᾳ διδάσκαλοι αὐτοῦ, φροντίζετε νὰ ἀντλήτε διδάγματα ἐκ τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀνδρὸς τούτου.

Ἐγκύψατε εἰς τὴν μελέτην τῶν ἔργων του, ἅτινα ὁ χρόνος δὲν ἠδυνήθη νὰ παλαιώσῃ. Οἰονόηποτε τῶν βιβλίων του, ἀναγιγνωσκόμενον ὑφ' ὑμῶν, θὰ καταλίπη ἰχνη βαθεᾶ ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν...

Ἰδίᾳ ὁμως ἀντλήσατε διδάγματα ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ. Ὅτι οἱτινες ἀσχεῖτε τὸ ἱερώτατον τῶν ἔργων, οἱτινες χαράσσετε εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὁδοὺς πρὸς εὐδαιμονέστερον μέλλον, φρονηματίζεσθε ἀποβλέποντες εἰς τὰς ἀρετάς... εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν ἐκείνου...

Καὶ μάθετε ἐκ τοῦ παραδείγματος ἐκείνου νὰ θεωρῇτε τὴν ὑψίστην τέρεσιν ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψίστην ἀνταπόδοσιν, τὸ ὅτι δι' ὑμῶν τελεῖται ἡ ἀνύψωσις τῆς νέας γενεᾶς εἰς τὴν ἀληθὴ ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου...».

...Τὸ καθήκον ὅλων μας εἶναι νὰ ἀναπτύξωμεν τὴν φαντασίαν τόσον διὰ τὰ ἀποτελέσματά της διὰ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας ὅσον καὶ διὰ τὴν ἱκανοποίησιν ποὺ προξενεῖ εἰς τὸ ἄτομον. Καὶ τὸ καθήκον τοῦτο περισσώτερον ἐπιτακτικὸν σήμερον ὅτε ὁ πολιτισμὸς μας τείνει νὰ περιορίσῃ κάθε ἀνθρώπον ἐντὸς κανόνων ζωῆς καὶ ἐργασίας αἱ ὁποῖαι ἐμποδίζουν τὴν πρωτοβουλίαν ὅσον μίαν κοινωνία δημιουργεῖ κώδικα ζωῆς, ὁ ὁλὸς τῆς φαντασίας ἐλαττοῦται... Πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν ἀναπτύσσωμεν παντοῦ καὶ νὰ ἐπιφυλάσσωμεν εἰς αὐτὴν ἐπιλεκτὸν θέσιν κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ ἀκριβέστερον κατὰ τὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας. Τὸ παιδί εἶναι ἐκ φύσεως περίεργον. Αἱ σπουδαὶ ὀφείλου, ἀντὶ νὰ ἐξασθενίσουν τὴν πολυτίμον ταύτην ιδιότητα, νὰ κατατείνουν εἰς ἐνίσχυσιν ταύτης.

Luis Armand

Πρόεδρος τοῦ Εὐρατόμ.

Η ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΚΩΝ. ΚΙΤΣΟΥ, Διδάκτορος τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Παν/μίου
τῆς Γενεύης. Ὑποδ/ντοῦ Παιδαγωγ. Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων

Σὲ μιὰ ἐποχὴ μηχανοκρατουμένης ζωῆς καὶ ὀρθολογιστικῆς νοοτροπίας, ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ θεωρηθῇ χρὲς τῶν ἀνθρώπων, γιὰ ν' ἀποκτήσουν ἔτσι «ἓνα συμπλήρωμα ψυχῆς», πὺ ἐξήγησεν ὁ Μπέρζον. (1)

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει συνείδηση μιᾶς βαθύτατης ἀνάγκης ν' ἀποκτήσῃ πνευματικὴ μόρφωση (γνώσεις), ἠθικὴ καλλιέργεια καὶ αἰσθητικὴ ἀγωγή. Ὅταν ἀτροφῆσιν μιὰ ἀπ' αὐτές, ἀναζητεῖ τὸ συμπλήρωμα, γιὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὴν ἀνθρώπινη ὄντοτά του, τὴν οὐσία του.

Ἡ γνωριμία τῆς βαθύτερης οὐσίας μας, πὺ εἶναι καρπὸς συνεχοῦς παιδείας, ἀναλύεται στὴν κατάκτηση μιᾶς συνολικῆς συνειδησιακῆς συνθέσεως. Γνωρίζω τὴν ὀλικὴ σύνθεση τῆς συνειδήσεώς μου σημαίνει ὅχι μόνον ὅτι γνωρίζω τὴ συνείδησή μου στὴν προσπάθειά της νὰ ἐρμηνεύῃ καὶ νὰ κατοπτρίζῃ μέσα της τὴν πραγματικότητα (πνευματικὴ συνείδησι), οὔτε ἀκόμη μόνον ὅτι ἀποκτῶ γνώση τῆς δυνάμεώς μου γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ γιὰ τὴν προσαρμογὴ μου στὴ ζωὴ μὲ μιὰ σύζευξη ἀρμονικὴ μὲ τὶς ἄλλες συνειδήσεις (ἠθικὴ συνείδηση), ἀλλὰ σημαίνει ἀκόμη ὅτι κατακτῶ ὅλο τὸν ἑαυτό της κι' εὐχαριστοῦμαι γι' αὐτὴ μου τὴν κατάκτηση, γιατί, χωρὶς ἐγωϊσμὸ καὶ στενότητα, νοιώθω ὅτι μπορῶ νὰ αἰσθάνομαι τὴν ὁμορφιά ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα, νὰ συναισθάνομαι ἀγάπη γιὰ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο καὶ εὐσέβεια γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀρμονία τοῦ σύμπαντος (αἰσθητικὴ συνείδηση).

Αὐτὴ τὴν γνωριμία τῆς συνειδήσεως μὲ τὶς τρεῖς μορφές της ἔχει ὡς ἐπιδίωξη ἡ παιδεία μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοιά της (2). Ἐτσι ἡ αἰσθητικὴ ἀγωγή, πὺ σκοπεύει τὴν γνωριμία ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς αἰσθητικῆς του συνειδήσεως, ἐπιτελεῖ ἀπαραίτητο συμπληρωματικὸ ἔργο γιὰ τὴν ὀλικὴ συνειδησιακὴ σύνθεση, γιὰ τὴν πλήρη συναίσθηση καὶ ἀξιολόγηση τοῦ ἀνθρώπινου στοιχείου (Humain), πὺ φωλεύει μέσα του (3).

Τρεῖς θεωροῦνται ὡς κύριες μορφές τῆς αἰσθητικῆς ἀγωγῆς: ἡ καλλιτεχνικὴ, ἡ ἀγωγή τῆς φιλότητος (ἀγάτης) καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγή. Οἱ φορεῖς τῆς αἰσθητικῆς καλλιέργειας αἰσθάνονται μιὰ ἰδιαίτερη ἀναγκάση ἀπὸ τὴν ὁμορφιά σὺς μορφές, (καλλιτεχνία), ἀπὸ τὴν ὁμορφιά σὺς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων (ἀγάτη), ἀπὸ τὴν ὁμορφιά σὺς Σῆματα (θρησκευτικότητα).

1. Ἡ καλλιτεχνικὴ ἀγωγή ἀναλύεται

1. A. Millot: «L' intérêt pédagogique de la doctrine de Monsieur Bergson» Rev. Phil., 1941. H. Bergson: «Les deux Sources de la Morale et de la Religion», Paris, 1934—35.

2. R. Hubert—μετὰ γ. Κ. Κίτσου—N. Σουλτάτου: «Γενική Παιδαγωγική» ἐκδ. «Κενταυρός», Ἀθήναι, 1959 τόμ. Α'.

3. J. Chateau—μετὰ γ. Κ. Κίτσου: «Οἱ μεγάλοι Παιδαγωγοί», Ἀθήναι, 1958, σελ. 19.

ὡς καλλιέργεια τοῦ συναισθήματος τοῦ Ὁραίου καὶ τῆς καλαισθητικῆς κρίσεως. Στὸ ἀντικείμενο τῆς τέχνης ὁ φορέας τῆς καλλιτεχνικῆς ἀγωγῆς μπορεῖ καὶ βρίσκει τὴν ἀρμονία σὺ μορφή τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὴν ἔκφραση, μ' αὐτὴ τὴ μορφή, κάποιας ἰδέας, ἐνὸς πάθους τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ἐνὸς φαινομένου ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὴ ζωὴ. Ἐτσι, ἡ συνείδηση διακρίνει τὴν ἀρμονικὴ σύζευξη τῆς Μορφῆς (γραμμῶν, χρωμάτων, ἤχων, ὕλης, λόγου) καὶ τῆς Ἰδέας (ἐσωτερικοῦ περιεχομένου, παθῶν, ψυχ. καταστάσεων, φαινομένων), θεωρεῖ τότε τὸ ἀντικείμενο ὡραῖο καὶ συγκινεῖται. Αὐτὴ τὴν ἀρμονικὴ σύζευξη Μορφῆς καὶ Ἰδέας βρίσκει ὁ ἄνθρωπος σὺ ἔργα τῆς μουσικῆς, σὺ χορὸ, σὺ λογοτέχνημα, σὺ ζωγραφικὴ, σὺ πλάστικὴ, σὺ θέατρο.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνθρώπων, σήμερα, γιὰ καλλιτεχνικὴ ἀγωγή καὶ ἀπόλαυση εἶναι ἀρκετὰ ζωηρό. Τὰ νέα μέσα διαδόσεως τῶν ἔργων τέχνης, πὺ προσφέρουν οἱ βιομηχανίες (προβολεῖς, κινηματογράφος, ραδιόφωνο, τηλεόραση), ἡ ἀνάγκη γιὰ ἄδολη χαρὰ καὶ ψυχαγωγία σὺς κενὲς ὥρες τῆς ζωῆς, πὺ συνεχῶς αὐξάνουν, ἡ δημοκρατικοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνέσεως (σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις), ὁ νέος προσανατολισμὸς τῶν αἰσθητικῶν μελετῶν, οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴ θεωρία τῆς ὁμορφιάς ἀναφέρονται τῶρα καὶ στὴν ἐρευνα τῆς καλλιτεχνικῆς πραγματικότητος, καὶ ἡ ὁργάνωση, τὰ τελευταῖα χρόνια, τῆς ὀλης καλλιτεχνικῆς ἐργασίας καὶ παιδείας γιὰ τὴν ἀρχαία τέχνη μὲ ἐμπορικὴ σκοπιμότητα (εἰδικὴ φιλολογία προσιτὴ σ' ὅλους, τουρισμός, μουσεῖα, ἐκθέσεις, πινακοθήκες, συναυλίες κ.λ.π.), ὅλα αὐτὰ εὐνοοῦν, στὴν ἐποχὴ μας, τὴ διέγερση τοῦ διαφέροντος γιὰ καλλιτεχνικὴ ἀγωγή.

Ἡ δημιουργία τῶν ἐθνότητων, σήμερα, βοήθησε ἐπίσης νὰ δοθῇ ἰδιαίτερη σπουδαιότητα σὺ μιὰ ἀπλὴ μορφή τέχνης, σὺ λαϊκὴ τέχνη. Ἡ στροφὴ πρὸς τὰ ἔργα λαϊκῆς τέχνης δὲν ἐξυπηρετεῖ μόνον τὰ ὁικονομικὰ συμφέροντα τῶν πληθυσμῶν τῶν ἐθνότητων ἀλλὰ καὶ ἱκανοποιεῖ ψυχικὰ καὶ ἐθνικὰ αὐτοῦς, γιατί βρίσκουν σ' αὐτὴ τὰ ἴχνη μιᾶς ἁθικτῆς ἀρχαῖκῆς ἰδιομορφίας ζωῆς, τὸν «αὐθεντικὸ χυμὸ τῆς γῆς», σὺν ἱερὴ παρακαταθήκη τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἔθνους τῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐργατικὲς τάξεις ἐκδηλώνουν ἐπιμόνα ἰδιαίτερο ζῆλο σὺ διατήρηση κι' ἐρμηνεία τῶν λαϊκῶν τεχνῶν, γιατί σ' αὐτὲς διακρίνουν μὲ ὑπερηφάνεια αἰσθητικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἐργατικοῦ πνεύματος.

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἀγωγή ἐξυπηρετεῖ σημαντικοὺς σκοποὺς, ἐθνικοὺς, κοινωνικοὺς, τεχνικοὺς, ἐπαγγελματικοὺς καὶ κυρίως αἰσθητικοὺς (1).

Μὲ τὴ μύηση στὴν ἱστορία τῶν μεγάλων ἐθνικῶν τεχνῶν (ἀρχιτεκτονικὴ, γλυπτικὴ, μουσικὴ) καὶ στὴν ἱστορία τῆς μικροτεχνίας (χρυσοχοΐα, κεραμικὴ,

κέντημα, ύφαντική, ξυλογλυπτική) εξασφαλίζεται ή πιο έσώτερη συμμετοχή στο κοινό πνεύμα της ομάδος, στον κοινό τρόπο να βλέπει και να παριστάνει κανείς τη φύση και τη ζωή, και εξυπηρετούνται έτσι έθνικοί και κοινωνικοί σκοποί.

Πιστεύεται ακόμη ότι εξυπηρετούνται και τεχνικοί και επαγγελματικοί σκοποί, διότι συμβαίνει, όσο περισσότερο τελειοποιούνται οι μέθοδοι της βιομηχανίας, τόσο περισσότερο να θέλουν να μιμούνται και να συναγωνίζονται για αισθητικούς λόγους την καλλιτεχνική παραγωγή των φυσικών τεχνικών. Τότε ή αισθητική καλλιέργεια, απαραίτητη όλο και περισσότερο, τόσο στους φυσικούς δημιουργούς, όσο και στις βιομηχανίες, αποδίδει συμπλήρωμα πολύτιμο της επαγγελματικής μορφώσεως.

Αλλά πέραν απ' όλους αυτούς τους σκοπούς, ή καλλιτεχνική αγωγή εξυπηρετεί καθαρά αισθητικούς σκοπούς, γιατί το να αισθάνεσαι την όμορφη ένός έργου είναι σαν να επικοινωνήεις με την ψυχή του δημιουργού του, στην ώρα της καλλιτεχνικής του εμπνεύσεως, είναι σαν να είσαι κι' εσύ τότε ένας καλλιτέχνης. Και επί πλέον επικοινωνείς με όλους εκείνους, που αισθάνονται τον ίδιο θαυμασμό για το έργο τέχνης και έτσι εισέρχεται σε μία κοινωνία συνειδήσεων.

Με την κατοχή της ιστορίας των τεχνών, με την πρακτική εξάσκηση στο πρόπλασμα, στο ίχνογράφημα και στη μουσική και με τη μελέτη ή την ακρόαση των μεγάλων έργων ή των αναταραστάσεών τους μπορεί να επιτευχθή ή καλλιτεχνική αγωγή, ή οποία, με την κοινή αίσθηση της ομορφιάς, εισάγει το άτομο σε ανώτερη, ανιδιοτελή, κοινωνικότητα.

2. Έτσι προπαρασκευάζεται ο άνθρωπος για να προχωρήσει στην δεύτερη βαθμίδα της αισθητικής αγωγής, στην αγωγή της φιλότιτος, που διακρίνεται για την ικανότητα ψυχικής επαφής του ανθρώπου προς τον συνάνθρωπο είτε εμφανίζεται σαν συνένωση των φύλων για τη δημιουργία οικογενείας (Έρως) και τη διασφάλιση της αιωνιότητος του ανθρώπινου στοιχείου, είτε σαν ανθρωπιστική επαφή των υπάρξεων με τις μορφές της μεγαλοψυχίας, της συμπάθειας, της φιλίας, της φιλοστοργίας, της συμμετοχής στους πόνους και στις χαρές του άλλου.

Η αγάπη μεταξύ των δύο φύλων είναι κάτι διαφορετικό από τη σεξουαλικότητα. Ο Έρωτας, λέγει ο R. Hubert (1), «έχει σαν σκοπό το γάμο, τη συγκρότηση οικογενείας, τη γέννηση και την ανατροφή παιδιών. Αυτές είναι οι άπλες και υγιείς αρχές, που πρέπει να πρυτανεύουν σε κάθε παιδαγωγική ενέργεια, που άσκειται επάνω στη διαμόρφωση του συναισθήματος της αγάπης των δύο φύλων... Η αγωγή αυτής της αγάπης περιέχει δυο όψεις, τη μία άρνητική, την άλλη θετική, που ενώνονται όμως μεταξύ τους: άγώνας κατά των φυσικών ένστικτων και κατανόηση ότι ή χαρά του να αγαπάς είναι χαρά σοβαρή και δυνατή και δεν πρέπει να πάψης μ' αυτή... Γι' αυτό στην ένωση των δύο φύλων ενώνονται άμοιβαία το σεξουαλικό ένστικτο και ή ανάγκη για τρυφερότητα και δημιουργείται ή απαίτηση να είναι ή

ένωση αυτή όριστική και μοναδική. Μόνον έτσι το ανθρώπινο όν καταξιώνεται... Λεπτότητα, επιείκεια, καλή πίστη και σεβασμός στους κανόνες του θεσμού της οικογενείας αποτελούν τις φροντίδες των δύο φύλων για τη διατήρηση της αγάπης των».

Στην αγωγή, όμως, της φιλότιτος έννοείται και ή καλλιέργεια όλων των μορφών της συμπάθειας προς τον άνθρωπο γενικά. Όταν στο άτομο καλλιεργηθούν «υγιείς συγκινήσεις, τότε γίνεται ικανό να επικοινωνή με τα άλλα άτομα στους πόνους και στις χαρές των». Όταν αισθάνεται μέσα σου αγάπη, δεν ζής κλειστή στο άτομό σου ζωή, γίνεσαι γενναιοδωρος και συμπονετικός στον άλλον, νοιώθεις μία εύχαρίστηση για την ψυχική σου προσέγγιση σ' αυτόν, ενώ διαπιστώνεις και της ψυχής εκείνου την προσέγγιση. Αυτή ή αγάπη σου έχει αισθητική χάρη, γιατί χαρακτηρίζεται από την πηγαία άρμονία στις σχέσεις σου και από την αναγνώριση της αξίας του άλλου. Κατανοώντας αυτή την ενέργεια στη συνειδήσή σου αισθάνεσαι χαρά απ' αυτή τη φιλότιτα και ικανοποίηση, γιατί γίνεσαι μέλος της κοινωνίας των συνειδήσεων, που συγκροτούν εσύ και οι άλλοι, που κατανοούν όμοια με σένα την ίδια ενέργεια της συνειδήσεώς των.

Έτσι το άτομο, μ' αυτή την αγωγή της φιλότιτος, ανακαλύπτει την ομοιότητα της αρχής και των σκοπών του με τις αρχές και τους σκοπούς όλων των ατόμων και εύκολύνεται στην κατανόηση μιάς παγκόσμιας ένότητας.

3. Τη συναίσθηση της ενότητας στο Σύμπαν έχει ως αντικείμενο ή τρίτη μορφή της αισθητικής αγωγής, ή θρησκευτική αγωγή.

Η δυνατότητα στον άνθρωπο, μακριά από έξωτερική βία, διδακτική πίεση, ήθικ ή κοινωνικό καταναγκασμό στο πνεύμα του, να σχηματίσει το προσωπικό όραμα της ζωής του, να στοχάζεται τη θέση της υπάρξεώς του στο Σύμπαν και να βρísκει την ένότητα και σκοπιμότητα του Σύνπαντος, αποδεικνύει την κατοχή εκ μέρους του θρησκευτικής αγωγής.

Το συναίσθημα της ομορφιάς περιορίζεται σε ένα ιδιαίτερο αντικείμενο. Το συναίσθημα της αγάπης περιορίζεται, επίσης, σε μία κατηγορία όντων. Για να επιτύχει, όμως, ο άνθρωπος την όλική συνειδησιακή σύνθεση, πρέπει να ύψωθή «στην παράσταση μιάς σχέσεως, που τον ένώνει όχι μ' εκείνο ή με το άλλο ιδιαίτερο αντικείμενο μέσα στη ζωή, αλλά με την όλότητα της ζωής», όπως τονίζει ο R. Hubert (1) Έτσι ή ένότητα της υπάρξεως αποκτάει αξία και όποιος δεν κατορθώνει να νοιώθει την ενέργεια της συνειδήσεώς του για την κατανόηση αυτής της άρμονικής ένότητας, «ζή μέσα σε μία συνειδησιακή ένότητα άκρωτηριασμένη, διαμελισμένη και συνεχώς άπειλούμενη».

Η εύγνωμοσύνη για την όμορφη των πραγμάτων και ή αγάπη για την καλωσύνη των ατόμων δημιουργούν στον άνθρωπο μία αίσιοδοξία και μία εύλάβεια μαζί, που έχουν ιδιαίτερη αισθητική χάρη, και μία βαθύτατη ικανοποίηση από την άρμονική σύνδεση του έγώ του με τα πράγματα και τους ανθρώπους, με το

1. R. Hubert—μετάφρ. Κ Κίτσου—N Σκουλάτου: «Γενική Παιδαγωγική», Άθήναι 1959, τόμ. Β'. σελ. 592.

1. Βλ. άνωτ.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΕΙΣ ΒΑΡΒΑΣΑΙΝΑΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΗΛΕΙΑΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΡΙΕΤΙΑΣ

Υπό ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΝΑΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, Διδ/λου

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα κοινοτικής ανάπτυξεως είναι πρωτότυπο πρόγραμμα εκπαίδευσεως, πού ξεπήδησε μέσα από τη σύγχρονη 'Ελληνική πραγματικότητα.

Είναι αποτέλεσμα της δημιουργικής εμπνεύσεως ενός λαού άνταξίου των προγόνων του, του 'Ελληνικού λαού.

Μπορεί να προστεθῇ σάν νέο διδακτικό σύστημα κοντά στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα «Σχολείου εργασίας, 'Ενιαίας διδασκαλίας» κ.ά.

Σύμπαν. 'Ετσι σχηματίζει μιὰ δλική θέα της ύπαρξεως. Τότε ὁ ἄνθρωπος δλοκληρώνεται. Τότε αἰσθάνεται στο βάθος της συνειδήσεώς του τὴ φωνή της Θεότητος, πού γίνεται κατανοητὴ μέσα του σάν ἀρχὴ ἐνότητος καὶ ἀρμονίας στο Σύνπαν.

Με τὸν ἐνθουσιασμό, πού νοιώθει ὁ ἄνθρωπος, δταν συλλαμβάνη στὰ πράγματα τὴν ὁμορφιά, πού τὰ ἐνώνει με τοὺς ἐσωτερικοὺς πόθους της συνειδήσεώς του, με τὸ δῶρο της ἀγάπης, με τὸ ὁποῖο ἀπλώνεται σάν ἄτομο στὰ ἄλλα ἄτομα καὶ με τὴν εὐγνωμοσύνη γιὰ ὅσα τοῦ προσφέρουν τὰ πράγματα κι' ὁ κόσμος ὑφαίνει μιὰ φιλοσοφία γιὰ τὴ ζωὴ του, αἰσθάνεται τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου, γεμίζει τὴν ψυχὴ του ἀπὸ αἰσθητικὴ χαρὰ, διαμορφώνει τὴ θρησκευτικότητά του.

4. Γιὰ τὴν ἱκανοποίηση αὐτοῦ τοῦ πόθου συνειδήσεώς του ἐφρόντισε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἀκόμη ἐποχὴ. Εἰδικοὶ τόποι στὴν ἀρχαία 'Ελλάδα, οἱ ἱεροὶ χώροι τῆς 'Ακροπόλεως, τῶν Δελφῶν, τῆς 'Ολυμπίας, τῆς Δωδώνης, ἦταν τόποι αἰσθητικῆς ἀγωγῆς με τὶς τρεῖς μορφές της, τὴ θρησκευτικὴ (λατρεία θεῶν), τὴν ἀγωγὴ τῆς φιλότῃτος (Δελφικὴ 'Ιδέα, ἀγῶνες κοινοὶ τῶν ἑλληνικῶν φύλων, ἐκεχειρία, τὸ «κοινὸν τῶν 'Ηπειρωτικῶν φύλων», κοινὴ ψυχαγωγία), καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀγωγὴ (παραστάσεις θεάτρου, μουσικὴ, ἔργα τέχνης). 'Η ἴδια ἀνάγκη ἱκανοποιεῖται στὰ Μοναστήρια καὶ στοὺς Ναοὺς τῶν Χριστιανικῶν χρόνων με τὴν ἱεροτελεστία, τοὺς λαϊκοὺς χοροὺς, τὰ ἐκθέματα λαϊκῆς τέχνης. Σήμερα στοὺς ἴδιους ἢ ἄλλους τόπους ὁργανώνονται ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις, οἱ ὁποῖες με τὰ ἴδια ἢ καὶ ἄλλα μέσα ἔχουν, μεταξὺ ἄλλων, ὡς σκοπὸ τὴν αἰσθητικὴ ἀγωγὴ τῶν λαῶν.

5. 'Η αἰσθητικὴ καλλιέργεια τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀπόκτημα τῆς ὥριμης ἡλικίας. 'Η προπαρασκευή, ὁμῶς, στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὸ περιβάλλον πού βρίσκεται τὸ παιδί, ἔπειτα ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνία, εἶναι χρήσιμη. (1)

1. G. Maucou: «Education de la sensibilité des enfants», edit, familiales de France, 1950.

Στηρίζεται στὴ στενὴ συνεργασία ὄλων τῶν παραγόντων τῆς κοινότητος.

'Επιστρατεύει ὅλα τὰ ὑγιὰ στοιχεῖα τῆς υπαίθρου, ἱατροὺς, διδ/λους, γεωπόνους, ἱερεῖς, προέδρους, γραμματεῖς κοινοτήτων κ.ά. πρὸς κοινὴν συνεργασία γίρω ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ δημιουργεῖ ἄμιλλα γι' ἀνυψωτικὴ καὶ ἐποικοδομητικὴ ἐργασία στὴν κοινότητα.

'Επιτυγχάνει με τὸ αἶσθημα τῆς κοινοτικῆς εὐθύνης νὰ λύσῃ τὰ πολλαπλὰ τοπικὰ προβλήματα. 'Ετσι με τρόπο εὐκολώτερο ἐπιτυγχάνει τὴν ἐκπλή-

'Η προσοχή, πού θὰ δώσουν οἱ γονεῖς καὶ τὸ σχολεῖο στὶς πρῶτες καλλιτεχνικὲς ἀπόπειρες τοῦ παιδιοῦ ἢ τοῦ ἐφήβου στὰ ἱχνογραφήματά του, στὰ τραγούδια του, στοὺς χοροὺς του, ἢ μύση του στὴν ἱστορία τῶν τεχνῶν, ἢ πρακτικὴ ἐξάσκηση στὶς μορφές τέχνης καὶ ἢ μελέτη καὶ ἀκρόαση καλλιτεχνικῶν ἔργων ἀποτελοῦν ἀποδοτικούς τρόπους γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀγωγὴ τοῦ ἀναπτυσσόμενου ἀνθρώπου.

Ὅταν ὁ ἐφηβος ὀδηγηθῇ ν' ἀγωνίζεται κατὰ τῶν φυσικῶν ἐνστίκτων, ἐτοιμάζεται νὰ δεχθῇ τὶς ἀνώτερες πνευματικὲς συγκινήσεις ἀπὸ τὴν ψυχικὴ ἐπαφή του με τὸ ἄλλο φύλον ἢ με τὸν συνάνθρωπο. Τὸ παράδειγμα τῶν ἐνηλίκων, οἱ συζητήσεις, οἱ συμβουλές, ἢ αὐτοκυριαρχία, οἱ ὑγιεῖς συγκινήσεις ἀπὸ γραπτὰ κείμενα, οἱ εὐκαιρίες συμμετοχῆς σὲ κοινωνικὲς ὁμάδες με ὠραῖες δραστηριότητες, ὅλα αὐτὰ βοηθοῦν τὴν ἀγωγὴ τῆς φιλότῃτος στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία.

Με τὴ μύηση τοῦ παιδιοῦ στὴ θρησκεία τοῦ τόπου του προσφέρονται ἀπαντήσεις ἀνάλογες με τὴν ἡλικία του στὰ προβλήματα πού θέτει διαδοχικὰ σὲ κάθε στάδιο τῆς ἐξελιξέως του. Με τὴ γνωριμία, ἀργότερα, θρησκείων ἄλλων λαῶν, με τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ προσορισμοῦ τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν θεμάτων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, με τὶς ἀπαντήσεις πού δίδονται ἀπὸ τὰ βιβλία, ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὴν κοινωνία γιὰ τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα, με ὅλα αὐτὰ καλλιεργεῖται ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγὴ τῶν ἐφήβων. 'Ετσι με τὴν ἐξωτερικὴ βοήθεια, στὴν ἀρχή, με κάποια εὐσέβεια καὶ εὐγνωμοσύνη, θὰ φθάσῃ ὁ ἀναπτυσσόμενος ἄνθρωπος νὰ κἀν ἐσωτερικὸ κάθε τι πού ἦταν ἐξωτερικὸ καὶ νὰ κατανοῇ τὴ συνειδήσή του στὴν προσπάθειά της νὰ βρῖσκη τὴν ἐνότητα τοῦ σύμπαντος καὶ νὰ αἰσθάνεται μιὰ διαρκὴ χαρὰ ἀπὸ τὸ θρίαμβο τοῦ πνεύματος, πού ἀναλύεται σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ θρησκευτικότητα.

'Η αἰσθητικὴ ἀγωγὴ, λοιπόν, εἶναι ἔργο διαρκοῦς παιδείας, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τοῦ ἀνθρώπου πού ζητεῖ τὴν δλοκλήρωσή του.

ρωση των επιδιώξεων του σημερινού σχολείου.

Διά της υπ' αριθ. 28294) 20-11-1956 απόφασεως της Νομαρχίας Ήλειας, κατόπιν προτάσεως του Έπιθεωρητού Δημ. Σχολείων Ήλειας, έτέθη δοκιμαστικώς σ' εφαρμογή το πρόγραμμα τουτο επί ένα τρίμηνο στην κοινότητα Βαρδασαίνης στην όποιαν υπηρετώ και ή προσπάθεια αυτή συνεχίζεται.

Τα έπιτευχθέντα αποτελέσματα και ό απολογισμός έντός της τριετίας που παρήλθε περιληπτικώς έχουν ως ακολούθως:

1ον) Έφαρμογή ή γεωργικού και δασικού προγράμματος.

Έγένοντο όμιλεις περί δάσους και όφελείας των δασών, υπό του διδακτικού προσωπικού προς τους κατοίκους.

Υπό των μαθητών έκαλλιεργήθη συστηματικώς και έπιστημονικώς τή δδηγία του γεωπόνου γεωργικών εφαρμογών ό σχολικός κήπος έκτάσεως 2220 τ. μ. και έγινε πρακτική εξάσκηση επί των διδασθέντων θεμάτων.

Έγινε περίφραξη του κήπου με συρματοπλέγμα, κατεσκευάσθη ύδατοδεξαμενή για την άρδευση του σχολικού κήπου χωρητικότητας 6 χ.μ. ύδατος.

Εφωδιάσθη το σχολείο με γεωργικά εργαλεία αξίας 900 δραχμών.

Έκαλλιεργήθη πειραματικός άγρός εκ 15 ποικιλιών σίτου με γραμμική σπορά για να γνωρίσουν οι μαθηταί την εύδοκιμότητα κάθε ποικιλίας.

Εσπάρησαν κτηνοτροφές, έδημιουργήθη σπορείον και παρήχθη φυτώριον άμυγδαλής, νεραντζιάς, καρυδιάς, και άγριελιάς. Έξήχθησαν 750 δενδρύλλια και διανεμήθησαν δωρεάν στους κατοίκους και στους μαθητάς.

Έγινε ύποδειγματικό κλάδευμα των όπωροφόρων δένδρων, έμβολιάσθησαν νεραντζιές, έδιδάχθησαν τρόποι λιπάνσεως και έλιπάνθησαν ύποδειγματικώς τα ύπάρχοντα δένδρα έντός του κήπου.

Έδιδάχθη τρόπος καταπολεμήσεως άσθενειών φυλλοβόλων δένδρων και έγινε ύποδειγματικό ράντισμα τούτων διά χειμερινού πολτού.

Έκαλλιεργήθησαν λαχανικά του τόπου και έγιναν όμιλεις και μαθήματα περί έμβολιασμού, έξευγενισμού φυτών και δημιουργίας σπορείου λαχανικών σέ θερμοκήπια. Έχαράχθη σχέδιον άνθοπήπου και έφυτεύθησαν πυξάρι και καλλωπιστικά φυτά πολυετή και μονοετή (τριανταφυλλιές διαφόρων ποικιλιών, τσιλίπες, ντάλιες, χρυσάνθεμα, μπέλες, γυνοφύλλη, άνθος ποιητών, ύκινθοι, φούλια, πασχαλιές, πυράκανθοι, δάφνες κ.ά.).

Στό νεκροταφείο της κοινότητας έφυτεύθησαν 20 δενδρύλλια άμυγδαλής.

2ον) Έφαρμογή προγράμματος ύγιεινής

Έγένοντο κατά το άνωτέρω διάστημα συγκεντρώσεις των κατοίκων ύπαξ έντός έκάστου τριμήνου και άνεπιτύχθησαν σ' αυτούς διάφορα θέματα ύγιεινής. «Η ύγεια», «Περί καθαριότητας», «Περί λοιμωδών νόσων» κ.ά.

Κατεσκευάσθη σχολικόν λαϊκόν φαρμακείον, έπιπλον, αξίας 200 δραχ. και έπλουτίσθη με φάρμακα θεραπευτική (πενικιλίνη, στρεπτομυκίνη χρυσομυκίνη, τυροτριχίνη κ.ά.) και έπιδεσμικό ύλικό για τα μικροτραύματα των μαθητών αξίας 1600 δραχμών. Όλα τα άνωτέρω έδημιουργήθησαν από τοπικούς πόρους. Τα θεραπευτικά φάρμακα διανεμήθησαν δωρεάν σέ άπορες οικογένειες και σέ δεομένους βοηθείας.

Κατεσκευάσθησαν στο σχολείο αποχωρητήρια. Ίδρύθηκε μαθητικό κουρείο για την κουρά των μαθητών. Έγινε άσπρισμα των οικιών της κοινότητας από τους ίδιους τους κατοίκους.

Διωρίσθη έπιστάτης επί μισθώ 100 δραχμών μηνιαίως για την καθαριότητα και τον καλλωπισμό του νεκροταφείου της κοινότητας.

Έδιδάχθησαν οι μαθηταί μαθήματα πρώτων βοηθειών υπό του διδ)λου.

Έξετελέσθησαν μικρά έξυγιαντικά έργα στην περιοχή της κοινότητας (τάφρος άποχετευτική και γεφύρια) διά δανεισμού της κοινότητας εκ πιστώσεων Μικρών Κοινοφελών Έργων του Νομαρχιακού Ταμείου. 3ον) Έφαρμογή προγράμματος Κοινωνικής Προνοίας.

Έγένοντο έπισκέψεις ύπαξ του μηνός της κοινωνικής λειτουργού. Ηοχετο σ' έπαφή με τα έπιδεσόμενα όρφανά και τίς μητέρες τους και τους έδιδε δδηγίες επί θεμάτων άρμοδιότητός της.

Ίδρύθη ταμείο άλληλοβοηθείας δι' έράνων σέ είδος και χρήμα και διά λαχειοφόρων. Ένίσχυσε άπόρους οικογενείας για την άγορά φαρμάκων, άκτινογραφίας, έξοδα μεταβάσεως και έπιστροφής άσθενών σ' άστικά κέντρα, άγορά τροφίμων κατά τίς έπίσημες γιορτές Χριστουγέννων και Πάσχα και διανομή τούτων στους δεομένους βοηθείας.

Έσοδα δραχμαί 2.645. Έξοδα δραχμαί 2.457. 4ον) Έφαρμογή μορφωτικού και εκπαιδευτικού προγράμματος.

Έγιναν κατά το άνωτέρω χρονικόν διάστημα υπό του διδακτικού προσωπικού 15 όμιλεις μορφωτικού περιεχομένου προς τους γονείς των μαθητών και κατοίκους της κοινότητας με τα έξής θέματα: 1) Τα πρώτα πέντε παιδικά έτη. 2) Οι Χριστιανικές άρχές για τή διαμόρφωση του χαρακτήρος. 3) Η προστασία της μετασχολικής ήλικίας. 4) Ό έρχομός του Άντρωτού. 5) Η άποστολή της μητέρας στην κοινωνία. 6) Η δύναμη του παραδείγματος. 7) Η άγάπη των γονέων προς τα τέκνα. 8) Διατροφή και ύγεια. 9) Κακές συνήθειες και καταπολέμηση τούτων. 10) Έπίδραση του περιβάλλοντος επί της άγωγής. 11) Κατάλληλα και άκατάλληλα θεάματα. 12) Οι Έθνικές παραδόσεις και οι άγώνες του Έθνους. 13) Χριστι-

ΔΙΑ ΜΙΑΝ ΚΑΛΥΤΕΡΑΝ ΟΡΓΑΝΩΣΙΝ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΜΑΣ

Υπό ΓΕΩΡ. Ν. ΚΩΣΤΑΔΗΜΑ, Δημ.λου
Πτυχιούχον τῶν Παιδ.κῶν τοῦ Παν.μίου τῆς Γενεύης

Ι) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ὁργάνωσις τῶν σχολείων δὲν εἶναι νέον θέμα. Καὶ παλαιότερον ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς εἰδικούς περὶ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ πολλὰ ἔχουν γραφῇ κατὰ καιροὺς. Σήμερον, ὅμως, τὸ πρόβλημα, διότι περὶ προβλήματος πρόκειται, εἶναι περισσότερο ἐπιτακτικὸν λόγῳ τῆς ὁλὸν κατὰ αὐστηρότερον τρόπον ὁργανομένης κοινωνικῆς πρὸ πάντων ζωῆς, ὅπως εἶναι ὀφθαλμοφανές. Καὶ ἐπειδὴ συμβαίνει τὸ πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς ἐν γένει καὶ εἰδικώτερον τὸ πρόβλημα τῆς ὁργανώσεως τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων νὰ συνδέεται μὲ τὰ ἄλλα οἰκονομικο - πολιτικο - κοινωνικά προβλήματα καὶ νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς, δὲν εἶναι δυνατόν τὸ Σχολεῖον ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐκτελοῦν τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς καὶ πολὺ περισσότερο οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς νὰ μὴ ἐνδιαφεροῦν διὰ μίαν καλυτέραν ὁργάνωσιν τῆς ἐργασίας τῶν μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῶν συνθηκῶν τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος.

Πολὺς ἄλλως τε γίνεται λόγος τὸν τελευταῖον καιρὸν περὶ «ὀρθολογικῆς» ἀντιμετωπίσεως ὧν τῶν προβλημάτων.

Ἐπειδὴ κάθε ἐποχὴ ἔχει τὰς ἰδικὰς τῆς ἀπαιτήσεις διὰ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς, ἐνῷ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς προσανατολίζεται πρὸς κάτι τὸ μονιμώτερον καὶ σταθερώτερον ὡς πρὸς τὰ ἰδεώδη, πρέπει προκειμένου νὰ γίνῃ μία ἐπιτυχὴς ὁργάνωσις τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων νὰ εὐρεθῶν οἱ βαθύτεροι πόθοι καὶ τὰ βαθύτερα αἰτήματα τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ ἰκανοποιηθῶν καὶ διὰ τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς τῆς νέας γενεᾶς. Ἡ ἀναζήτησις, ἡ εὕρεσις καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν τῶν βαθύτερων αἰτημάτων δὲν εἶναι εὐκόλον πρᾶγμα, οὔτε ὅλοι εἶναι ἱκανοὶ πρὸς τοῦτο. Οἱ αἰῶνες μὲ τὸ πέρασμα τῶν φέρουν μαζί τιν μερικοὺς κοινούς, πάντοτε τοὺς ἰδίους βαθυτέρους πόθους τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τοὺς ὁποίους μᾶς ἐμιλοῦν ἡ Θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία. Ὁργάνωσις τῶν Σχολείων, ἡ ὁποία θὰ ἐγένετο χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς βαθυτέρους αὐτοὺς πόθους, θὰ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς, πού, ὅπως εἴπομεν, προσανατολίζεται πρὸς ὁρισμέναν ἀξίαν αἰωνίου κύρους.

Ἡ ὁργάνωσις τῶν σχολείων εἶναι σοβαρὸν, σοβαρώτατον πρᾶγμα καὶ ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τῆς ὅλης προσπάθειας ἑνὸς σχολείου. Εἶναι δὲ ἡ ὁργάνωσις αὐτὴ ἡ εὕρεσις ὧν τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ἡ ἐκτίμησις τῆς πραγματικῆς σημασίας ἑκάστου καὶ ἡ «ὀργανικὴ» τοποθέτησις του εἰς τὸ σύνολον τῶν προβλημάτων. Δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν ὅτι ὅλα τὰ προβλήματα συνδέονται «ὀργανικῶς» μεταξὺ τῶν καὶ ὅτι ἡ παραγνώρισις τοῦ ἑνὸς ἢ ἡ μὴ ἀπόδοσις τῆς δεούσης σημασίας εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν θὰ ἔχῃ σοβαρὰς καὶ δυσμενεῖς συνεπείας ἐπὶ ὅλῳ τοῦ διεξαγομένου ἔργου, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὸν ὁργανισμόν μας, ὅταν ἔστω καὶ ἓνα μικρὸν μέλος πάσῃ. Ὑπάρχουν ἀσφα-

λῶς οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη προβλήματα. Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅλα εἶναι οὐσιώδη. Δυστυχῶς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς ἄλλοτε τὰ ἐπουσιώδη θεωροῦνται οὐσιώδη καὶ τὰ οὐσιώδη θεωροῦνται ἐπουσιώδη, διότι ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε φιλοσοφικο - κοινωνικὰς ἀντιλήψεις περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς.

Θὰ προσπαθῶμεν ὅσον αἱ δυνατότητες συλλήψεως τοῦ ὅλου προβλήματος ἐπιτρέπουν νὰ ἀναπτύξωμεν τὸ σπουδαιότατον τοῦτο θέμα μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος καὶ τῶν Ἑλληνοχριστιανικῶν ἀντιλήψεων περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μορφωτικοῦ ἔργου τοῦ σχολείου.

Θὰ εἶναι δὲ μεγάλη ἱκανοποίησις δι' ἡμᾶς ἂν δώσωμεν ἀφορμὴν διὰ μίαν καλυτέραν καὶ σοβαρωτέραν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς ὁργανώσεως τῶν σχολείων, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τελεία καὶ ἰδεώδης. Τὸ νὰ ἀναγνωρίζωμεν δὲ ὅτι τὸ ἔργον μας παρουσιάζει ἐλλείψεις καὶ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι τέλειον, εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν βελτίωσιν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀρχίζωμεν.

II. Ἡ ὕ λ ι κ ῆ π λ ε υ ρ ᾶ τ ο ὕ θ έ μ α τ ο ς

Τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ σχολείου εἶναι κατ' ἐξοχὴν πνευματικόν. Ἐχει ὅμως καὶ τὴν ὕλικήν του πλευράν, ὡς ἔργον ἀνθρώπινον. Ὑπῆρχεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὅποian τὰ ὕλικά μέσα ἐθεωροῦντο ὡς ἐμπόδιον εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου ἢ ὡς ἀνασταλτικά μέσα τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς, ὅπως ἐξ ἄλλου παρατηρήθη καὶ παρατηρεῖται μία ἀντίθετος ἄποψις εἰς τὰς ὕλιστικὰς κοινωνίας καὶ τὰ ὕλιστικά καθεστώτα, ὅτι δηλ. μὲ τὰ ὕλικά μέσα ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν ἐκ τῶν προτέρων προσδωρισμένην ἐπιστημονικὴν ἢ ἄλλην κατάρτισιν καὶ ἐπιτυχίαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ λέγουν μερικοί, ὅτι διὰ τῶν ἀφθόνων ὕλικῶν μέσων θὰ μποροῦν νὰ δημιουργοῦν τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἀρεσκείας τῶν, ὅπως ἀκριβῶς παράγονται αἱ μηχαναὶ εἰς τὰ ἐργαστάσια.

Χωρὶς νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον θὰ ἠθέλαμεν νὰ διατυπώσωμεν τὴν γνώμην, ὅτι οὔτε ἡ μία θέσις εἶναι ἡ ὀρθή, οὔτε ἡ ἄλλη καὶ ὅτι τὰ ὕλικά μέσα θὰ πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅσα ἀκριβῶς ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν καλυτέραν διεξαγωγὴν τῆς ἐργασίας εἰς τὸ Σχολεῖον. Τὰ ὕλικά μέσα εἶναι πάντοτε μέσα καὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχουν τὴν θέσιν τοῦ σκοποῦ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς.

Εὐτυχῶς ἡμεῖς ἐδῶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς ὑπεραφθονίας τῶν ὕλικῶν μέσων διὰ νὰ μᾶς ἐμβάλῃ εἰς ἀνησυχίας ἢ χρήσις τῶν. Ἐπομένως μποροῦμε νὰ κάμωμεν λόγον περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν εἰς τὴν διάθεσίν μας ὕλικῶν μέσων καὶ τῆς λύσεως τῶν ὕλικῶν προβλημάτων τῶν σχολείων μας.

—Τὸ διδ α κ τ ῆ ρ ι ο ν. Τὸ πρῶτον ὕλικόν πρόβλημα εἶναι τὸ διδ α κ τ ῆ ρ ι ο ν. Εὐτυχῶς εἰς τὴν ὑπαίθρου τείνει νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα ὡς πρὸς τὸ διδ α κ τ ῆ ρ ι ο ν.

ριον καθ' ἑαυτό. Δυστυχῶς ὁμως εἰς τὰς πόλεις τὸ διδασκατηριακὸν πρόβλημα παρουσιάζεται ὀξύ, διότι ἐνῷ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἠϋξήθη σημαντικῶς, τὰ διδασκῆρια παραμένουν τὰ ἴδια εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς ἔκτασιν χώρου.

Ὡς πρὸς τὸ διδασκῆριον θὰ μπορούσε νὰ λεχθῇ, ὅτι τοῦτο πρέπει νὰ παρέχῃ τὴν εὐχέρειαν διὰ τὴν ὁμαλὴν λειτουργίαν τοῦ σχολείου μὲ καλὸν φωτισμὸν, μὲ ἀπορροφητικὸν σύστημα τοῦ ἤχου πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀντηχήσεων, μὲ καλὸν χρωματισμὸν καὶ καλὴν διακόσμεισιν, ὥστε νὰ εἶναι τὸ περιβάλλον εὐχάριστον καὶ μορφωτικὸν συγχρόνως. Ἀπαραίτητος εἶναι μιὰ βοηθητικὴ αἴθουσα διὰ τὰ τεχνικὰ μαθήματα καὶ τὰς ἐλευθέρας ἐργασίας, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ μεταβάλλεται καὶ εἰς αἴθουσαν σωματικῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸν χειμῶνα. Τὸ διδασκῆριον τόσον ἐσωτερικῶς, ὅσον καὶ ἐξωτερικῶς πρέπει νὰ διδῇ τὴν ἐντύπωσιν ἐνὸς χώρου ὑπηρετοῦντος κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν.

Ἡ ἐπίπλωσις. Εὐκταῖον θὰ ἦτο τὰ σχολεῖα μας νὰ ἀποκτήσουν τὴν καταλληλοτέραν ἐπίπλωσιν μὲ θρανία ἀνάλογα πρὸς τὴν σωματικὴν διάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν. Δυστυχῶς τὰ θρανία μας ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς των δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὸ ἀνάστημα τῶν μαθητῶν. Περιττὸν νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ γραφεῖον τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ ἔχῃ καθαρὸν τραπεζομάνδηλον καὶ ἀνθοδοχεῖον.

Πολὺ ὠραῖον θὰ ἦτο ἂν καὶ κάθε θρανίον παρουσίαζε τὴν ὅψιν πραγματικοῦ γραφείου μὲ τὴν ἀπαιτουμένην τάξιν καὶ καθαριότητα. Ἐπίσης οἱ διάδρομοι καὶ αἱ αἴθουσαι πρέπει νὰ ἔχουν τὴν κατάλληλον διακόσμεισιν. Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τοποθετηθοῦν μερικὲς γλάστρες εἰς τοὺς διαδρόμους καὶ τὰς αἰθούσας. Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ ἐθισθοῦν εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν καθαριότητα καὶ τὸν σεβασμὸν τῶν ὑλικῶν τοῦ σχολείου. Δυστυχῶς λείπει ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας ἡ καλλιέργεια τοῦ «γούστου». Διὰ τὴν αἰσθητικὴν καλλιέργειαν ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι. Ἐνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους εἶναι νὰ παρουσιάζωμεν εἰς τὰ παιδιά τὸν σχολικὸν χώρον κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον τακτοποιημένον. Αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκολον. Πρέπει νὰ μείνῃ ἕνας χώρος διὰ τὴν ἀνάρτησιν τῶν σχολικῶν πινάκων, πού ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων. Ὁ ἄλλος ὁ χώρος πρέπει νὰ διακοσμηθῇ καταλλήλως καὶ ὄχι κατὰ τρόπον πρόχειρον, ἀλλὰ μὲ ἔργα πραγματικῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας. Τὰ πάντα κατὰ τάξιν τοποθετημένα καὶ μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν. Ὀλίγα μὲν, ἀλλὰ μὲ προσοχὴν διαλεγμένα. Δὲν πρέπει νὰ βιάζεται κανεὶς ἀλλὰ νὰ προχωρῇ κατόπιν μελέτης.

—**Ἡ αὐλὴ.** Πρέπει νὰ τονίσωμεν ἰδιαίτερος τὴν ἀνάγκην ὑπάρξεως αὐλῆς, ἡ ὁποία νὰ εἶναι εὐρύχωρος, καθαρά, μὲ ἄνθη εἰς διάφορα σημεία, καλάθια διὰ τὰ ἄχρηστα, πινακίδες εἰς τοὺς τοίχους καὶ διαφόρους ἐγκαταστάσεις διὰ τὴν γυμναστικὴν καὶ τὰ παιγνίδια.

—**Οἱ ἀναγκαῖοι χώροι.** Ἰδιαίτερος πρέπει νὰ προσεχθοῦν οἱ ἀναγκαῖοι χώροι διὰ τὰς φυσικὰς ἀνάγκας τῶν παιδιῶν. Δυστυχῶς οἱ χώροι αὐτοὶ γίνονται συνήθως ἐστία ψυχικῆς καὶ σωματικῆς μολύνσεως. Δυστυχῶς, ἐνῷ μπορεῖ νὰ κριθῇ τὸ πο-

λιτιστικὸν ἐπίπεδον ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς χώρους, δὲν καταβάλλεται ἡ δέουσα προσπάθεια διὰ τὴν βελτίωσιν των. Οἱ χώροι αὐτοὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀπολύτως καθαροί, τὴν δὲ τήρησιν τῆς καθαριότητος θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβουν οἱ μαθηταί. Νὰ ὑπάρχῃ χάρτης ὑγιείας καὶ νερὸ διὰ νὰ καθαρίζωνται οἱ μαθηταί. Διότι εἶναι ἀηδιαστικὸν καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς μόνον ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν αἴθουσαν χωρὶς προηγουμένως νὰ καθαρισθοῦν καὶ ὅτι θὰ πιᾶσουν ὅλα τὰ βιβλία καὶ θὰ χαιρετίσουν ἴσως διὰ χειραψίας τὸν διδάσκαλόν των. Τὰ μέτρα αὐτὰ εἶναι ἕνας τρόπος διὰ τὴν ἀπόκτησιν καλῶν συνηθειῶν καὶ διὰ τὴν ἀποφυγὴν ἠθικῶν σπυλώσεων. Εὐκταῖον θὰ ἦτο νὰ ἀποκτήσουν ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ λουτρά. Διὰ τὴν πόλιν δὲν θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον, διότι θὰ ἦταν κοινὰ δι' ὅλα τὰ σχολεῖα.

—**Ὁ σχολικὸς κῆπος.** Εἰς τὰς ὑλικὰς ἀνάγκας ὑπάγεται καὶ ὁ σχολικὸς κῆπος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπαραίτητος διὰ πολλοὺς γνωστοὺς λόγους εἰς ἕνα σχολεῖον.

III. Σχέσις τῶν ὑλικῶν προβλημάτων πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Παιδαγωγικοῦ ἔργου εἰς τὸ Σχολεῖον.

Τὰ ὑλικά προβλήματα δὲν θὰ εἶχαν μεγάλην σημασίαν ἂν δὲν εὐρίσκοντο εἰς στενὴν σχέσιν μὲ τὸ Παιδαγωγικὸν ἔργον εἰς τὸ σχολεῖον. Παρατηρηθῇ, ὅτι μέχρις ἐνὸς ὁρισμένου σημείου τὸ πλαίσιον τῶν ὑλικῶν προβλημάτων προσδιορίζει τὰς σχέσεις μεταξὺ διδασκάλων καὶ μαθητῶν, διότι ἀπὸ τὸν σχολικὸν χώρον καὶ τὴν τακτοποίησιν του σχηματίζουν οἱ μαθηταί, ἀλλὰ καὶ οἰοσδήποτε ἄλλος, τὴν πρώτην ἐντύπωσιν περὶ τοῦ ποῖος εἶναι ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου καὶ ποῖα ἐργασία γίνεται εἰς αὐτό. Ὅπου ὑπάρχει τάξις εἰς ὅλα μπορεῖ εὐκόλως νὰ καταλάβῃ κανεὶς, ὅτι διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ θέλουν νὰ ἐργάζωνται μαζὶ κατὰ τρόπον ἐποικοδομητικόν. Μπορεῖ ὡς ἐκ τούτου νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι μέχρις ἐνὸς ὁρισμένου σημείου τὸ κλίμα τοῦ σχολείου καὶ τῆς τάξεως ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς λύσεως τῶν ὑλικῶν προβλημάτων.

Ὅπωςδήποτε τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ εἶναι ἕνα ζωντανὸν περιβάλλον, ἕνα ἄλλο σπίτι γιὰ τὸ παιδί καὶ μάλιστα τὸ ἰδανικὸν σπίτι διὰ νὰ μπορῇ νὰ μένῃ εἰς αὐτὸ εὐχαρίστως.

Ἡ παιδαγωγικὴ ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ὀρθὴν λύσιν τῶν ὑλικῶν προβλημάτων θὰ εἶναι μεγαλυτέρα, ἂν βοηθήσουν εἰς αὐτὸ καὶ οἱ μαθηταί. Ὑπάρχουν πολλοὶ τομεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατὴ καὶ ἀπαραίτητος ἡ συνεργασία τῶν μαθητῶν.

1) **Εἰς τὸν τομέα τῆς καθαριότητος καὶ τῆς ὑγιεινῆς**

Ἐκτὸς τῆς καθαριότητος τῶν θρανίων, τῆς ἔδρας καὶ τῶν ἄλλων ἐπίπλων μπορεῖ νὰ ἀνατεθῇ εἰς τοὺς μαθητὰς ἡ φροντίς διὰ τὰ ἄνθη, ὁ ἔλεγχος τῆς ἀτομικῆς καθαριότητος τῶν μαθητῶν, τὸ σχολικὸν φαρμακεῖον, ἡ προσφορὰ πρώτων βοηθειῶν καὶ ἡ τήρησις τῆς καθαριότητος εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τοὺς ἀναγκαίους χώρους, ὅπως ἀναφέρομεν ἀνωτέρω.

2) **Εἰς τὸν τομέα τῆς διακοσμῆσεως τῆς αἰθούσης καὶ τῶν ἄλλων χώρων.**

Είναι ανάγκη να γίνη αυτό διά την καλλιτεχνικήν προαγωγήν των μαθητῶν. Οἱ μαθηταὶ ἐκφέρουν τὴν γνώμην των καὶ προτείνουν τρόπους καλυτέρας διακοσμήσεως καὶ μὲ ἔργα ἰδικά των.

3) Εἰς τὸν τομέα τῆς ὑπευθύνου συντηρήσεως ὠρισμένων ὕλικῶν

Οἱ μαθηταὶ μποροῦν νὰ ἀναλάβουν τὴν συντήρησιν τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς. Ἀκόμη μποροῦν οἱ μαθηταὶ νὰ ἀναλάβουν τὴν συντήρησιν καὶ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐποπτικῶν μέσων καὶ τῶν ἄλλων ὕλικῶν διὰ τὴν διδ(λ)λίαν τῶν μαθημάτων. Ὅλα αὐτὰ δὲν γίνονται διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ διδ(λ)λος ἀπὸ ὠρισμένων φόβων ἐργασίας, ἀλλὰ διὰ τὴν πρακτικὴν καὶ ἠθικὴν ἀγωγήν τῶν μαθητῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς συνεργασίας τῶν μαθητῶν εἰς διαφόρους τομεῖς ὁ διδ(λ)λος ἐπιφορτίζεται περισσότερο μὲ εὐθύνην.

4) Ἡ ψυχοπαιδαγωγικὴ πλευρὰ τοῦ θέματος

Τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς οργανώσεως ἐνὸς σχολείου εἶναι τὰ ψυχοπαιδαγωγικὰ προβλήματα, ποὺ παρουσιάζονται. Ἡ παιδαγωγικὴ ὁργάνωσις τῆς ἐργασίας τοῦ σχολείου ὑποβοηθεῖται μὲν ἀπὸ τὸ ἐπίσημον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα, ποὺ δίδει τὰς ἐπισημοὺς κατευθύνσεις, ἀλλὰ παραμένει πάντοτε ὑπόθεσις προσωπικῆς τῶν διδασκάλων, ὅπως καὶ ἡ ὅλη ὁργάνωσις τοῦ σχολείου. Ἐξαρτᾶται δὲ ἀπὸ πολλοὺς παράγοντας, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὁ κάθε διδάσκαλος.

1) Ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ διδ(λ)λου κατ' ἀρχήν.

2) Ἀπὸ τὴν ιδιοσυγκρασίαν τοῦ χαρακτήρος του.

3) Ἀπὸ τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας τοῦ σχολείου ἢ τῆς τάξεως.

4) Ἀπὸ τὸ σχολικὸν περιβάλλον τὸ τόσον πολύπλοκον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀσκεῖ μὲν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ δέχεται τὴν ἐπίδρασιν.

5) Ἀπὸ τὰς διαθέσεις καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν μαθητῶν.

6) Ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον μέσα εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται τὸ σχολεῖον.

Ἐδῶ ὁ ρόλος τοῦ διδασκάλου εἶναι κεφαλαιώδης, διότι εἶναι ὁ κύριος ρυθμιστὴς καὶ ὁργανωτὴς τῆς παιδαγωγικῆς του προσπάθειας. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ εὐθύνη του εἶναι μεγαλυτέρα, διότι ὅπου ὑπάρχει πρωτοβουλία, ὑπάρχει καὶ εὐθύνη. Θὰ ἤμπορούσαμεν νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς ἐξῆς τομεῖς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ διδ(λ)λος κατὰ τὴν ὁργάνωσιν τῆς ἐργασίας του ἀπὸ ψυχο-παιδαγωγικῆς πλευρᾶς.

Ἡ προπαρασκευὴ τοῦ διδασκάλου.

Δὲν εἶναι νοητὴ τόσον πολύπλοκος καὶ λεπτὴ ἐργασία χωρὶς ἐπιμελεμένην καὶ σχολαστικὴν, θὰ ἐλέγαμεν, προπαρασκευήν. Εἶναι καταδικασμένη εἰς ἀτυχίαν κάθε ἐργασία παιδαγωγικὴ χωρὶς προηγουμένην καλὴν προπαρασκευήν. Ὅταν λέγωμεν προπαρασκευὴν νοοῦμεν θεβαίως τὴν ἐκ τῶν προτέρων πρόβλεψιν τῶν ἐνδεχομένων προβλημάτων τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἀντιδράσεων τῶν μαθητῶν, διὰ νὰ ἀποφεύγονται αἱ συγκεχυμέναι καὶ σπασμωδικαὶ κινήσεις κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἢ ἄλλην ἐνέργειαν.

—Τὸ πρῶτον ποὺ ἔχει νὰ μελετήσῃ ὁ διδ(λ)λος κατὰ τὴν προπαρασκευήν εἶναι ἡ χ ρ ῆ σ ι ς τ ο ὕ χ ρ ὀ ν ο υ, ποὺ ἔχει εἰς τὴν διάθεσιν του.

Δύο λύσεις φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν: ἢ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν ρυθμὸν ἐργασίας κάθε μαθητοῦ ἢ νὰ ἐπιβάλωμεν τὸ πρόγραμμα. Ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ εὕρωμεν τὴν καλυτέραν λύσιν.

α) Θὰ ἦτο πλάνη ψυχολογικὴ, ἂν ἐπιστεῦομεν, ὅτι τὸ παιδί ἔχει πάντοτε διαθέσιμον ἓνα διαφέρον. Συνηθέστατα τὸ ἐνδιαφέρον γεννᾶται ἀπὸ αὐτό, ποὺ προτείνομεν εἰς τὸ παιδί ἢ ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τοῦ τὸ προτείνομεν.

β) Εἰς τὸ παιδί τῆς σχολικῆς ἡλικίας ὑπάρχει μία ὠρισμένη ἀνάγκη τάξεως, μία ἀνάγκη ἀναζητήσεως ὠρισμένων κανόνων, πρᾶγμα ποὺ τὸ παρατηροῦμεν εἰς τὰ παιγνίδια.

γ) Διαπιστοῦται εἰς τὸ παιδί μία τάσις δι' ἄλλαν γὴν εἰς τὰ ἐνδιαφέροντά του καὶ τὴν δραστηριότητά του.

Μὲ βάσιν τὰ ψυχολογικὰ αὐτὰ δεδομένα θὰ μπόρῃ ὁ κάθε διδ(λ)λος νὰ εὕρῃ τὸν ἰδικόν του τρόπον χρησιμοποίησεως τοῦ χρόνου. Καλὸν θὰ εἶναι ὁ διδάσκαλος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως τοῦ χρόνου ὅχι δταν θὰ εὐρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ πολὺ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων.

Δεύτερον πρόβλημα ποὺ θὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ διδάσκαλος κατὰ τὴν προπαρασκευήν του, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἐ κ λ ο γ ῆ ς καὶ τ ῆ ς δ ι α τ ᾶ ξ ε ω ς τ ῆ ς ὕ λ η ς.

Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα παρέχει μίαν βοήθειαν, ἀλλὰ μόνον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς. Ὑπάρχουν ὅμως τόσαι λεπτομέρειαι. Συνήθως ὁδηγοὶ γίνονται τὰ βοηθητικά. Θὰ ἐξέφευγε τῆς σοβαρότητος, ἂν ὑπεστηρίζαμεν, ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ λύσιν.

Βεβαίως προϋποτίθεται ὅτι γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων ὁ κάθε διδ(λ)λος, ποῦ θὰ προσφέρῃ τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ εἰς ποίαν τάξιν καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας.

—Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καλῆς προπαρασκευῆς τοῦ διδ(λ)λου πρέπει νὰ εἶναι τὸ β ι β λ ι ο ν τ ῆ ς ἐ ρ γ α σ ί α ς εἰς τὴν τάξιν, ποὺ θὰ περιέχῃ ἐν κυρίαις γραμμαῖς ὅλην τὴν προβλεπομένην καὶ τὴν γενομένην ἐργασίαν. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ θὰ εἶναι χαραγμένοι ὅλαι αἱ προσπάθειαι, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ κτηθεῖσα πείρα. Αὐτὸ τὸ βιβλίον θὰ μπόρῃ νὰ τὸ συμπληρώνῃ καὶ νὰ τὸ διορθώνῃ. Τὸ βιβλίον πρέπει νὰ συντάσσεται κατὰ τὴν προπαρασκευήν πρὸ τῆς διδασκαλίας καὶ ποτὲ μετὰ ἀπὸ αὐτήν. Μετὰ τὴν διδασκαλίαν θὰ συμπληρωθῇ καὶ θὰ σημειωθοῦν αἱ ἀντιδράσεις τῶν μαθητῶν.

—Ἀλλὰ προπαρασκευὴ τοῦ διδ(λ)λου δὲν γίνεται οὔτε νοεῖται χωρὶς ἀτομικὴν β ι β λ ι ο θ ῆ κ η ν ἢ π α ρ α κ ο λ ο ὕ θ η σ ι ν τ ῆ ς Π α ι δ α γ ω γ ι κ ῆ ς ἐ π ι σ τ ῆ μ η ς καὶ τ ῆ ς ψ υ χ ο λ ο γ ί α ς. Ἡ χρῆσις τοῦ Παιδαγ. Ἐπιστημονικοῦ ὕλικου πρέπει νὰ εἶναι πρακτικὴ καὶ ἐνεργητικὴ, δηλ. νὰ μπόρῃ ὁ διδ(λ)λος νὰ εὕρισκῃ εἰς ὀλίγα λεπτὰ, ἐκεῖνο, ποὺ τοῦ χρειάζεται καὶ τὸ ὕλικόν νὰ ἀνανεώνεται συνεχῶς.

—Ἡ προπαρασκευὴ τοῦ διδ(λ)λου δὲν τερματίζεται, ἀλλὰ συνεχίζεται μέχρι τέλους τῆς σταδιοδρομίας καὶ συμπληρώνεται μὲ τὴν γενικὴν μόρφωσιν ποὺ πρέπει

νὰ ἐπιδιώκη, διὰ νὰ μὴ μένη φυλακισμένος εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπαγγελματικὴν μόρφωσίν του, καὶ μὲ τὴν συν-εχῇ ἐπαφὴν μὲ τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν. Καὶ ἔχει πολλὰς εὐκαιρίας ὁ διδ)λος διὰ συμμετοχὴν εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν, ἀρκεῖ νὰ ἀποβάλῃ τὸν διδασκαλικὸν ἐγωϊσμὸν τῆς πολυγνώσιας καὶ τῆς παντογνωσίας καὶ τὸ συναίσθημα τῆς μειονεξίας.

Πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι εἰδικῶς διὰ τοὺς διδ)λους εἶναι ἀνάγκη καὶ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τὸ ἔργον των νὰ εὐρύνουν τὸν ὁρίζοντα τοῦ πνεύματός των καὶ νὰ κάμουν στενωτέραν τὴν ἐπαφὴν μὲ τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἡ ὁργάνωσις τῆς ἐργασίας.

α) Ἡ μέθοδος εἰς τὴν ἐργασίαν. Ὡς πρὸς τὴν μέθοδον θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας ἢ τοῦ μαθήματος καὶ ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τῆς νοημοσύνης τοῦ παιδιοῦ τῆς σχολικῆς ἡλικίας καὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν, ὅτι ἡ νόησις τοῦ παιδιοῦ κατὰ τὴν σχολικὴν ἡλικίαν κινεῖται ἐπὶ συγκεκριμένου πεδίου καὶ ὅταν ἀκόμη κάμνῃ ἀφηρημένην ἐργασίαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπικρατοῦσα μέθοδος θὰ εἶναι ἡ ἐπαγωγικὴ, ἀλλὰ ἡ διδακτικὴ ἐπαγωγικὴ καὶ ὅχι ἐκείνη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διότι ἐκεῖ γίνονται ἄλλα ἀπὸ τὸ ἐπὶ μέρους καὶ συγκεκριμένον εἰς τὸ γενικὸν καὶ ἀφηρημένον.

6) Ἡ πορεία τῆς ἐργασίας. Παρουσιάζει δύο πλευράς: 1) Τῆς διανοητικῆς προπαρασκευῆς, πού ἀναφέρεται εἰς δύο ἐρωτήματα:

α) Τί τὸ νέον θὰ πρέπη νὰ ἔχουν ἀποκτήσει οἱ μαθηταὶ μετὰ τὴν ἐργασίαν.

6) Πῶς θὰ φθάσωμεν ἐκεῖ.

2) Τῆς ὑλικῆς προπαρασκευῆς, πού ἀναφέρεται εἰς τὸ ὑλικόν, πού θὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ τὴν ἐργασίαν, πού θὰ γίνῃ.

Τὸ σχέδιον μιᾶς πορείας μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἐξῆς:

1) Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς ἢ κεντρικὴ ἰδέα.

2) Πηγὰὶ καὶ ἀποδεικτικὸν ὑλικόν. (Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα καὶ τὸ προσωπικὸν ὑλικόν).

3) Τὸ ὑλικόν διὰ τὴν διδασκαλίαν (ἐποπτικὰ μέσα κλπ).

4) Ἡ πορεία καθ' ἑαυτὴν: Παρατήρησις ἐλευθέρα - παρατήρησις διευθυνομένη - ἀνακάλυψις νέων στοιχείων - ἐπεξεργασία αὐτῶν.

5) Συμπεράσματα ἢ συμπεράσμα γενικόν.

γ) Ἡ μορφή τῆς ἐργασίας. Ἐν σχέσει μὲ τὴν συμμετοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς αὐτήν:

1) Μπορεῖ νὰ εἶναι ἐργασία τάξεως. Τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν εἶναι μέγας καὶ ὁ χρόνος περιορισμένος. Ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς τάξεως. 2) Μπορεῖ νὰ εἶναι ἐργασία ὁμαδική. Αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς συνεργατικότητος καὶ τῆς κοινωνικότητος. ἔχει δὲ καὶ καλύτερα ἀποτελέσματα, διότι συμπληρώνεται ἡ ἐργασία. Τὸ παιδί ἀπὸ τοῦ 10ου ἔτους παρουσιάζει δύο τάσεις, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰ προσωπικά του ἐνδιαφέροντα, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὴν κοινότητα. 3) Μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκόμη αὐτομικὴ ἢ ἐξατομικευμένη ἐργασία. Ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὰς ψυχικὰς διαφορὰς τῶν μαθητῶν καὶ θὰ ἦτο ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως κάθε παιδιοῦ ἡ ἰδεώδης μορφή ἐργασίας. Διὰ λόγους ὁμο-

τεχνικοὺς εἶναι δύσκολος ἡ ἐφαρμογὴ τῆς. Χρειάζονται τρεῖς ὁμάδες ἐργασιῶν: διὰ τοὺς πολὺ εὐφυεῖς, τοὺς καθυστερημένους διανοητικῶς καὶ τοὺς μέσους. Χρησιμοποιοῦνται κατ' αὐτὴν αἱ λεγόμεναι Fiches: δελτία μὲ ἐρωτήσεις καὶ ἄλλα μὲ ἀντιστοίχους ἀπαντήσεις διὰ τὸν αὐτοέλεγχον. Τὸ καλύτερον εἶναι αἱ τρεῖς μορφαὶ ἐργασίας νὰ ἐναλλάσσονται ἀναλόγως τοῦ μαθήματος, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητῶν, τῶν τεχνικῶν δυνατοτήτων κάθε σχολείου ἢ τάξεως καὶ τῆς ὁργάνωσεως τῆς δλης ἐργασίας.

3) Τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας.

Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐργασίας εἰς τὸ σχολεῖον καὶ τῆς ἀγωγῆς γενικώτερον πρέπει νὰ εἶναι πνεῦμα ἀγάπης, εὐσυνειδησίας, ἀνιδιοτελείας καὶ αὐταπαρνήσεως, σοβαρᾶς ἐπιστημονικῆς καὶ ψυχολογικῆς προπαρασκευῆς. Ἡ νέα ἀγωγή μὲ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν σχέσεων διδασκάλου - μαθητοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ, ὡς ἐξελισσομένου ὄντος καὶ τοῦ προγράμματος τῆς ἀγωγῆς του, ἀπαιτεῖ νέον πνεῦμα εἰς τὴν ἐργασίαν, εἰς τὸ σχολεῖον. Εἶναι φανερόν συνεπῶς ὅτι ὁ προγραμματισμὸς τῆς ἐργασίας δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ.

4) Τὰ καθυστερημένα καὶ ἀνώμαλα παιδιὰ.

Ἡ ψυχο - παιδαγωγικὴ ὁργάνωσις τοῦ σχολείου δὲν θὰ μποροῦσε νὰ παραβλέψῃ τὸ θέμα τῶν καθυστερημένων καὶ δυσκόλων γενικῶς παιδιῶν. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν τύπων αὐτῶν προϋποθέτει μίαν ἱατρο-ψυχικὴν ἐρευναν καὶ ἐξέτασιν. Εἰς πολλὰ Κράτη ἔχουν εἰδικὰς ὑπηρεσίας ἀποτελουμέναις ἀπὸ ἓνα παιδίατρον, ἓνα ψυχολόγον καὶ μίαν κοινωνικὴν λειτουργόν, οἱ ὅποιοι ἐρευνοῦν τὰς αἰτίας μιᾶς ἀνωμαλίας εἰς τὸ παιδί. Διὰ νὰ προλάβουν τὰς σχολικὰς ἀποτυχίας, τὴν καθυστέρησιν καὶ τὰς ἄλλας ἀνωμαλίας κατὰ τὴν φοίτησιν, κάμνουν ἐλεγχον τῆς νοημοσύνης τοῦ παιδιοῦ, πού ἔρχεται εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ καὶ δημιουργοῦν ἀμέσως παράλληλα τμήματα μὲ διαφορετικὸν ρυθμὸν ἐργασίας, ἀλλὰ μὲ τὰ ἴδια σχέδον ἀποτελέσματα κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Κάτι παρόμοιον θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ καὶ ἐδῶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως. Νὰ δημιουργηθῇ δηλ. μία ἢ δύο πρώται τάξεις μὲ παιδιὰ παρουσιάζοντα μίαν ἐλαφρὰν διανοητικὴν καθυστέρησιν μὲ μικρὸν ἀριθμὸν καὶ ρυθμὸν ἐργασίας διαφορετικὸν ἀπὸ τὰς ἄλλας τάξεις, ὥστε τὰ ἀποτελέσματα νὰ εἶναι τὰ ἴδια περὶπου. Τὸ ἴδιον θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ καὶ διὰ τὰς ἄλλας τάξεις, πού θὰ εἶχαν μαθητὰς διετείς ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως. Θὰ ἔπρεπε νὰ δοκιμασθῇ τὸ μέτρον αὐτό. Ἐποὶ θὰ εἴχαμεν καὶ ἡμεῖς τὰς τάξεις «βελτιώσεως καὶ προωθήσεως» μὲ πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα.

5. Ἡ τεχνικὴ πλευρὰ τοῦ θέματος.

1) Τὰ ἐποπτικὰ καὶ ἄλλα τεχνικὰ μέσα.

Εἶναι ἀπαραίτητα ἰδιαίτερος διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, διότι τὸ παιδί τῆς σχολικῆς αὐτῆς περιόδου κινεῖται ἐπὶ συγκεκριμένου πεδίου καὶ ἡ μέθοδος εἶναι ἀπαραίτητως ἐπαγωγικὴ ἀπὸ τὸ μερικόν καὶ συγκεκριμένον εἰς τὸ γενικόν καὶ ἀφηρημένον. Μπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ πρόοδος τῆς παιδαγωγικῆς μας συνδέεται μὲ τὴν πρόοδον εἰς τὴν χρησιμοποίησιν

τῶν ἐποπτικῶν μέσων καὶ ὑλικῶν. Ἐκτὸς τῶν συνήθων ἐποπτικῶν μέσων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χρησιμοποιοῦνται εἰς εὐρείαν κλίμακα καὶ τὰ ἐξῆς μέσα διὰ τὴν διδασκαλίαν. 1) Τὸ ἐπιδιασκόπιον, 2) Ἡ προβολὴ σταθερῶν φιλμ, 3) Ὁ σχολικὸς κινηματογράφος, 4) Ἡ τηλεόρασις, 5) Οἱ δίσκοι, 6) Τὸ μαγνητόφωνον.

Ἐκτὸς τῶν ἐποπτικῶν μέσων διὰ τὴν διδ(λ)λίαν ἀπαιτοῦνται καὶ πολλὰ τεχνικὰ μέσα. Ἀναφέρομεν μόνον τὸ τυπογραφεῖον, ποῦ εἶναι τόσον ἀπαραίτητον δι' ὅλας τὰς τάξεις καὶ πρωτίστως διὰ τὴν Α' τάξιν καὶ διὰ τὴν Ἑφημερίδα ἢ τὸ Περιοδικὸν τοῦ Σχολείου. 2) Τὰ βοηθητικὰ βιβλία καὶ ἡ βιβλιοθήκη.

Ὡς πρὸς τὰ βοηθητικὰ βιβλία θὰ ἡμποροῦσε νὰ λεχθῇ, ὅτι δὲν μποροῦν νὰ ἀντικαταστήσουν τὸν διδάσκαλον. Ἡ βιβλιοθήκη εἶναι ἀπαραίτητος, ἀλλὰ πρέπει νὰ περιέχῃ βιβλία, τῶν ὁποίων ἡ ἐκλογὴ ἔχει γίνῃ μετὰ πάσης αὐστηρότητος ὡς πρὸς τὴν μορφωτικὴν τὴν ἀξίαν.

3) Ἡ Τεχνικὴ τῆς ἐργασίας.

Ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος διὰ νὰ ἔχῃ τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα ἀπαιτεῖ ἓνα σύνολον τεχνικῶν ἐνεργειῶν, ποῦ εἶναι καταδικασμένα εἰς ἀποτυχίαν χωρὶς τὴν ἱκανότητα τῆς προσαρμογῆς καὶ τῆς ἐφευρετικότητος.

Αἱ τεχνικαὶ ἐνέργειαι εἶναι:

α) Ἡ γραπτὴ ἐργασία τῶν μαθητῶν. Ἐχει σπουδαία ἀποτελέσματα ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς σχολικῆς προόδου τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ζωῆς του. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ καλὴ γραπτὴ ἐργασία, πρέπει νὰ ρυθμίζεται ἡ ποσότης τῆς ἀνατιθεμένης ἐργασίας, νὰ ἐλέγχεται μετὰ προσοχῆς ἡ ἐργασία καὶ νὰ δίδεται τὸ καλὸν παράδειγμα.

6) Τὰ τετράδια. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑξατάτων ἀπὸ τὴν ὁργάνωσιν τῆς ὅλης ἐργασίας. Πρέπει νὰ εἶναι τόσα, ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἐργασίαν τὴν δημιουργικὴν, χωρὶς νὰ δημιουργοῦν σύγχυσιν εἰς τὸν μαθητὴν καὶ δυσκολίαν εἰς τὸν ἑλεγχον. Καλὸν θὰ εἶναι νὰ χρησιμοποιεῖται καὶ ἓνα τετράδιον φ.υ.σ.ι.ο.γ.ν.ω.μ.ί.α.ς τῆς τάξεως, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ γράφουν ὅλοι οἱ μαθηταὶ ἀπὸ κάτω. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἀποδίδεται ἰδιαιτέρα σημασία καὶ προσοχὴ εἰς τὸ πρόχειρον ὡς τετράδιον ἀσκήσεως διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς συνηθείας νὰ γράφουν οἱ μαθηταὶ μὲ τάξιν καὶ καθαριότητα.

γ) Αἱ ἀνατιθέμεναι ἐργασίαι. Πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὴν στάθμην τῆς τάξεως, πρὸς τὸν χρόνον, ποῦ διαθέτει ὁ μαθητὴς, πρὸς τὴν προόδον τοῦ μαθητοῦ καὶ τὴν δημιουργικὴν ἐργασίαν.

δ) Ὁ ἑλεγχος τῶν ἐργασιῶν. Κάθε ἀνατιθεμένη ἐργασία πρέπει νὰ ἐλέγχεται. Ὁ ἑλεγχος ἀπαιτεῖ ὠρισμένην τεχνικὴν ἱκανότητα καὶ πάντοτε μὲν γίνεταί ἀπὸ τὸν διδ(λ)λον, πρέπει ὅμως νὰ γίνεταί καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς διὰ νὰ συνηθίσουν εἰς τὸν αὐτοέλεγχον.

ε) Αἱ κατ' οἶκον ἐργασίαι. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπάρχει διαφωνία. Εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις πρέπει νὰ περιορίζωνται εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ νὰ καταργηθοῦν, ἐφ' ὅσον οἱ μικροὶ μαθηταὶ δὲν γνωρίζουν τὸν τρόπον τοῦ ἐργάζεσθαι. Εἰς τὰς ἀνωτέ-

ρας πρέπει νὰ εἶναι ἐλάχισται. Τελευταίως εἰς τὴν Γαλλίαν κατηργήθησαν διὰ νόμου, ἀφοῦ διετέθη ὠρισμένος χρόνος ἀπὸ τὸ πρόγραμμα διὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ σχολεῖον.

Εἰς τὴν τεχνικὴν ὁργάνωσιν τῆς ἐργασίαςμποροῦμεν νὰ περιλάβωμεν τὸν ἑλεγχον τῆς ἀποδοτικότητος τῶν μαθητῶν, τὸ πρόβλημα τῶν ἐξετάσεων καὶ τῶν ἀποτυχιῶν, ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι θέματα πολὺ μεγάλα, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν μᾶς ἀπασχολοῦν ὅσον θὰ ἔπρεπε.

5. Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωσις

Ἄν τὰ σχολεῖα μας δὲν ἀποδίδουν ὅσον θὰ ἠθέλαμεν, τοῦτο ὀφείλεται κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀριτίας διοικητικῆς ὁργανώσεως ἐντὸς τοῦ σχολείου.

Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωσις κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ἐμπνευσθῇ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ ἀπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐκπαιδεύσεως. Θὰ ἡμπορούσαμεν νὰ εἰπώμεν, ἂν τοῦτο βεβαίως δὲν θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπόδειξις εἰς Προϋσταμένους ὑπηρεσίας, ὅτι θὰ ἦτο πολὺ ἀποδοτικὴ εἰς ἀποτελέσματα μία σύσκεψις ἢ συνεδρίασις τῶν Διευθυντῶν τῶν Σχολείων τῆς πόλεως εἰδικῶς μίαν φορὰν τὸν μῆνα ἢ καὶ κάθε δύο μῆνας καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ πάλιν ὅλων τῶν σχολείων. Ὡς πρὸς τὰ σχολεῖα τῆς ὑπαίθρου θὰμποροῦσαν νὰ γίνωνται παρόμοιαι συνεδριάσεις, ἀλλὰ χωριστὰ διὰ τοὺς διευθυντὰς τῶν Μονοταξίων καὶ χωριστὰ διὰ τοὺς διευθυντὰς τῶν ἄλλων τύπων σχολείων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα εἶναι διαφορετικόν. Ἀπαραίτητως δὲ πρέπει νὰ τηροῦνται καὶ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων αὐτῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ὑπῆρχε ἐνιαία ἀντιμετώπισις πολλῶν κοινῶν προβλημάτων.

Ἡ διοικητικὴ ὁργάνωσις εἰς ἓνα σχολεῖον μπορεῖ νὰ ἔχῃ δύο τομεῖς:

α) Τὸ διδακτικὸν προσωπικόν. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὅπου εἶναι δύο ἄνθρωποι μαζὶ εἰς τὸν αὐτὸν χώρον καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τομέα ἐνεργείας καὶ δράσεως προκύπτει ἀμέσως πρόβλημα κατανομῆς ἐργασίας, ἱεραρχίας, συνεργασίας. Δυστυχῶς εἰς τὰ σχολεῖα μας ἐκτὸς τῶν Μονοταξίων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν προκύπτει ζήτημα, αἱ σχέσεις μετὰ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἢ θὰ εἶναι σχέσεις μὴ ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ καθενὸς ἢ θὰ εἶναι τυπικαὶ καὶ ἀναγκαστικαὶ κοινῆς ἀντιμετώπισεως ὠρισμένων ζητημάτων, σπανίως δὲ σχέσεις πραγματικῆς καὶ συντονισμένης συνεργασίας. Τοῦτο ὀφείλεται μετὰξὺ ἄλλων:

1) Εἰς τὴν ἔλλειψιν ὁργανικῆς θέσεως διευθυντοῦ.

2) Εἰς τὴν μὴ ὑπαρξιν κανονισμοῦ λειτουργίας ἐνὸς σχολείου, ὃ ὁποῖος θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποβάλλεται μαζὶ μὲ τὸ ἑβδομαδιαῖον ὥρολόγιον πρόγραμμα εἰς τὸν οἶκτον Ἐπιθεωρητὴν. Ὁ κανονισμὸς λειτουργίας ἐνὸς σχολείου θὰ συντάσσεται λαμβανομένων πάντοτε ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν λειτουργίας τοῦ σχολείου αὐτοῦ.

3) Εἰς τὸν μὴ καθορισμὸν ἐκ τῶν προτέρων τακτικῶν συνεδριάσεων τοῦ προσωπικοῦ μὲ τήρησιν πρακτικῶν. Αἱ συνεδριάσεις τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνωνται τακτικῶς ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος. Ἐάν εἰπώμεν ὅτι δὲν ἔχομεν προβλήματα, ἐαυτοὺς πλανῶμεν.

4) Εἰς τὴν μὴ διὰ πρακτικῶν ἀνάληψιν ὑπευθύνως ὑφ' ἑνὸς ἐκάστου ἑνὸς ὠρισμένου τομέως.

Εἰς τὰ Μονοτάξια πρέπει καὶ ἐκεῖ ἀντὶ τῶν πρακτικῶν συνεδριάσεων τοῦ προσωπικοῦ νὰ τηρεῖται βιβλίον προβλημάτων καὶ τρόπων ἀντιμετωπίσεώς των.

Θὰ ἦτο ἀντινομία καὶ ματαιοπονία νὰ ζητήσωμεν ὑπὸ τὰ παιδιὰ ὠργανωμένην σχολικὴν ζωὴν, χωρὶς ἡμεῖς νὰ δώσωμεν τὸ παράδειγμα.

2) Οἱ μαθηταί.

Τὸ σχολεῖον ἀποτελεῖ μίαν παιδικὴν κοινότητα, ἣ ὅποια ἔχει ἀνάγκην διοικήσεως καὶ ὁργανώσεως, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμόν λειτουργίας τοῦ σχολείου. Εἶναι ἀποκαρδιωτικὸν πολλὰς φορὲς τὸ φαινόμενον τῶν σπασμωδικῶν καὶ συγκεχυμένων ἐνεργειῶν διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἐπιβολὴν τῆς πειθαρχίας. Εἰς τὴν διοικητικὴν ὁργάνωσιν τῆς σχολικῆς Κοινότητος εἶναι ἀπαραίτητον νὰ λαμβάνουν μέρος καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρω ἰδίᾳ τάξεων, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ μποροῦν νὰ ὁργανώσουν, πλὴν τῆς σχολικῆς ζωῆς ἐντὸς τοῦ σχολείου, καὶ πολλὰς ἐξωσχολικὰς ἐκδηλώσεις.

Περὶ τὸν νὰ τονίσωμεν, ὅτι εἰς τὴν διοικητικὴν ὁργάνωσιν εἶναι ἀπαραίτητος ἕνας σταθερὸς καὶ ὀρθὸς προσανατολισμός, σαφῶς διαφαινόμενος εἰς τὸν κανονισμόν τῆς λειτουργίας τοῦ σχολείου. Θὰ ἠθέλαμεν νὰ σημειώσωμεν ἐδῶ τὰς δύο παγίδας εἰς τὰς ὁποίας μποροῦμεν νὰ πέσωμεν: κινδυνεύομεν ἀπὸ τὴν παγίδα τῆς ἀναρχίας ἢ ἀπὸ τὴν παγίδα τῆς ὑποδουλώσεως τῶν μαθητῶν εἰς τὴν αὐθαίρετον ἐπιβολὴν τῆς θελήσεως τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἡ ὀρθὴ λύσις εὐρίσκεται εἰς τὴν λελογισμένην ἐλευθερίαν καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ κανονισμοῦ τοῦ σχολείου, ὁ ὁποῖος προέκυψε ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ὁργανώσεως τῆς σχολικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἀνάγκην ἀναγνωρίζουν καὶ οἱ μαθηταὶ καὶ τὴν δέχονται.

Δυστυχῶς εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κρούσωμεν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου ἐκ τῆς σχεδὸν ἀναρχίας, πού παρατηρεῖται σήμερα εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν πόλεων ἰδιαιτέρως. Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ ἂν ἐλέγαμεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ μας ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας βαίνουν πρὸς τὴν ἀναρχίαν.

Διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ χρειάζεται, ὅπως εἴπομεν, μετὰ σχολαστικότητος καὶ αὐστηρότητος τήρησις τοῦ κανονισμοῦ λειτουργίας τοῦ σχολείου καὶ συνεργασία μετὰ τῶν ἄλλων παραγόντων τῆς ἀγωγῆς. Καὶ πρὸ πάντων νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἀντινομίαν πού παρατηρεῖται εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἐνηλίκων καὶ εἰδικῶς τῶν διδ/λων. Δὲν γνωρίζω πόσοι ἐξ ἡμῶν θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ εἴπωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας «ὑπόδειγμα δέδωκα ὑμῖν». Εἰς τὴν ὁργάνωσιν τῆς σχολικῆς ζωῆς θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ περιλάβωμεν τὴν ὁργάνωσιν τῶν ἐκδρομῶν, σπουδῆς τοῦ περιβάλλοντος τοῦ σχολείου, ψυχολογίας καὶ ἑορτῶν, ἐκθέσεων χειροτεχνικῶν κλπ. Ἀλλ' αὐτὰ ἀποτελοῦν θέματα σοβαρὰ τὸ καθένα χωριστὰ.

7. Ἡ ὁργάνωσις τῆς συνεργασίας μετὰ τῶν ἐξωσχολικῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς.

Ὅσημέραι φαίνεται καθαρώτερον, ὅτι τὰ ὄρια τοῦ σχολείου ὡς μοναδικοῦ παράγοντος διὰ τὴν ἀγωγήν

τῶν παιδιῶν περιορίζονται. Κινδυνεύει δὲ τὸ σχολεῖον νὰ κατατῆται νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς μαθητὰς ἕνα εἶδος ἐκπαιδεύσεως εἰς τὸν τρόπον τοῦ μαθάνειν ὠρισμένα πράγματα χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται πολὺ διὰ τὴν πραγματικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν ὑπὸ τὴν εὐρείαν τῆς ἐννοίας.

Ἔτσι παρουσιάζονται ἄλλοι παράγοντες ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν τὸ ἔργον τοῦ σχολείου, ἄλλοι δὲ νὰ τὸ καταστρέψουν. Τὸ σχολεῖον ἔχει συμφέρον καὶ ὑποχρέωσιν νὰ ὁργανώσῃ μίαν ἐπαφὴν μὲ τοὺς παράγοντας αὐτοὺς διὰ νὰ τοὺς κατατοπίσῃ ἐπὶ τῆς προσπάθειάς του καὶ νὰ τοὺς ζητήσῃ τὴν συνεργασίαν διὰ μίαν ἐνιαίαν προσπάθειαν πρὸς μίαν ὀρθὴν ἀγωγὴν καὶ ὑγῆ μὀρφωσιν τῶν παιδιῶν μας.

Οἱ παράγοντες αὐτοὶ εἶναι:

1) Ἡ οἰκογένεια.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ συχνὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ. Καλὸν θὰ εἶναι νὰ τηρεῖται καὶ ἕνα πληροφοριακὸν δελτίον μὲ πληροφορίας ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν διὰ τὸ παιδί. Ἐκτὸς δὲ τῆς κατ' ἰδίαν συνεργασίας μὲ τοὺς γονεῖς εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνωνται συγκεντρώσεις γονέων εἰς τὰς ὁποίας οἱ γονεῖς θὰ προσπαθοῦν καὶ μόνοι των νὰ εὐρίσκουν λύσιν εἰς τὰ προβλήματα ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν των. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἰδρυθοῦν καὶ ἐδῶ τὸν τρόπον τινὰ σχολαὶ γονέων.

2) Ἡ Ἐκκλησία.

Τὸ Κατηχητικὸν σχολεῖον συμπληρώνει τὸ ἔργον τοῦ σχολείου διὰ τοῦτο ἡ συνεργασία τῶν δύο παραγόντων εἶναι ἀπαραίτητος.

3) Ὁ Προσκοπισμὸς καὶ ὁ Ε.Σ.Ν. ἐπίσης συμπληρώνουν τὴν προσπάθειαν τοῦ σχολείου καὶ εἶναι ἀπαραίτητος ἡ συνεργασία μετὰ τοῦ σχολείου καὶ αὐτῶν.

Παραμένουν ὅμως τὸ πεζοδρόμιον, ὁ κακὸς κινηματογράφος, τὰ ἀκατάλληλα ἐντυπα ὡς ἀρνητικοὶ παράγοντες διὰ μίαν καλὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν μας.

8. Συμπέρασμα καὶ ἐπίλογος

Νομίζομεν, ὅτι κατέστη σαφές, ὅσον ἦτο δυνατόν εἰς τὰ περιορισμένα πλαίσια μιᾶς μελέτης ἑνὸς ἀπεράντου θέματος, ὅτι πρῶτον ἡ ὁργάνωσις ἑνὸς σχολείου οἰοῦντο εἶναι ἀπαραίτητος καὶ μεγίστης σημασίας, διότι ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τοῦ σχολείου. Δεύτερον ὅτι ἡ ὁργάνωσις ἑνὸς σχολείου πρέπει νὰ εἶναι ὠλοκληρωμένη, διότι ὅλα τὰ προβλήματα συνδέονται μετὰ τῶν. Ἡ ἀπλὴ ἀντικατάστασις μερικῶν λέξεων δι' ἄλλων περισσότερον ἐντυπωσιακῶν δὲν μεταβάλλει τὴν κατάστασιν εἰς τὴν οὐσίαν, διότι ἡ ἀγωγή εἶναι ὑπόθεσις βαθυτέρας μεταβολῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τοῦ παιδαγωγουμένου.

Εἶχε δίκαιον μία συγγραφεὺς, ἣ ὅποια δίδει ὡς ἐξῆς τὴν ἀπάντησιν, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ θὰ κλείσωμεν τὴν μελέτην μας, εἰς τὸ ἐρώτημα: ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς νέας τῆς ἀγωγῆς; Οὔτε ὑπὲρ, οὔτε κατὰ, ἀλλὰ πέραν ἀπὸ ἐκεῖ. Ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει εἶναι νὰ γίνεταί ἀγωγή.

Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΑ

ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΣ

ΠΑΥΛΟΥ ΔΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗ, Διδ/λου

Η Σάμος είναι υπερήφανη γιατί ο μέγας της αρχαιότητος φιλόσοφος Πυθαγόρας υπήρξε τέκνο της. Ο Πυθαγόρας έλαμψε σαν αστέρι πρώτου μεγέθους και θα λάμπει και θα φωτίσει μέχρι συντελείας των αιώνων. Ήταν βέβαια παγκόσμιο πνεύμα, αλλά κεντρομόλος δύναμή του ήταν η Ελλάδα.

Με το ημικύκλιό του, ως ονόμαζε τη σχολή του στη Σάμο πρώτα και με τι νέα του Σχολή στον Κρότωνα της Ιταλίας αργότερα, ήθελε να μορφώσει ή καλύτερα να μεταμορφώσει την Ελλάδα και το κόσμο ολόκληρο.

Σκοπός της Πυθαγορείου διδασκαλίας ήταν η ατομική και κοινωνική ευδαιμονία του ανθρώπου, η ανάπτυξη κάθε αγαθού και η τέλεια εξαφάνιση του κακού με τη φιλαλληλία και την κοινωνική συνεργασία. Η διδασκαλία γινόταν από το δάσκαλο, οι δέ μαθητές έικουν παθητικά τα διδασκόμενα.

Παιδαγωγικές θεωρίες δεν ανέπτυξε ο Πυθαγόρας ούτε διδακτικά συστήματα και τρόπους διδασκαλίας διέτύπωσε. Ήπηρεζε όμως φιλόσοφος και ιδρυτής σχολής, επομένως σαν δάσκαλος εφαρμόσε την παιδαγωγική και μεταχειρίστηκε κάποια διδακτική τέχνη. Ως φιλόσοφος αναζητούσε την αλήθεια και προσπαθούσε να διερευνήσει τα μυστήρια της φύσης. Με την υψηλή και ισχυρά διάνοιά του συνέλαβε και επέλυσε πολύ δύσκολα οντολογικά προβλήματα. Με τη δύναμη του νοού του κατώρθωσε να εισχωρήσει και διερευνήσει τα ανεξιχνίαστα σκότη των φαινομένων και έτσι συνέλαβε την πραγματική ουσία της ζωής, κατόπι ανέθηκε ακόμη ψηλότερα και διέγινωσε την πραγματική αλήθεια και αυτή θέλησε να διδάξει. Και άνοιξε σχολή. Σκοπός του ήταν η τελείωση του ανθρώπου.

Και ενώ μόνον δεν ασχολήθηκε ειδικά με τη διατύπωση ώρισμένων παιδαγωγικών κανόνων και αρχών όπως ο Πεσταλότσι, ο Κομένιος και άλλοι, ώστε να θεμελιώσει δική του παιδαγωγική θεωρία, εφαρμόσε όμως μερικούς παιδαγωγικούς κανόνες και αρχές στη σχολή του, ώστε αξίζει τον κόπο να μάς απασχολήσει τόσο ο τρόπος της προσλήψεως των μαθητών του όσο και η έσωτερική οργάνωση της Σχολής και οι παιδαγωγικές του αντιλήψεις για την άγωγή των μαθητών του και του πολίτου γενικότερα.

Α') Τρόπος προσλήψεως των μαθητών.

Για να γίνη κανείς μαθητής του Πυθαγόρα έπρεπε πρώτα να υποστεί διάφορες και ποικίλες δοκιμασίες. Κάθε ξύλο δέν είναι κατάλληλο για να γίνη αγαλμα Έρμού έλεγε. Και άρχιζε τις δοκιμασίες από τα εύκολα στα δύσκολα. Κατά πρώτο εξετάζονταν ο προηγούμενος βίος του δοκίμου, δηλ. με τί απασχολείτο, τί επιθυμούσε, ποιους είχε φίλους, ποιά ήταν η συμπεριφορά του προς τους συγγενείς του, τους φίλους του, τους γειτόνους του κ.τ.λ. Παρακολουθούσε το

βάδιμά του, τη στάσι του, το γέλιο του, ιδίως το γέλιο του, το οποίο καμμιά προσποίηση δέ μπορεί να το όμορφήνη εάν πρόκειται περί κακού ανθρώπου. Παρατηρούσε τη φυσιογνωμία του, ώστε μπορούσε μέσα σ' αυτή να διαβάσει το βάθος της ψυχής του.

Κατόπι τον δοκίμαζε στη σιωπή και στη μοναξιά και αν ακόμη μπορούσε να καταφρονή τις τιμές και να καταπνίγη τον εγωισμό του. Οι δοκιμασίες αυτές διαρκούσαν αρκετό χρόνο. Όταν ο μαθητής κρινόταν άνάξιος να μνηθῇ στα Πυθαγόρεια μυστήρια τον παρακαλούσαν να έπιστρέψει στο σπίτι του. Όποιος πάλι κρινόταν άξιος, γινόταν δεκτός, έπαιρνε τα συγχαρητήρια του δασκάλου και των συμμαθητών του, κατατασσόταν στους μαθητές του Α' βαθμού και κατοικούσε στο μικρό Άστυ, αφού παρέδιδε τα υπάρχοντά του στους Οικονόμους της Έταιρείας, διότι έφήρμοζαν το σύστημα της κοινοκτημοσύνης.

Β' Έσωτερική όργάνωσις της Σχολής

Όλοι οι μαθητές ήσαν χωρισμένοι σε δυό κατηγορίες: τους έσω και τους έξω. Οι έξω ήσαν όσοι ανήκαν στον Α' βαθμό και οι έσω όσοι ανήκαν στο Β' και Γ' βαθμό. Μερικοί συγγραφείς τους χωρίζουν σε Πυθαγοριστάς, Πυθαγόρειους και Πυθαγορικούς και άλλοι σε έξωτερικούς ή άκουσματικούς, σε έσωτερικούς ή μαθηματικούς και σε Σεβαστικούς ή Φυσικούς.

Στον πρώτο βαθμό παρέμεναν 2-5 χρόνια και τηρούσαν απόλυτο σιωπή. Μόνον άκουαν όσα τους έδίδασκαν οι Πυθαγόρειοι, δηλ. οι μαθητές του Β' και Γ' βαθμού υπό τύπο διαλέξεων στο «Όμακόιον», χωρίς να έχουν το δικαίωμα να πούν τη γνώμη τους ή να κάμουν καμμιά έρώτηση κ.τ.λ. Γι' αυτό άκριβώς το λόγο όνομάζονταν άκουσματικοί.

Η απόλυτος σιωπή ένομιζόταν απαραίτητη για να μπορέσει ο άνθρωπος να αντίληφθῇ και κατανοήσει τα μυστικά της φύσεως και τους νόμους αυτής. Με την απόλυτο σιωπή άφυπνίζει κανείς τις έσωτερικές του δυνάμεις και τις πνευματικές του λειτουργίες, αποκτά αυτοκυριαρχία πάνω στις σκέψεις του και συγκεντρώνει το νοῦ του στο έσωτερικό του έγώ.

Από την απόλυτο σιωπή των Πυθαγοριστών βγήκε και η παροιμία «σιωπηλότερος έσομαι και των Πυθαγόρα τελεσθέντων».

Αν κανένας από τους μαθητευόμενους κουραζόταν ή απογοητευόταν από την απόλυτο σιωπή άποχωρούσε, αφού έπαιρνε πίσω όλα όσα είχε παραδώσει στους Οικονόμους της Έταιρείας. Μετά την αναχώρησή του οι υπόλοιποι μαθητές έφτιαχναν ένα κεντάφιο και ένας έκανε μια όμιλία που τέλειωνε με τις φράσεις «Τό σώμα του περιπατεί μεταξύ των ανθρώπων, άλλ' η ψυχή του είναι νεκρά' άς τον κλαύσωμεν».

Αν πάλι κυριαρχούσε του έαυτού του και αποδει-

κνύοταν άξιός, προαγόταν στο 6' βαθμό και είχε το δικαίωμα να εισέρχεται στην έσωτερική αύλη του Πυθαγόρα, να άκούη τόν ίδιο τόν Πυθαγόρα διδάσκοντα και είχε πιά το δικαίωμα να μιλή και να διδάσκη και αυτός τούς κατώτερους μαθητές καθώς και τούς όμοιοβάθμους του. Έμπαινε δηλ. στην τάξη των έσωτερικών, γινόταν διδάσκαλος, είχε επίσης το δικαίωμα να έρωτά, να ζητά έξηγήσεις για κάθε άπορία του, να εκφράζη τις άντιλήψεις του για όσα άκουε. Τώρα πιά στο βαθμό αυτό έβλεπε τα πράγματα πιά καθαρά από πρίν. Γι' αυτό και τούς άπασχολούσε τώρα όχι μόνο ή μελέτη, αλλά και ή προαγωγή και τελειοποίηση των μαθημάτων της Άριθμητικής, Γεωμετρίας, Μουσικής, Άστρονομίας και της Φυσικής.

Στο βαθμό αυτό παρέμεναν τρία χρόνια και κατόπιν προαγόταν στο Γ' βαθμό και γινόταν τέλειοι διδάσκαλοι Πυθαγορικοί ή Φυσικοί ή Σεβαστικοί, όπως λεγόταν.

Τώρα πιά ήσαν ίκανοί να κατανοήσουν κάθε έπιστημονικό δεδομένο και να τó έρμηνεύσουν, γι' αυτό και ο Πυθαγόρας δέν τούς έκρυβε τίποτε. Όλα τα άπόρρητα πού είχε τούς τα φανέρωνε - τούς κατηχούσε άκόμη και στα μυστήρια της φύσεως, της άστρονομίας και άστρολογίας. Έτσι με τέτοιες γνώσεις ήμπορούσαν οι Πυθαγόρειοι να προλέγουν στους άνθρώπους πολλά από τα μέλλοντα να συμβούν ιδίως ως πρós τα φυσικά φαινόμενα, στηριζόμενοι έπί μαθηματικών βάσεων. Τούς άνέπτυσε επίσης και τις περι ψυχής και θρησκείας διδασκαλίες του.

Όλοι οι μαθητές του Πυθαγόρα συγκεντρωμένοι σε ένα πολú μεγάλο οικόδομικό συγκρότημα ζούσαν έφαρμόζοντας τó σύστημα της κοινοκτημοσύνης και ήσαν όλοι ντυμένοι με ένα θαμβασκερό λευκό ύφασμα. Κάθε πρωί ξυπνούσαν πολú ένωρίς και σκέφτονταν τί εκείνη την ήμέρα έπρεπε να εκτελέσουν.

«Πρώτον μέν έξ ύπνοιο μελίφρονος έξυπανιστάς εθ μάλλα ποιτνεύειν όσ' έν ήματι έργα τελέσεις»

Όστερα σηκώνονταν επάνω, πλύνονταν, έπαιρναν τη λύρα τους, έμπαιναν στο δάσος και έπαιζαν. Εύχαριστημένοι έτσι από τόν άρμονικό ήχο του όργάνου άρχιζαν κατόπι τó έργο τους με πολλή διάθεση και εύχαρίστηση. Τό ίδιο έκαναν και τó βράδυ πρίν πλαγιάσουν και συγχρόνως έδιναν και λογαριασμό στον έαυτό τους τί έργο έπετέλεσαν με τα έξης λόγια:

«Πή παρέβην; τί δ' έρεξα; τί δέ μοι δέον ούκ έτέλεσθι;». δηλ. τί παρέβην, τί έκαμα; τί έπρεπε να κάμω και δέν έξετέλεσα;

Στα φαγητά τους απέφευγαν να τρώνε κρέας και κυάμους (κουκιά) έξ αίτίας του δόγματος της μετεμψυχώσεως. Η κυριώτερη τροφή των ήταν χόρτα, μέλι και ψωμί.

Στους τοίχους των αίθουσών ήσαν γραμμένα διάφορα ρητά και έπιγράμματα με συμβολική έννοια γι' αυτό και στους άμνήτους ήσαν άκατανόητα. Π. χ. Πύρ μαχαίρα μή σκαλεύειν (μή χύνης λάδι στη φωτιά). Ζυγόν μή υπερβαίνειν (να μήν άδικής) κ.τ.λ.

Μεταξύ τους οι μαθητές έπρεπε να άναπτύσουν ιδιαίτερα τη φιλία. Κάποιος ρώτησε τόν Πυθαγόρα «τί έστι φίλος;» και εκείνος απάντησε «Άλλος έγώ». Και θυμάστε την ιστορία των μαθητών του Δάμωνος

και Φιντία, άξεπέραστο πρότυπο πραγματικής φιλίας.

Οι Πυθαγόρειοι με τόν τρόπο πού διαβιούσαν, με τη θεία διδασκαλία πού έλάμβαναν, με την άσκησι και τη βαθειά μελέτη έφθαναν στο βαθμό του τέλειου άνθρώπου. Δέν άγανακτούσαν ποτέ, δέν κακολογούσαν, δέ δάκρυζαν, δέν μεμψιμοιρούσαν, ποτέ τους δέν ταράσσονταν από φόβο ή κίνδυνο, δέν ταπεινώναν ποτέ τόν έαυτό τους άπευθύνοντας πρós τούς άλλους παρակλήσεις ή κολακείες. Μόνον ήσαν έτοιμοι να θυσιάσουν και τόν έαυτό τους για τούς άλλους.

Γ' Η Παιδαγωγική του Πυθαγόρα.

Ο Πυθαγόρας με τα χρυσά έπη του, όπως λέγονται σ' 71 στίχοι του, πού διεσώθηκαν, μάς άποκαλύπτει τó δρόμο πού φέρνει στην τετραπλή ύγεια (δηλ. σωματική, ψυχική, διανοητική και πνευματική) και στη Θεουργία.

Για να φθάσουν όμως οι άνθρωποι στην τετραπλή ύγεια και στη θεουργία έπρεπε ως μαθητές να διαπαιδαγωγηθούν κατάλληλα με ειδική πρós τούτο σωματική και ψυχική κατάρτιση. Έπειδή δέ πίστευε πως ή ψυχή με τó να τεθή μέσα στο σώμα ενεργεί κατ' ανάγκη μέσω αούτου, για να έξυπηρετηθή σε όλες της τις εκδηλώσεις έδίδασκε πως έπρεπε τούτο να είναι υγιές, πράγμα πού έπιτυγχάνεται με τη Γυμναστική.

Ός Γυμναστική θεωρούσε τούς περιπάτους, τα λουτρά, τις γυμναστικές και άθλητικές άσκήσεις και τα άγωνίσματα. Τα λουτρά και οι έλαφρες γυμναστικές άσκήσεις άρχιζαν εύθύς άμέσως από την παιδική ήλικία, ένω οι άθλητικές άσκήσεις και τα άγωνίσματα γίνονταν μόνον από τούς μεγάλους. Περιπάτους έκαναν πρωί και άπόγευμα στα δάση και τις άσκήσεις και τα άγωνίσματα τó μεσημέρι πρδ του φαγητού, τó όποιο άπετελείτο τó μεσημεριανό μέν από μέλι και ψωμί, τó βραδυνό δέ από ψωμί, λάχανα, ψάρια και διάφορα άλλα φαγητά, σπάνια δέ από κρέας με λίγο κρασί για τούς μεγάλους μόνο.

Για τη μόρφωση του χαρακτήρα πολú συντελούσε ή τάξη και ή πειθαρχία σε άγωνίσματα, ή εύθύνη πού ανέλάμβαναν στους περιπάτους και τα λουτρά, δ άλληλοσεβασμός στα κοινά τραπέζια κ.λ.π.

Κυριώτερα όμως ο Πυθαγόρας φρόντιζε για την κατάρτιση του νοϋ και της ψυχής γενικότερα. Πόσο δέ καινοτομεί ο Πυθαγόρας και στο θέμα αυτό καταφαίνεται από τó ότι ξεχώριζε την ψυχή του παιδιού από του μεγάλου και έπεδίωκε άγωγή διαφορετική για τις ήλικίες ανάλογα με τη φύση και διανοητική ικανότητα του καθενός, έπεδίωκε δηλ. άτομική διδασκαλία, δ,τι σήμερα θεωρείται ως κατάρτιση της νεώτερης ψυχολογίας. Δίδασκε τόν καθένα κατá τη φύση και τη δύναμή του. Πάντοτε κατá τη διδασκαλία λαμβανόνταν πολú υπ' όψιν ή νοητική ικανότητα των μαθητών. Πρώτα μάθαιναν άπλές φράσεις και προοδευτικά προχωρούσαν πρós τις δυσκολότερες. Μάθαιναν δηλ. να άπαγγέλλουν εύκολονόητα ρητά ως π.χ. Η άρχή τó ήμισυ του παντός. Τί είναι ώραιότερον; ή άρμονία. —Τί τó σοφώτερον; μέτρον και άριθμός. —Έκείνος πού δέν είναι κύριος του έαυτού του δέν είναι έλεύθερος κ.τ.λ. Άργότερα μάθαιναν δυσκολότερα και όσα είχαν συμβολική έννοια. Πολύ

βεβαίως απασχολούσε τούς μαθητές του με την αριθμητική και τα προβλήματα και είναι ο πρώτος που ανέκαλυψε τον πίνακα του πολλαπλασιασμού, ο οποίος και Πυθαγόρειος πίνακας λέγεται.

Τὴν ψυχὴ ὁ Πυθαγόρας τὴ χωρίζε σὲ δυὸ μέρη: σὲ θυμὸ καὶ σὲ νοῦ. Κατὰ τὴ γνώμη του ἡ ἀγωγή ἐπρεπε νὰ ἀποβλέπη σὲ δυὸ πράγματα. Στὴν ἀπόκτηση γνώσεων πρώτον καὶ στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα δεύτερον. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε ὑπ' ὄψιν του πὼς «νοῦς δρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει» γι' αὐτὸ πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῆς ψυχῆς ἐπεδίωκε τὴν καλλιέργειαν τῶν αἰσθήσεων καὶ προέτρεπε τοὺς μαθητὲς νὰ παρακολουθοῦν τὴν ὡραιότητα τῆς φύσεως, νὰ απασχολοῦνται μὲ ὡραῖες εἰκόνες καὶ κανονικὰ σχήματα, περισσότερο δὲ μὲ τὴ μουσικὴ, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ καταπραῖνῃ τὰ πάθη καὶ νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν ψυχὴ γι' αὐτὸ ἡ μουσικὴ ἦταν καὶ τὸ κυριώτερον μάθημα γιὰ ὅλες τὶς ἡλικίες.

Ἐπεδίωκε ἐπίσης ὁ Πυθαγόρας, ὅπως τὰ παιδιὰ ἀπὸ πολὺ μικρὰ ἡλικία συνηθίζονε στὴ σιωπὴ ἐπὶ πολλὰς ὥρας τὴν ἡμέραν, νὰ ἀποφεύγουν τὴν κρεωφαγία καὶ νὰ μὴν πίνουνε κρασί καθόλου, νὰ μὴν εἶναι πολυφαγάδες καὶ νὰ κοιμῶνται λίγο, νὰ σέβωνται τοὺς μεγαλύτερους καὶ νὰ εἶναι εὐγενεῖς πρὸς τοὺς συμμαθητὲς καὶ τοὺς συντρόφους των καὶ φίλοι μετὰξὺ τους, νὰ μὴν ὀργίζονται καὶ νὰ κατασπνίγουνε τὰ πάθη καὶ τὶς ἐπιθυμίες τους, νὰ ἔχουνε πειθαρχία, φιλομάθεια, ἐχεμύθεια καὶ νὰ διακρίνονται γιὰ τὴ φιλοπατρία τους.

Ὅσοι ἀπὸ μακροχρόνιο καὶ ἐντατικὴ διδασκαλία γινόταν ἡ ἐπιλογὴ τῶν ἐκλεκτῶν, οἱ ὁποῖοι προαγόταν, ὅπως καὶ προηγουμένως ἀναφέραμε, στὸ Β' καὶ Γ' βαθμὸ καὶ στοὺς τελευταίους αὐτοὺς μετέδιδε τὰ ἀπόρρητα, δηλ. τὶς θεωρίες του περὶ κόσμου, περὶ φύσεως, περὶ θεῶν, περὶ ψυχῆς καὶ περὶ ἀριθμῶν. Μὲ τὴν περὶ ἀριθμῶν διδασκαλίαν του ἦταν συνυφασμένη καὶ ἡ διδασκαλία τῆς γεωμετρίας μὲ τὴν ὁποία ὁ Πυθαγόρας ἰδιαίτερα καὶ ἐντατικὰ ἀσχολοῖταν. Ἔτσι σπουδαία θεωρήματα τῆς γεωμετρίας ἔλυσε καὶ τὸν κλάδο αὐτὸ πάρα πολὺ τὸν προήγαγε. Πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπουδαστηρίου του ἔγραφε «μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσὶτω». Ὅσοι δὲν κατάρθωναν νὰ προβιβαστοῦν σὲ ἀνώτερον βαθμὸ δὲν ἀποβαλλόταν. Παρέμεναν καὶ εἰδικευόταν στὰ διάφορα τῆς κοινωνίας ἐπαγγέλματα. Καμμιά ἀπολύτως πῖση δὲν ἔξασκουσε. Ἀφῆνε τὸν καθένα νὰ προάγεται σὲ βαθμὸ ἀνάλογο μὲ τὴ φύσιν καὶ τὴν ἀντιληπτικὴ δυνάμει του.

Μὲ τὶς παιδαγωγικὰς αὐτὰς ἀρχὰς καὶ ἀντιλήψεις, ὁ Πυθαγόρας ἀπέβλεπε στὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπεδίωκε νὰ τὸ ἐπιτύχῃ μὲ τὶς γνώσεις καὶ τὴν ἀρετὴν.

Τὴν ἀρετὴν ὁμως τὴν ἐχώριζε σὲ τρία μέρη: σὲ σωφροσύνην, σὲ δικαιοσύνην καὶ σὲ ἀνδρεία. Καὶ ἡ μὲν σωφροσύνη ἀφορᾷ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄτομον δηλ. τὴν μόρφωσιν τοῦ ἥθους καὶ τοῦ χαρακτήρα του, ἡ δὲ δικαιοσύνη παίρνει νόημα μόνον μέσα στὴν κοινωνικὴ συμβίωσιν. Μόνος του κανεὶς σὲ ἐρημικὸ μέρος μπορεῖ νὰ εἶναι φρόνιμος, συνετός, σεμνός, ἀλλὰ ὅχι καὶ δίκαιος. Ἀσχεῖ τὴ δικαιοσύνην ὁ ἄνθρωπος μόνον ἅμα δρίσκεται σὲ σχέσεις μὲ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν τόσο ἡ σωφροσύνη, ὅσο καὶ ἡ δικαιοσύνη χρειάζεται νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος ἀνδρεία. Ἀνδρεία

γιὰ νὰ κατανικᾷ καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθρούς, δηλ. τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη καθὼς ἐπίσης καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται στὸ περιβάλλον του. Ὁ ἀνδρεῖος εἶναι ἐσωτερικὰ ἐλεύθερος καὶ ἐνεργεῖ καὶ πράττει πάντοτε σύμφωνα μὲ τὴ συνείδησίν του.

Σὰν κύρια βάση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος ὥριζε τὴ δικαιοσύνην καὶ τὴν εὕρισκε στὴν κοινότητα, στὴν κοινωνικὴ συμβίωσιν.

«Ἀρχὴ δικαιοσύνης, ἔλεγε, εἶναι τὸ κοινὸν καὶ ἴσον καὶ τὸ νὰ συμπάσχουν ὅλοι σὰν ἓνα σῶμα καὶ μιὰ ψυχὴ καὶ τὸ νὰ λέγουν γιὰ τὸ ἴδιο πρᾶγμα δικό μου καὶ ξένο».

Καὶ ἐφαρμοζε τὴ δικαιοσύνην ἀπόλυτα στὸ Πυθαγόρειο ἱδρυμὰ του μὲ τὸ νὰ ἀφαιρέσῃ κάθε τι ποὺ εἶχε σχέσιν μὲ τὸ ἄτομον καὶ μὲ τὸ νὰ αὐξήσῃ κάθε τι ποὺ εἶχε σχέσιν μὲ τὴν δλότητα ὡς τὰ πῶ μικρὰ κτήματα, μὲ τὴν πεποιθῆσιν ὅτι αὐτὰ εἶναι ἡ αἰτία τῶν στάσεων καὶ τῶν ταραχῶν. Ὅλα δηλ. ἦσαν κοινὰ καὶ κανεὶς δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἀτομικὸ του. «Πᾶν τὸ ἴδιον ἐξορίσας, τὸ δὲ κοινὸν αὐξήσας μέχρι τῶν ἐσχάτων κτημάτων, αἰτίων ὄντων στάσεως καὶ ταραχῆς. Κοινὰ γὰρ πάντα, ἴδιον δὲ οὐδεὶς οὐδὲν ἐκέκτητο».

Παραδίδοντας ὁ καθένας στοὺς ταμίους τοῦ ἱδρυματος ὅσα εἶχε, χανόταν σὰν ἄτομον μέσα στὴν κοινότητα καὶ ἐνδιαφερόταν πλέον γιὰ τὴν προαγωγὴν καὶ πρόδο αὐτῆς, πρᾶγμα ποὺ ἦταν καὶ δική του ὠφέλεια. Ἐπειδὴ ἡ κοινότης ἀποτελεῖ τὴ μικρὰ καὶ ἰδιαίτερη τοῦ καθενὸς πατρίδα ἔπεται πὼς σιγὰ - σιγὰ ἀσχοῦμενοι οἱ πολῖτες θὰ ἐπράτταν ὅμοια καὶ γιὰ τὴν εὐρύτερη, τὴ μεγάλη πατρίδα.

Γιὰ νὰ λάβῃ δὲ τὸ σύστημά του αὐτὸ ἐπέκτασι καὶ πῶ πέρα ἀπὸ τὸ ἱδρυμὰ του καὶ νὰ καταφωτισθῇ ὁ κόσμος ὁλόκληρος ἀπὸ τὸ φῶς τῆς Πυθαγορείου ἀρετῆς ἐπέτυχε ὅπως στὸ πολίτευμα τῆς Κρότωνος εἰσαχθῇ πάνω ἀπὸ τὸ συμβούλιον τῶν χιλιῶν, τὸ συμβούλιον τῶν τριακοσίων σὰν ἀνώτατος ρυθμιστὴς τοῦ κράτους καὶ νὰ ἐκλέγωνται τὰ μέλη του ἀπὸ τοὺς Πυθαγορείους. Οὗτοι μιὰ καὶ δὲν τοὺς χωρίζε κανένα συμφέρον, ἀλλὰ ἀπ' ἐναντίας τοὺς ἔνωσε ἡ ἀνυπόκριτη φιλία καὶ ἀληθινὴ ἀγάπη πάντοτε δίκαια καὶ ὁμόφωνα ἀπεφάσιζαν. Ἔτσι ἡ εὐνομία καὶ ἡ χρηστὴ διοίκησις ἔφερε τὰ πῶ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα.

Παραλείποντες τὴ φιλοσοφικὴ θεώρησιν τοῦ Πυθαγόρα δηλ. τὶς θεωρίες του περὶ ἀριθμῶν, κόσμου, φύσεως, ψυχῆς κ.τ.λ. καὶ συνοψίζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὶς παιδαγωγικὰς του μόνον θεωρίας καὶ ἀντιλήψεις μποροῦμε νὰ ἔχωμε τὸ παρακάτω παιδαγωγικὸ δεκάλογον:

1. Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ εἶναι ἀτομικὴ καὶ σύμφωνη μὲ τὴ φύσιν καὶ διανοητικότητα τοῦ μαθητοῦ.
2. Νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὰ ἀπλὰ καὶ εὐκόλα καὶ νὰ καταλήγῃ στὰ σύνθετα καὶ δυσκολώτερα.
3. Βάσις κάθε γνώσεως νὰ εἶναι ἡ ἐποπτεία. Ἀσκησις στὴν ἀπόλυτη σιωπὴ. Παρατήρησις τῆς φύσεως διαρκὴς καὶ ἐντατικὴ - Ἀνάπτυξις τῆς προσοχῆς.
4. Καλλιέργεια τῶν αἰσθήσεων, γιὰ νὰ εἶναι οἱ ἐντυπώσεις ζωηρότερες καὶ σαφέστερες.
5. Νὰ ἐπιδιώκεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς αἰσθητικῆς ἰκανότητος τῶν μαθητῶν μὲ τὴν παρακολούθησιν τῆς ὡραιότητος τῆς φύσεως καὶ τὴν ἀπασχόλησιν μὲ ὡ-

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Γ. ΚΟΥΛΟΥΚΗ, Δημ.λου

Δέν πρόλαβαν νά περάσουν πολλά χρόνια από την εμφάνισι της νέας άγωγής και βρισκόμαστε μπροστά σ' εκπαιδευτική κρίσι.

Παγκόσμια ή διαπίστωσης. 'Απογοήτευσι στους εκπαιδευτικούς πού στήριζαν τόσες έλπίδες στο «Νέο Σχολείο». Σύγχυσις όσον άφορᾷ τὰ αίτια της κρίσεως. «Φταίει ό μοντερνισμός. Δώσαμε πολύ θάρρος στα παιδιά. Καλύτερο ήταν τὸ παλιό σύστημα» ή «Φταίει ό τεχνικός πολιτισμός». 'Ας δοῦμε λοιπόν πῶς αντιμετώπιζει ή 'Επιστήμη τὰ σημερινὰ δεδομένα. και πρώτα απ' όλα γιά τὸ περιεχόμενο της κρίσεως.

Οί απόψεις τῶν άρμοδίων, παρ' όλες τις μεταξύ τους διαφορές, συμφωνοῦν στο ὅτι λείπουν από τούς νέους της εποχής μας τὰ ιδανικά και ή συνείδησις τοῦ κοινωνικοῦ χρέους. Οί περισσότεροι νέοι επιδιώκουν τὸ εύκολο κέρδος, τήν μ' ὁποιονδήποτε τρόπο άναρρίχησι σ' επαγγέλματα και θέσεις πού άποφέρουν κέρδη χωρίς ν' απαιτοῦν μόχθο και κατάρτισι. 'Η κρίσις αὐτή της κοινωνικής συνειδήσεως. συνδέεται

ραϊες εικόνες και κανονικά σχήματα.

6. Νά γίνεται καθημερινή άπασχόλησι τῶν μαθητῶν με τή μουσική γιά τέρψη και έξαγνισμό της ψυχῆς.

7. Νά καλλιεργῆται ή νοητική ικανότητα με τὰ αριθμητικά και γεωμετρικά προβλήματα.

8. Νά καλλιεργῆται ό χαρακτήρας με τήν έγκράτεια, τήν εύγενή συμπεριφορά, τὸ σεβασμό πρὸς ὄλους, τήν άπέραντο άγάπη, τήν εργατικότητα, φιλομάθεια, πειθαρχία κ.τ.λ.

9. Νά αναπτύσσεται ή κοινωνικότητα και ή αλληλεγγύη.

10. Νά επιδιώκεται ή τελειοποίηση τοῦ ανθρώπου με τήν άρετή και επιτυγχάνεται με τή σωφροσύνη δικαιοσύνη και άνδρεία.

Οί θεωρίες αὐτές τοῦ Πυθαγόρα τόσο οί παιδαγωγικές όσο και οί φιλοσοφικές ὄχι μόνο κατά τήν εποχή εκείνη είχανε αξία, αλλά και αργότερα και σήμερα ακόμη γίνονται βάσεις κάθε επιστημονικής έρευνας, αποτελοῦν τὰ θεμέλια, τις αρχές πάνω στις ὁποῖες στηρίζόμενοι οί νεώτεροι επιστήμονες ανακαλύπτουν νέες αλήθειες, επιτυγχάνουν μεγαλύτερες κατακτήσεις, ὥστε ό άνθρωπος πλησιάζει άργά μέν, αλλά σταθερά πρὸς τή θεουργία.

Βιβλιογραφία:

- 1) Σαμιακά: 'Επ. Σταματιάδου τόμ. Α' σελ. 73
- 2) 'Αρχεῖον Σάμου: Νικ. Ζαφειρίου τόμ. Α' τευχ. Α', Β'.
- 3) 'Ο Πυθαγόρας: Νικ. Σταματιάδου, 'Εφημερίς Σάμος 1882.
- 4) Οί μεγάλοι μύσται: Ε. Συρέ. τόμος Β'.
- 5) 'Αρχαιολογικόν λεξικόν: 'Αλεξ. Ραγκαβή τόμος Β' σελ. 1106.
6. 'Ιστορία 'Αρχαίας 'Ελλ. Φιλοσοφίας: Χριστοφ. 'Ανδρεαδάκη μέρος Ιον.

άρρηκτα με έλλειψιν επιστημονικής και γενικότερα πνευματικής έφέσεως. 'Ετσι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν νέων άπασχολείται μ' ένα σωρὸ έλαφρότητες (ποδόσφαιρο, μοντέρνους χορούς, έρωτικές κατακτήσεις, τυχερά παιγνίδια, αστυνομικά μυθιστορήματα και σχετικά έργα κινηματογραφικά κ.λ.π.) και ὄχι με τὰ σοβαρά προβλήματα τοῦ καιροῦ μας ή τις πνευματικές αξίες τοῦ παρελθόντος και τοῦ παρόντος. Εἶναι πραγματικά θλιβερή ή διαπίστωσης: Τὰ άριστουργήματα της τέχνης, τὰ συγγράμματα κορυφαίων της επιστήμης μένουν άζήτητα, στοιβαγμένα στα ράφια τῶν βιβλιοπωλείων, ενώ χιλιάδες δελτία προπὸ ή εισιτήρια ποδοσφαιρικών αγώνων έξαντλοῦνται πριν καλά - καλά κυκλοφορήσουν.

Τί κατῴρθωσε ή παιδεία, αν δέν μπόρεσε νά κάνη τούς νέους ν' αγαπήσουν τὸ πνεῦμα; Εἶναι λοιπόν βαθύτερο τὸ περιεχόμενο της εκπαιδευτικής κρίσεως, ουσιαστικό.

Αὐτή ή ήθική κρίσις δέν μπορεί βέβαια νά εἶναι έντοπισμένη μόνο στη νεολαία. Χαρακτηρίζει γενικά τὸν πολιτισμό μας. 'Εφτασε στην εποχή μας ό άνθρωπος νά τρομάζει μπροστά στις δυνάμεις πού αὐτὸς δημιούργησε και νά έλπίζει στις δυνάμεις αὐτές νά τὸν άναγκάσουν τελικά νά συννενοηθῇ με τούς συνανθρώπους του. 'Ανίσχυρες λοιπόν θ' αποδειχθοῦν οί ήθικές δυνάμεις στο νά κατευθύνουν τήν κοινωνικήν εξέλιξιν και τὸ μέλλον τοῦ ανθρώπου;

'Ας έρθωμε ὅμως στην έρευνα τῶν αίτιων της κρίσεως. Φταίει άραγε ή ΝΕΑ ΑΓΩΓΗ;

Εἶναι γεγονός ὅτι υπερβολικός ὑπῆρξεν ό ένθουσιασμός πού συνώδευσε τις απόψεις της νέας άγωγῆς. 'Ο ένθουσιασμός αὐτὸς παρέσυρε πολλούς εκπαιδευτικούς σὲ ακρότητες, σ' εφαρμογές μεθόδων ὄχι επιστημονικῶς ὀρθῶν. Πολὺ δικαίως ό παιδαγωγός και φιλόσοφος κ. Κ. Γεωργούλης στο άρθρο του «'Η κρίσις της προοδευτικής άγωγῆς» επισημαίνει τούς κινδύνους πού παρουσιάζονται από τις εξῆς, επικίνδυνες ὡς χαρακτηρίζει, γενικεύσεις:

1. 'Απὸ τήν αντίληψιν «ὅτι ό κόσμος τοῦ παιδιοῦ και ή κοινωνία τήν ὁποῖαν τὰ παιδιά σχηματίζουν εἶναι αὐθυπόστατος και ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει νά αφήνεται άνευ επηρεασμοῦ εκ μέρους τῶν ενηλίκων, οὕτως ὥστε νά καθίσταται αὐτοδιοίκητος».

2. 'Απὸ τήν αντίληψιν «ὅτι ό διδάσκαλος δέν εἶναι ανάγκη νά ἔχη λάβει εκπαιδευσιν εἰς ένα ὀρισμένο κλάδον, αλλά μόνον εἰς τήν τεχνικήν της διδασκαλίας οἰουδήποτε διδακτικοῦ ὕλικου».

3. 'Απὸ τήν αντίληψιν «ὅτι πρέπει νά αντικατασταθῇ τὸ μανθάνειν διὰ τοῦ πράττειν. Τὸ δόγμα τοῦτο ἔχει ὡς ἐσχάτην ἀκολουθίαν ὅτι δέν χρειάζεται ό μαθητής νά αποκτᾷ γνώσιν, αλλά μόνον δεξιότητα». (*) Πολὺ ὀρθῶς επίσης ό κ. Γεωργούλης τονίζει τήν ανά-

(*) Κ. Δ. Γεωργούλης: 'Η κρίσις της προοδευτικής άγωγῆς. («'Επιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διδ(δ)λου») τευχος 1-2, Σ)βριος - 'Οκτώβριος 1959 σελ. 3.

γικήν αποκαταστάσεως τοῦ κύρους τοῦ διδασκάλου, παροχής βασικῆς καὶ πραγματικῆς μορφώσεως εἰς αὐτὸν ὡς καὶ περιορισμοῦ τοῦ παιγνιδίου χαρὰ κτῆρος τῶν σχολικῶν ἐνασχολήσεων.

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου δὲν μποροῦμε νὰ μὴν παραθέσωμε τίς ἀπόψεις τοῦ διασήμου φιλοσόφου καὶ παιδαγωγοῦ Alain.

«L'homme se forme par la peine; ses vrais plaisirs, il doit les gagner, il doit les mériter. Il doit donner avant de recevoir. C'est la loi... Le métier d'amuseur est recherché et bien payé, et, dans le fond, secrètement méprisé... Sans doute il y a une frivolité de l'enfant, un besoin de mouvement et de bruit; c'est la part de jeux, mais il faut aussi que l'enfant se sente grandir, lorsqu'il passe du jeu au travail... L'enfant vous sera reconnaissant de l'avoir forcé; il vous méprisera de l'avoir flatté» (').

(Ὁ ἄνθρωπος διαμορφώνεται διὰ τοῦ μόχθου. Τίς ἀληθινὲς χαρὲς τοῦ ὀφείλει νὰ τίς κερδίῃ, νὰ τίς ἀξιώθῃ. Πρέπει νὰ δώσῃ προτοῦ νὰ πάρῃ. Εἶναι τοῦτο νόμος... Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διασκεδαστοῦ εἶναι περιζήτητο κ' ἀκριβοπληρωμένο καί, κατὰ βάθος, μυστικὰ περιφρονημένο...

Χωρὶς ἀμφιβολία ὑπάρχει στὸ παιδί μιὰ ἐλαφρότητα, μιὰ ἀνάγκη κινήσεως καὶ θορύβου. Εἶναι τὸ μέρος τῶν παιγνιδίων. Ἀλλὰ πρέπει ἐπίσης νὰ νοιώθῃ τὸ παιδί πὺς μεγαλώνει, ὅταν περνᾷ ἀπ' τὸ παιγνίδι στὴν ἐργασία...

Τὸ παιδί θὰ σᾶς εἶναι εὐγνώμον διότι τὸ ἐξαναγκάσατε. Ἀπεναντίας θὰ σᾶς περιφρονησῇ διότι τὸ ἐκολεύσατε).

Οἱ ὑπερβολὲς ὅμως καὶ οἱ ἐπικίνδυνες γενικεύσεις δὲν δικαιολογοῦν τὴν καταδίκη τῆς νέας ἀγωγῆς. Τίς ἀπορρίπτουν ἄλλωστε καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ὑποστηρικταί της. Ὁ M. A. Bloch στὸ βιβλίο του «Φιλοσοφία τῆς νέας ἀγωγῆς» ἀφιερώνει ολόκληρον κεφάλαιον γιὰ τὴ σημασία καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐμπιστοσύνης πού πρέπει νὰ δίδεται στὸ παιδί καὶ παρατηρεῖ ὅτι οἱ κίνδυνοι πού ἀπειλοῦν κάθε παιδεία εἶναι: 1) «ἡ συστηματικὴ δυσπιστία, διότι δὲν μπορεῖ κανεὶς τίποτε τὸ στερεὸ νὰ οἰκοδομήσῃ, παρὰ μαζὶ καὶ διὰ τοῦ παιδός» «l'écueil de la défiance systématique parce qu'on ne peut rien construire de solide qu'avec et par l'enfant» καὶ 2) «ἡ ἀπερίσκεπτη ἐμπιστοσύνη, διότι τὸ παιδί εἶναι κάτι πού βρίσκεται σὲ σχηματισμὸ (un être en formation) καὶ ὑπάρχον μέσα του καὶ θετικὲς καὶ ἀρνητικὲς πλευρὲς ὥστε νὰ χρειάζεται νὰ ξαίρῃ κανεὶς νὰ διαλέγῃ, νὰ κλαδεύῃ, νὰ προσανατολίζῃ». («il faut savoir choisir, élaguer, orienter») (').

Ἀναγνωρίζει ὁ M. A. Bloch ὅτι ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὴν τυφλὴν καὶ ἀπόλυτὴν ἐμπιστοσύνην στὸ παιδί δὲν εἶναι διόλου φανταστικός, ὅτι παίρνει σῶμα καὶ ζωὴ μέσα σ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς ἐξτρεμιστική, ἀναρχική, ἀριστερά τῆς νέας παιδαγωγικῆς κινήσεως. Ὅμως δὲν πρέπει, λέγει, νὰ ἐγγράφεται ἡ ὑπερβολὴ

αὕτῃ στὸ παθητικὸ τῆς νέας ἀγωγῆς. «Ἐκ τοῦ παιδός ἀρχεσθαι δὲν σημαίνει διόλου νὰ σκύβῃ κανεὶς μεθρησκευτικὴν εὐλάβειαν μπροστὰ σ' ὅλες τίς τάσεις του οὔτε νὰ θεοποιῇ τὴν φύσιν του» (').

(«partir de l'enfant, n'implique nullement qu'on s'incline religieusement devant toutes ses tendances, ni qu'on divinise sa nature»).

Ἄν ἀφήσωμε ὅμως τίς ὑπερβολὰς, ὀφειλομέν νὰ παραδεχθῶμε ὅτι ἡ νέα ἀγωγή προσέφερε ἀντιλήψεις προσαρμοσμένες σὲ νέα ἐπιστημονικὰ δεδομένα πού συντελοῦν στὴν ἐπιτυχία τοῦ διδακτικοῦ ἔργου.

Τὰ θετικὰ σημεῖα τῆς προσφορᾶς τῆς νέας ἀγωγῆς, μποροῦν νὰ συνομηθοῦν στὰ ἑξῆς:

1. Στὴν προβολὴ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτενεργείας.
2. Στὸ σεβασμὸ τῆς ἀτομικότητος τοῦ παιδίου.
3. Στὴν ἀναγνώρισι τῆς ἐποπτείας ὡς βασικῆς διδακτικῆς ἀρχῆς.

4. Στὴν προσπάθεια ἀναπτύξεως τοῦ κοινωνικοῦ αἰσθήματος διὰ τῆς συνεργασίας εἰς τὴν σχολικὴν κοινότητα.

Ὅμως ἡ προσφορὰ τῆς νέας ἀγωγῆς ἔμεινε πρὸ παντός στὸν τομέα τῆς μεθόδου. Δὲν ἦταν βέβαια δυνατόν, οἱ νέες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν μέθοδο νὰ μὴ στηριχθοῦν σὲ γενικὲς φιλοσοφικὲς ἀρχές, νὰ μὴ θίξουν γενικώτερα προβλήματα. Τὰ προβλήματα ὅμως αὐτὰ ἦσαν πρὸ παντός μεθοδολογικά. Ἡ νέα ἀγωγή δὲν ἀπασχολήθηκε σοβαρὰ μετὰ τὴν μελέτῃ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, γιὰ νὰ προσφέρῃ κάτι νέο ὄχι μόνον στὴ μέθοδο, ἀλλὰ καὶ στὴν «ὕλη», στὸ περιεχόμενον τῆς ἀγωγῆς. Ἀλλάξε ἡ μέθοδος, ἀλλὰ παρέμεινε σχεδὸν ἴδια ἡ ὕλη. Ἐνὼ χρειάζονταν καὶ νέα ὕλη πού θὰ προέκυπτε ἀπὸ νέα ἀξιολόγησι τῶν πραγμάτων. Τὴν ἀνάγκη αὕτῃ ἀνεγνώρισαν βέβαια κορυφαῖοι παιδαγωγοὶ ὅπως ὁ Kerschensteiner ὅμως δὲν προχώρησαν πέραν ἀπὸ γενικότητες π.χ. ὑπογράμμισαν τὴν ἀξίαν τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας, ἐπολέμησαν τὸν ἰντελεκτουαλισμὸ καὶ τὸν ἐγκυκλοπαιδισμό, ἐτόνισαν τὴν ἀνάγκην προσαρμογῆς τῶν προγραμμάτων πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ παιδιοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ M. A. Bloch στὸ βιβλίο του πού ἔχομε ἀναφέρει, δὲν ἀφιερώνει παρὰ ἐλάχιστες σελίδες στὸ θέμα τῆς διδακτικῆς ὕλης. Καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν σελίδων αὐτῶν ἀναφέρεται σὲ γενικὲς πλευρὲς τοῦ ζητήματος, ὅπως: ἂν εἶναι ἀναγκαῖα τὰ προγράμματα, ἡ θέσις τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας στὸ νέο σχολεῖο, κ.λ.π. (2)

Μὰ θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ὅτι τὸ θέμα τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης εἶναι ζήτημα καθαρῶς ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ καὶ ὄχι φιλοσοφίας τῆς ἀγωγῆς. Αὕτῃ ἀκριβῶς ἡ ἀποψις, τὸ ὅτι δηλ. τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης, τὸ τί πρέπει νὰ διδαχθῇ, δὲν ἀποτελεῖ βασικὸν πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς, αὕτῃ ἐπαναλαμβάνω ἡ ἀποψις ὑπῆρξε πάντοτε αἰτία συγχύσεων καὶ ἀποτυχιῶν στὸ ἐκπαιδευτικὸ ἔργο.

Ἡ ἀποτυχία τῆς νέας ἀγωγῆς παρουσιάζεται πρὸ παντός στὸν ἠθικὸν τομέα, στὴ διάπλασι τοῦ χαρακτῆρος. Μεθοδολογικῶς σωστὰ εἶχε ἀτιμετωπίσει καὶ τὸ ἠθικὸν πρόβλημα ἡ νέα ἀγωγή. Ἀντίθετα μετὰ τίς πα-

1. Alaiu: «Propos sur l'éducation» 7e édition, Paris 1956, p. 10 - 11.

2. M. A. Bloch: «Philosophie de l'éducation nouvelle», Paris 1948 p. 125.

1. M. A. Bloch: «Philosophie de l'éducation nouvelle», Paris 1948 p. 86.

2. Βλέπε ἔργον Bloch σελ. 43 - 58.

λαιότερες αντιλήψεις, υποστήριξε ότι η ήθικη δεν είναι ζήτημα από καθέδρας διδασκαλίας, έξωθεν επιβολής, αλλά βιωμάτων, εργασίας και συνεργασίας μέσα στη σχολική κοινότητα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η μέθοδος αυτή ενισχύει το ομαδικό πνεύμα, έθίζει στην συνεργασία. Το πρόβλημα όμως της ήθικης διαπαιδαγωγήσεως δεν εξαντλείται σ' αυτά. Μένει ο προσανατολισμός. Προς ποιές αξίες θα στραφεί το ενδιαφέρον; Με ποιά ιδανικά θα ανατραφούν τα παιδιά; Μέσα από τα έπιτεύγματα της επιστήμης και του πολιτισμού, ποιά θα θεωρηθούν υπέρτατες αξίες για να αποτελέσουν τα ισχυρότερα βιώματα των παιδιών και να επηρεάσουν έπωφελώς το μέλλον της ανθρωπίνης κοινωνίας;

«Η κατά την φύσιν του παιδός αγωγή είναι μονομερής, διότι έργον της όρθης αγωγής τυγχάνει, όπως έμπνευση εις τον τρώφιμον τον ένθουσιασμόν, την αγάπην, την πίστιν επί τα αιώνιον κύρος έχοντα ιδεώδη... όπως, γενικώς, διαπλάσση τον ανεξέλικτον άνθρωπον εις αυτόνομον, έσωτερικώς πλουσίαν και προς το ιδεώδες κατατείνουσαν προσωπικότητα.

Αγωγή μόνον τον παίδα πρό αυτής καθορώσα και ούχι ιδεώδη, κατά τα όποια να επιζητηί να διαπλάσση αυτόν, είναι άσταθής και συμπτωματική, ως έχουσα τον ένα πόδα επί βάσεως στερεάς (του παιδός δηλ.), πλην τον έτερον μετέωρον εις το άπειρον κενόν» (1)

Φθάνομε λοιπόν πάλιν στο πρόβλημα της «ύλης» που είναι ουσιαστικά πρόβλημα πνεύματος.

Ύστερα από τις παρατηρήσεις αυτές, ξαναγυρίζοντας στο έρώτημά μας, αν επροκάλεσε την εκπαιδευτική κρίσι ή νέα αγωγή, μπορούμε ν' απαντήσωμε: Όχι. Δεν μπόρεσε όμως και να την αποτρέψη, διότι δεν ήταν αρκετή μόνον ή νέα μέθοδος για την αντιμετώπισι των μεγάλων προβλημάτων της εποχής μας.

Ας εξετάσωμεν τώρα μήπως αίτια της κρίσεως είναι ο τεχνικός πολιτισμός. Όλοι στις μέρες μας ζούμε τις εκπληκτικές κατακτήσεις του ανθρώπου στον τεχνικό τομέα που δυστυχώς δεν συνοδεύονται από ανόλογη ψυχική καλλιέργεια. Ο σημερινός άνθρωπος είναι πραγματικά ο μαθητευόμενος μάγος που δεν μπορεί να διευθύνη πια τις δυνάμεις που χρησιμοποιήσε και κινδυνεύει να αφανισθεί από τον παραλογισμό του.

Την επίδρασι του τεχνικού χαρακτήρος του πολιτισμού μας πάνω στο ήθος του ανθρώπου παρουσιάζει ο κ. Π. Κανελλόπουλος στον Ακαδημαϊκό του λόγο «Οί νέοι παράγοντες της Ιστορίας και το μέλλον του ανθρώπου» με το εξής αγωνιώδες έρώτημα.

«Θά έχη άραγε ο αύριανός άνθρωπος, ο συνωσιζόμενος και άσφυκτιών, ο άσθμαίνων και συμμορφούμενος μηχανικώς, ως συστατικών στοιχείων της όμάδος, εις τας έξωθεν διδομένας έντολάς, κινήσεως και διαφυγής, την δυνατότητα και την ευκαιρίαν ν' αντιδρά θετικώς ως άτομον εις το νεύμα και τον χαιρετισμόν του φίλου, εις το θέαμα του δύοντος ήλιου, εις το άκουσμα μιās μουσικής συμφωνίας, εις τον πόνον και την αγωνίαν του πλησίον, εις την προσέγγισιν

του θανάτου, εις την ωραιότητα της φύσεως ή μιās ιδέας ή της ποιήσεως ή μιās ήθικης πράξεως;» (1).

Η τεχνική πρόοδος είναι αποτέλεσμα της εξέλιξεως των φυσικών επιστημών. Η εξέλιξις αυτή ακολουθεί τους δικούς της νόμους και δεν είναι δυνατόν όπως όμολογεί και ο κ. Κανελλόπουλος να άνακοπη. Άλλωστε δε συντελέστηκε ανεξάρτητα από την έπίδρασιν των άλλων έπιτευγμάτων του πνεύματος στον τομέα της φιλοσοφίας και της τέχνης, ή ανεξάρτητα από την εξέλιξι του κοινωνικού συναισθήματος του ανθρώπου.

Δεν είναι τυχαίο το ότι οι μεγάλοι έφευρέτες υπήρξαν, αν όχι πάντοτε, φιλόσοφοι και καλλιτέχνες, όμως βαθείς γνώσται του πνευματικού μας πολιτισμού.

Ο διάσημος φυσικός δόκτωρ Όπτενχάιμερ, μιλώντας κατά την 200ετηρίδα του Πανεπιστημίου Κολούμπια της Αμερικής το 1954, είπε τα εξής έμπνευμένα λόγια για τους δεσμούς της επιστήμης και της τέχνης:

«Ο άνθρωπος της επιστήμης και ο άνθρωπος της τέχνης. ζούνε πάντα κοντά στο σύνορο του μυστηρίου που τους περιβάλλει. Και οι δύο πάντα, ως μέτρο της δημιουργίας τους, είναι υποχρεωμένοι να έναρμονίζουν το νεοφανές με το οικείο, να φέρουν την ισορροπία μεταξύ του μοναδικού και της συνθέσεως, προσπαθώντας να επιτύχουν μιá κάποια τάξι μέσα στο ολοκληρωτικό χάος».

Και πραγματικά κάτι κοινό υπάρχει άνάμεσα στο έργο όλων των μεγάλων επιστημόνων και καλλιτεχνών. Μοχθούν για να προσφέρουν στην ανθρωπότητα, για ν' ανυψώσουν το πνεύμα. Σαν έπιτευγμα λοιπόν του πνεύματος, δεν μπορεί ή τεχνική πρόοδος ν' αντιστρατεύεται τον πνευματικό πολιτισμό. Κακώς αποδίδονται σ' αυτήν τα δεινά του πολιτισμού μας. Το χάσμα άνάμεσα στις επιστημονικές κατακτήσεις και στο ήθος μας οφείλεται σε διχασμό του πνεύματος. Δεν κινδυνεύομε από την τεχνική. Πάσχει το πνεύμα. Κι' ή μεγάλη του άρρώστεια είναι ή έλλειψις ενότητος.

Την ένότητα του ανθρώπινου πνεύματος αντί να την ενισχύει ή αγωγή, πολλές φορές την καταστρέφει. Ποιός άλλος από την εκπαίδευσι μπορεί να είναι υπεύθυνος για το παρουσιαζόμενο στην εποχή μας χάσμα άνάμεσα στην τεχνική πρόοδο και στην πνευματική καλλιέργεια;

«Ce qui manque surtout à notre enseignement, c'est la coordination du savoir dans l'unité de la conscience! lettres, sciences, psychologie, sont autant des compartiments fermés. Or l'unité spirituelle ne saurait être le privilège de quelques hommes de genie. Elle est le but vers lequel tout esprit cultivé doit orienter son effort» (2).

(Αυτό που λείπει προπαντός από την παιδεία μας είναι το συνταίριασμα των γνώσεων μέσα στην ένότητα της συνειδήσεως: Γράμματα, επιστήμες, ψυχο-

1. Π. Κανελλοπούλου: Οί νέοι παράγοντες της Ιστορίας και το μέλλον του ανθρώπου. (έφημερίς «Καθημερινή» 11-12-59).

1. Jean Przylucki: «Créer» Paris 1943 p. 235.

λογία, είναι εξ ίσου διαμερίσματα κλειστά. Ἡ πνευματική ἐνότης δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ προνόμιο μερικῶν μεγαλοφυῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον κάθε καλλιεργημένο πνεῦμα ὀφείλει νὰ προσανατολίῃ τὴν προσπάθειά του).

Γράφει ὁ J. Przyłuski στὸ ἔργο του «Créer» καὶ παρακάτω παρατηρεῖ:

«L'important n'est pas de savoir beaucoup; mais d'exalter la conscience en l'élargissant et en l'unifiant».

Εἶναι πράγματι γεγονὸς ὅτι δὲν διδάσκεται ὅσο πρέπει ὁ πνευματικὸς πολιτισμός. Ἐνῶ π.χ. θεωρεῖται ἀναγκαῖα στὸ μάθημα τῆς ἱστορίας ἡ ἀπομνημόνευσις τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς δράσεως τῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν κάθε ἐποχῆς, ἐλάχιστα ἀναφέρονται γιὰ τὶς κορυφαῖες μορφές τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης ποὺ συνέβαλον μὲ τὸ ἔργο τους στὴν πνευματική ἐξύψωσι τοῦ ἀνθρώπου, στὴ διαμόρφωσι τοῦ συναισθηματικοῦ του κόσμου. Ἔτσι, μπορεῖ νὰ σπουδάσῃ ἕνας νέος ἱατρικὴ ἢ ἄλλες φυσικὲς ἐπιστήμες, χωρὶς νὰ θεωρεῖται ἀπαραίτητο νὰ γνωρίῃ στοιχεῖα φιλοσοφίας, ἢ νὰ ἔχῃ ἔρθῃ σ' ἐπαφὴ μὲ ἔργα μεγάλων καλλιτεχνῶν σὰν τοῦ Μπετόβεν ἢ τοῦ Μότσαρτ. Διαχωρίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτισις ἀπὸ τὴν βαθύτερη γνῶσι τοῦ πολιτισμοῦ μας ποὺ θεωρεῖται εἰδικότης τῶν φιλολόγων, τῶν φιλοσόφων. Τῇ σημερινῇ παιδείᾳ χαρακτηρίζῃ τὸ πνεῦμα τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὶς πρακτικὲς ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Θεωρητικῶς δὲν ἔπαψε βέβαια νὰ προβάλλεται ὡς σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς τὸ ἰδεώδες τῆς «τελείας προσωπικότητος», τὸ «ἀνθρωπιστικόν» ἢ τὸ «Ἑλληνοχριστιανικόν» ἰδεώδες.

Ἐπάρχει ὁμως μεγάλη ἀπόστασις λόγων καὶ ἔργων. Παρατηρεῖται δηλ. καὶ ἐδῶ ἔλλειψις ἐνότητος. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν μεταδιδόμενων γνώσεων καλύπτουν οἱ τεχνικὲς πρακτικὲς γνώσεις. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν «φρονηματιστικῶν» μαθημάτων, λείπει τὸ οὐσιαστικὸ μέρος ἐνῶ σχεδὸν ἐξαντλεῖται τὸ τυπικόν. Οἱ μαθηταὶ π.χ. τῶν Γυμνασίων καταπονεῦνται στὴ συντακτικὴ καὶ γραμματικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐνῶ δὲν διδάσκονται σχεδὸν τίποτα γιὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πνεῦμα.

Ἡ ἱστορία κατήντησε παράθεσις πολεμικῶν γεγονότων ἀντὶ νὰ εἶναι ἱστορία πολιτισμοῦ.

Ἐπίσης ἐλάχιστο μέρος τῆς διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν καταλαμβάνει ἡ ἠθικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἀνάγκη μεταδόσεως τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἐποχῆς μας, ἐπιβάλλει στὴν παιδείαν τὴν τεχνικὴ προσαρμογὴ, τὴν αὐτῆσι τῶν ὥρῶν διδασκαλίας τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων.

Πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον ὁ τρέφμενος, πῶς θὰ μπορέσῃ νὰ ζήσῃ, ἂν δὲν ἔχει στοιχειωδῶς ἐνημερωθῇ στὶς τεχνικὲς ἐξελίξεις καὶ ἐφαρμογές; Ἡ πῶς θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐημερία καὶ ἡ πρόοδος μιᾶς χώρας, ἂν δὲν δοθῇ μεγάλη σημασία στὴν τεχνικὴ κατάρτισι τῶν νέων γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραγωγῆς;

Δὲν κατηγοροῦμε ὁμως τὴν παιδείαν γιὰ τὴν ἀναγκαίαν αὐτῆσι τῶν παρεχομένων τεχνικοεπιστημονικῶν γνώσεων, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι δὲν προάγει, ἀλλ' ἀπεναν-

τίας καταστρέφει τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος. Ἡ προσφερομένη ὕλη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δὲν συνδέεται μὲ τὶς πνευματικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐπιδιώκεται ὅπως καὶ δι' αὐτῆς ἐπιτευχθῇ ἡ οὐσιαστικὴ ψυχικὴ καλλιέργεια. Καὶ δὲν εἶναι ζήτημα ὥρῶν διδασκαλίας τοῦτο. Εἶναι ζήτημα πνεύματος.

Τὸ θέμα αὐτὸ δὲν ἀντιμετώπισε στὸ βάθος του οὔτε ἡ θεωρία γιὰ τὴν ἐνιαίαν συγκεντρωτικὴν διδασκαλίαν. Ἡ σύνδεσις τῶν γνώσεων ποὺ ἐπεδίωκε ἦσαν ἐξωτερικὴ. Οἱ ἐνότητες τῆς διδασκομένης ὕλης ἦσαν χρονικὲς, ἢ ἐπαγγελματικὲς ἢ παραγωγικὲς ἢ ἐνότητες χώρου (ἰδιαιτέρας πατρίδος κ.λ.π.).

Γιὰ τὴν οὐσιαστικὴν σύνδεσιν, κέντρον δλων τῶν γνώσεων (ἱστορικῶν, φυσικῶν, γεωγραφικῶν, μαθηματικῶν κ.λ.π.) πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος στὴν προσπάθειά του νὰ ἀνιχνύσῃ τὸν ἑαυτό του.

Μόνον ἔτσι θὰ πάψουν οἱ γνώσεις ν' ἀποτελοῦν ἄθροισμα ἀνομοίων στοιχείων.

Ἐξ ἄλλου ἡ βαθυτέρα σύνδεσις τῶν γνώσεων, ἡ ἐνίσχυσις τῆς πνευματικῆς ἐνότητος, μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ μὲ τὴν κεχωρισμένην διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων, χωρὶς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐνιαίας συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας.

Γιὰ τὴν θεραπεία τῆς ἠθικῆς καὶ συγχρόνως ἐκπαιδευτικῆς κρίσεως ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνάγκη οὐσιαστικοποιήσεως τῆς παιδείας. Ὁ κ. Π. Κανελλόπουλος στὸν Ἀκαδημαϊκὸ τοῦ λόγου ποὺ ἀναφέραμε παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς:

«Γνωρίζοντες τὸν κίνδυνον ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ τὴν ὅλην ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν καλούμεθα (οὔτε δυνάμεθα) ν' ἀνακόψωμεν τὰς ἀντικειμενικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ἐξελίξεις, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐγέννησαν, ἀλλὰ ... καλούμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν ἕνα πρῶτο φανερὸς ὁ ὅτι οὐκ εἶναι πείραμα παιδείας. (ὑπογράμμισις δική μου). Εἰς πείσμα τῶν ἀντικειμενικῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα μᾶς πιέζουν νὰ προδώσωμεν τὴν ὑπόστασιν μας, πρέπει νὰ διαφυλάξωμεν τὴν ὑπόστασιν αὐτήν, τὴν ὁποῖαν διέμορφωσαν πνευματικαὶ ἐμπειρίαι καὶ ἠθικαὶ δοκιμασίαι χιλιάδων ἐτῶν. Καὶ παρακάτω.

«Ἀπὸ σήμερον, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ αὐριον θὰ εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ εἶσαι ἄνθρωπος, νὰ εἶσαι ἄτομον, νὰ ἔχῃς προσωπικὴν ὑπόστασιν. Θὰ εἶσαι ὑποχρεωμένος, ἐὰν θελήσῃς νὰ εἶσαι ἄνθρωπος, νὰ ἀντισταθῇς εἰς τὸ περιβάλλον, τὸ ὁποῖον θὰ ζητῇ νὰ σὲ πνίξῃ, νὰ ἀντισταθῇς εἰς τὸν χρόνον ὁ ὁποῖος θὰ ζητῇ νὰ σὲ παρασύρῃ εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ὀλιγγιάδους ταχύτητος τῶν γεγονότων ... νὰ ἀντισταθῇς ἀκόμη καὶ στὴν ἀνταποκρινόμενη πρὸς τὰ δεδομένα αὐτὰ τεchnοκρατικὴν Παιδείαν, ἡ ὁποία ἀναγκαῖα καὶ σκόπιμος διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀπροσώπου ἀποστολῆς σου ἐντὸς τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος, θὰ ἐκτοπῇ διαρκῶς περισσότερον τὴν οὐσιαστικὴν παιδείαν, τὴν ἀνθρωπιστικὴν, τὴν ἀνεπικαιρον, τὴν πεπαιτωμένην».

Εἶναι ὁμως τόσο ἀντικειμενικὴ ὅσον παρουσιάζεται ἡ ἐποχὴ μας, ὥστε μόνον στὸ παρελθόν ν' ἀναζητῇ ἀξίες ἢ οὐσιαστικὴν παιδείαν; Στὸ σημεῖον αὐτὸ ἔχομε σοβαρὰς ἀντιρροήσεις. Πιστεύομε πῶς ἂν τὸ θελήσῃ ἡ παιδεία, μπορεῖ ἡ τεχνικὴ ἐξέλιξις τῆς ἐποχῆς μας νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πνευματικὴν ἐνότητα.

Καὶ νὰ γιατί:

Ἡ καταπληκτικὴ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης, ἔχει φέ-

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 7,8,9,10 τεύχους)

Τοῦ κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΖΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Χρόνος διαμορφώσεως τοῦ χαρακτήρος

Ἐν σοβαρὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἔρευναν τοῦ Χαρακτήρος εἶναι καὶ τὸ τοῦ χρόνου διαμορφώσεως τοῦ χαρακτήρος, δηλ. εἰς ποῖον χρόνον γίνεται ἡ μορφοποίησις τοῦ χαρακτήρος. Καὶ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου αἱ ἀπάνσεις τῶν εἰδικῶν διίστανται. Οὕτω π.χ. πολλοὶ ἐρευνῶνται ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου μορφοποιεῖται κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς. Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ὑποστηρίζουν κυρίως διάφοροι Ψυχολογοί. Κατ' αὐτοὺς ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου μορφοποιεῖται καὶ κατὰ κάποιον τρόπον σταθεροποιεῖται κατὰ τὴν περίοδον τῆς νηπιακῆς ἡλικίας. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἡ Μ. Ἐδελστάϊν—Γουδέλη λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς: «Τὸ παιδί διαμορφώνει βασικά τὸν χαρακτήρα του στὰ πέντε πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του. Ὁ σκελετὸς τῆς ὅλης Προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου διαμορφώνεται σ' αὐτὴν τὴν κρίσιμη ἡλικίαν... Ὅλοι παραδέχονται σήμερα, πὼς δ,τι ἀποκτήσῃ τὸ παιδί σ' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν, καλὸ ἢ κακὸ, μένει κτῆμα του σ' ὅλην τὴν ζωὴν» (1). Καὶ ἡ ἀείμνηστος μεγάλη Ἰταλὶς παιδαγωγὸς Maria Montessori ὑποστηρίζει τὰ αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν

1. Βλ. Μ. Ἐδελστάϊν—Γουδέλη: Ψυχικὴ ὑγιεινὴ τοῦ παιδιοῦ, σελ. 121.

.....
ρεὶ τὸν ἄνθρωπο μπροστὰ στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς υπάρξεως, τῶν νόμων τοῦ σύμπαντος, τοῦ προορισμοῦ τῆς ζωῆς, τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίγνεσθαι. Ἐπιβάλλει ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης τὴν βίωσιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν πού ἄλλοτε ἀπασχολοῦσαν ἐλάχιστους μόνον.

Ἡ ἐπιτυχὴς προσπάθεια τῆς ἐξόδου τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν γῆιν ἔλξιν, ἔχει ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ συμβολικῆς, πνευματικῆς σημασίας. Χιλιάδες χρόνια ὁ ἄνθρωπος ἐξαντλοῦσε σχεδὸν τὴν δραστηριότητά του σὲ συγκρούσεις καὶ διαφορές, σὲ μικρότητες καὶ ματαιοδοξίας. Οἱ πνευματικὲς ἀνάγκες τῶν ὀλίγων ἐκλεκτῶν δὲν μπορούσαν νὰ ἐκκλήσων τὴν ἀνθρωπίνην μᾶζαν ἀπὸ τὴν μικρόψυχον αὐτὴν προσήλωσιν στὸ γῆϊνον, στὸ προσωρινόν. Αἰῶνες ἀγωνίζεται ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία νὰ συνειδητοποιήσῃ στὸν ἄνθρωπον τὴν πνευματικὴν του ἀποστολή. Καὶ ἔρχεται τώρα ἡ ἐπιστήμη - θεία ἰσως Προνοία - νὰ τραντάξῃ, γιὰ νὰ ξυπνήσῃ πᾶν τὴν ναρκωμένην ἀνθρώπινον συνειδήσιν, νὰ νοιώσῃ τὴ θέσιν της μέσα στὸ Σύμπαν, νὰ νοιώσῃ τὴν ἀξίαν της.

Δὲν στερεῖται λοιπὸν πνεύματος ἡ ἐποχὴ μας. Χρειαζεται μόνον νὰ μελετηθοῦν βαθύτερα τὰ προβλήματα καὶ οἱ δυνατότητές της. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανείαν της ὑπάρχει τὸ πνεῦμα πού ἀγωνίζεται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐνότητά της.

Ἡ οὐσιαστικὴ παιδεία ὀφείλει νὰ συνδέσῃ τὸ παρελθόν μὲ τὸ βαθύτερον παρὸν γιὰ τὸ ἀνώτερον μέλλον.

τοῦ χαρακτήρος.

Καὶ ὁ σεβαστὸς μοι Πανεπιστημιακὸς Διδάσκαλος, βαθυστόχαστος Ψυχολογικὸς κ. Σπυρίδων Μ. Καλλιὰ φασ ὑποστηρίζει, ὅτι τὰ πρῶτα πέντε παιδικὰ ἔτη ἔχουν βασικὴν σημασίαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτήρος. Μεταφερόμεν ἐνταῦθα σχετικὸν αὐτοῦσιον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Σ. Μ. Καλλιὰ φας «Τὰ πρῶτα πέντε παιδικὰ ἔτη»: «Μετὰ τὸ πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος οὐδὲν ἄλλο κυρίως κατὰ κανόνα γίνεται ἡ αὐξήσις τοῦ συνόλου τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή, ἵνα συντομώτερον εἰπωμεν, ἐν γένει τοῦ χαρακτήρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ κύρια καὶ οὐσιώδη ἀποτελέσθῃ ἐκ τῆς κληρονομηθείσης ψυχοσωματικῆς καταβολῆς καὶ ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος ἐν γένει κατὰ τὰ πρῶτα πέντε — ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν σημαντικώτερα εἶναι τὰ τρία πρῶτα — τῆς ζωῆς ἔτη» (2). Καὶ συνεχίζων ὁ κ. Σ. Μ. Καλλιὰ φας λέγει ὅτι: «Δυνατὸν βέβαια κατὰ τὸν μετὰ τὸ δὲν ἔτος βίον νὰ μεταβληθοῦν ἐπ' ἀγαθῶν ιδιοτήτες τινες, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη καὶ σπανιώτερον ἐν γένει ἐπιτυγχάνεται καὶ (ὁσάκις εἶναι δυνατὴ) μετὰ μεγάλης δυσχερείας» (3).

Τινὲς ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ μορφοποίησις τοῦ χαρακτήρος συντελεῖται μέχρι τοῦ 7-8 ἔτους τῆς ἡλικίας. Εἰς τοὺτους ἀνήκουν οἱ Ed. Michaelis, L. Klages, H. Müller καὶ ἄλλοι.

Ἡ Ἐρβαρτιανὴ πάλιν ψυχολογία, ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν περιφημὸν ψυχολογικὴν θεωρίαν τοῦ Homunculus παρεδέχετο, ὅτι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἢ σωστότερον ἡ ὅλη ψυχοπνευματικὴ καὶ σωματικὴ ὑπόστασις (δομὴ) συντελεῖται ἀπ' ἀρχῆς, ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν (4).

Ἄλλοι ἐρευνῶνται τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀνθρώπου δέχονται ὡς ἀποφασιστικὴν ἡλικίαν μορφοποίησεως τοῦ χαρακτήρος τὴν περίοδον τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία μὲ τὰ πλεῖστα προβλήματα της, μὲ τὰ τόσα ἐρωτηματικά, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει εἰς τὸν ἔφηβον, μὲ τὰς ἀγωνίας καὶ τὰς ἐλπίδας, τοὺς ἐνδοιασμοὺς καὶ τὰ δνεῖρα ἀποτελεῖ — κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ψυχολόγων — σημαντικώτατον σταθμὸν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς ἐν γένει προσωπικότητος, ἐναποθέτει δὲ ἡ ἡλικία αὕτη, δηλ. ἡ Ἐφηβικὴ, ἀνεξίτηλον σφραγίδα ἐπὶ τῆς υποστάσεως τοῦ χαρακτήρος (5).

Ἄλλοι πάλιν ὑποστηρίζουν, ὅτι ἐπὶ τῆς μορφοποίησεως τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτήρος ρυθμιστικὸν ρόλον παίζουν τὰ μεγαλύτερα, σπουδαιότερα καὶ ζωτικώτερα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται εἰς τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ζωῆς του.

2. Βλ. Σ. Μ. Καλλιὰ φας: Τὰ πρῶτα πέντε παιδικὰ ἔτη. Ἐκδ. Β'. Ἀθῆναι 1956, σελ. 10.

3. Βλ. Σ. Μ. Καλλιὰ φας, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 10.

4. Πρὸς καὶ Κ. Ι. Πετρούνη: Ἡ ἀρχὴ τῆς Ὑπερβάσεως. Ἠράκλειον, 1957, σελ. 1 καὶ ἑξῆς.

5. Περὶ τῆς ἐν γένει σημασίας τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ, 'Επιτίμου Γεν. Διευθ. της Μαρσαλείου Παιδ. 'Ακαδημίας. «Παιδαγωγική Ψυχολογία» ('Αθήναι 1960)

Ἡ κυριαρχία υλοκρατικῶν τάσεων στή Φιλοσοφία κατά τὸ 18ο αἰῶνα καὶ ἡ ἀνάπτυξη κατά τὸν 19ο τοῦ λετικιστικοῦ πνεύματος μετὰ τὸν Aug. Comte, ποὺ ἀπέβλεπε στήν ἐκμηδένιση τῆς Φιλοσοφίας καὶ στήν ὑποκατάστασίν της ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, εἶχαν σάν ἄμεσο ἀντίκτυπο τὴν ἐκδήλωση ἀντιστοιχῶν τάσεων καὶ στὸν τομέα τῆς Ψυχολογίας. Ἡ Ψυχολογία δὲν θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ σάν ἐπιστήμην, ἀνὰ τὰ πορίσματά της δὲν ἦσαν ἐπιδεκτικὰ μέτρησης καὶ μαθηματικῆς ἔκφρασης. Αὐτὸ θὰ γινόταν, μόνο ἀνὰ ἡ ψυχολογικὴ ἔρευνα χρησιμοποιοῦσε σάν μέσο τὴν κατηγορία τῆς ποσότητας, ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναγάγῃ τὴν ποιοτικὴν χροιά τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἐνεργώντας τὴν ἀπαραίτητη στήν περίπτωση αὐτῇ διαφοροποίησίν των. Συνέπεια τοῦ ἐγγειοκρήματος αὐτοῦ ὑπῆρξε ἡ αἰτιατικὴ ἀναγωγή τοῦ ψυχικοῦ στὸ σωματικόν, ἡ ἀπόλυτη ἐξάρτηση τῶν ψυχικῶν φαινομένων ἀπὸ τὶς φυσιολογικὰς - ὁργανικὰς λειτουργίας μετὰ ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας τῆς λεγόμενης φυσιολογικῆς ψυχολογίας, ποὺ σάν ἐδραζόμενη πάνω σὲ βάσεις ὑλιστικὰς, εἶχε ἐκδηλοῦν μηχανοκρατικὸν χαρακτήρα στήν ἐρμηνεία τῆς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀντιστροφή ὅμως αὐτῇ τῶν ἀρχῶν μετὰ τὴν ἀναγωγή τοῦ σωματικοῦ, ποὺ εἶναι ἀπλῶς ἓνας δευτερευούσης σημασίας ὑπαρκτικὸς ὁρος τοῦ πνεύματος, σὲ αἰτιατὸ παράγοντα προικισμένο μετὰ δύναμιν ὅχι μόνο προσδιορισμοῦ, μὰ καὶ παραγωγῆς τῶν ψυχο - πνευματικῶν φαινομένων δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἀπὸ ἔξοχα πνεύματα, σάν τὸν Dilthey καὶ τὸν Spranger. Ἀλλωστε στήν ἴδια τῇ φιλοσοφικῇ θεώρησιν ἐγένετο μετὰ τὴν ἡ παλινόρθωση τοῦ πνεύματος καὶ τῆς Φιλοσοφίας στὰ κυριαρχικὰ των δικαιώματα, τὸ πρῶτον μετὰ τὴν ἀναγνώρισίν του ὡς βασικοῦ ὑποστρώματος τοῦ κόσμου καὶ ἡ δευτέρα μετὰ τὴν ἀναγωγή τῆς σὲ κατ' ἐξοχὴν τρόπον ἔρευνας τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν του. Ἐτσι, παράλληλα μετὰ τὴν ἐπικράτηση πνευματοκρατικῶν ἀντιλήψεων στή Φιλοσοφία, ποὺ ἐνισχύθηκαν σημαντικὰ καὶ μετὰ τὰ πορίσματα τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς, ποὺ διέλυσε στὸν αἰῶνα μας κάθε ὑλιστικὴ πρόληψη, μπῆκαν οἱ βάσεις γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς νέας ψυχολογίας. Ἀπὸ ἀποψη τεχνικῆς τῆς σύστασης τῆς ψυχικῆς ζωῆς ἡ νέα αὐτὴ ψυχολογία εἶναι δ ο μ ι κ ἡ, ἀπὸ ἀποψη ὕψους τῶν ψυχικῶν φαινομένων ν ο ο λ ο γ ι κ ἡ καὶ ἀπὸ ἀποψη σχέσης τοῦ ἀνθρωπίνου ψυχισμοῦ πρὸς τὴν ὑπερβατικὴν σχετικὰ μ' αὐτὸν πραγματικότητα, ἐμπειρικῆς ἢ καὶ μετεμπειρικῆς χροιάς, εἶναι ἀ ξ ι ο λ ο γ ι κ ἡ. Σὲ ἀ ν τ ῖ θ ε σ η πρὸς φυσιολογικὴν ψυχολογία, ποὺ δέχεται τὴν κατάτμησιν τῆς ψυχικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου σὲ στοιχεῖα καὶ ποὺ

καλεῖται γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ «Ψυχολογία τῶν στοιχείων», ἡ νέα ψυχολογία δέχεται τὴν ὁργανικὴν τῆς ἐνότητα, πρᾶγμα ποὺ δικαιολογεῖται, γιὰ τὸ καθαρὸ πνεῦμα εἶναι τὸ ὑπόστρωμα τῆς ψυχῆς. Συνέπεια τῆς ὕψους αὐτῆς τοῦ ψυχισμοῦ εἶναι καὶ ἡ κατεύθυνσίν της πρὸς τὴν ὑπερβατικὴν σφαῖρα τῶν ἀξιών μετὰ σκοπὸν ὅχι μόνο νὰ δεχθῇ τὴν προσδιοριστικὴν των ἐπίδρασιν, μὰ καὶ νὰ τὶς μετουσιώσῃ καὶ νὰ τὶς ἐνσαρκώσῃ σὲ συγκεκριμένην πραγματικότητα μέσα στὸ πεδίο τῆς ἐμπειρίας ὅπου δρᾷ.

Τῆς δομικῆς αὐτῆς, νοολογικῆς καὶ ἀξιολογικῆς ψυχολογίας μύστης καὶ λειτουργὸς εἶναι στή χώρα μας ὁ κ. Γεώργιος Ν. Παλαιολόγος, ἐπίτιμος Γενικὸς Διευθυντὴς τῆς Μαρσαλείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας. Τῇ γραμμῇ αὐτῇ χάραξε ἐδῶ καὶ χρόνια μετὰ τὴν θαυμάσια μονογραφία του «Ἡ ἀ ν τ ῖ θ ε σ ι ς ἐ ν τ ῇ ψ υ χ ο λ ο γ ι κ ῇ ἐ ρ ε ῦ ν η», τὴν κράτησε σταθερὰ στή «Γενικὴ Παιδαγωγικὴ ἢ» του, ποὺ ἀποτελεῖ ἀναντικατάστατον στὸ εἶδος τῆς Παιδαγωγικῆς, θεμελιωμένην πάνω σὲ φιλοσοφικὰς βάσεις καὶ ἔρχεται τώρα νὰ τὴ συνεχίσῃ μετὰ τὴν «Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία» του, ποὺ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα στὸ τρίπτυχον, ποὺ συνιστᾷ μαζί μετὰ τὰ δύο ἄλλα ἀξιόλογα ἔργα του καὶ ποὺ ἔρχεται νὰ πληρώσῃ ἓνα πολὺ αἰσθητὸ κενὸ στήν ὑπάρχουσα ψυχο - παιδαγωγικὴ βιβλιογραφία.

Ὁ φιλοσοφικὸς τόνος εἶναι ἔντονα ἐκδηλῶν τόσο στή θέσιν τῶν προβλημάτων ὅσο καὶ στὶς λύσεις, ποὺ μετὰ τὴν δεξιότητά του δίνει ὁ κ. Παλαιολόγος καὶ ποὺ βρίσκονται πάντοτε μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς καλὰ θεμελιωμένου ἰδεαλισμοῦ. Ἡ ἀνώτερη φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ θεμελιώσῃ μετὰ ἄκρα ἐπιστημονικότητα τὶς θέσεις του, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν πραγματικότητα μετὰ τὴν θέσιν τῶν προβλημάτων καὶ ξαναγυρίζοντας πάλιν σ' αὐτὴν μετὰ πλούσια πορίσματα ἐφαρμοσμένα στὸν τομέα τῆς παιδαγωγικῆς γενικὰ καὶ ἰδιαίτερα τῆς διδακτικῆς πρακτικῆς. Ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ κ. Παλαιολόγου, τὸ ἴδιον καὶ ἡ «Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία» του εἶναι μιὰ πανηγυρικὴ ἀπόδειξις τῆς ἀρμονικῆς συνύπαρξης φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης καὶ ἓνα εὐγλωττο ἐπιχείρημα - ποὺ καταρρίπτει τὴ θέσιν τῶν δπαδῶν τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας, ὅτι ἡ πάνω σὲ πνευματικὰς - θεωρητικὰς βάσεις θεμελιώσῃ τῆς ψυχολογικῆς ἔρευνας εἶναι στερημένη ἀπὸ ἐπιστημονικότητα. Ὁ ἐπαγωγικὸς χαρακτήρας τῆς ἔρευνας, ἡ αὐστηρή της ἀντικειμενικότητα, ἡ ἀνοδικὴ μετὰ διαδοχικὰς ἀφαιρέσεις πορεία πρὸς τὴ γενίκευσιν μετὰ σκοπὸν τὴ σύλληψιν ἀρχῶν γενικοῦ κύρους καὶ ἡ καθοδικὴ κατὸ πιν πορεία πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν παιδαγωγικὴν πραγματικότητα, ὅπου οἱ ἀρχὲς αὐτὲς θὰ βροῦν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ καὶ πλήρη δικαίωση, εἶναι τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐρευνητικῆς τακτικῆς τοῦ κ. Παλαιολόγου. Περιγραφικὸς στή διατύπωση τῶν δοξασιῶν, ποὺ πλαισιώνουν τὴν ἔρευνα μετὰ μορφὴν δεδομένων τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστημονικῆς πραγματικότητας, μὰ καὶ βαθυνούστατος στοχαστὴς στήν ἐπιδίωξιν καὶ τὴν πάντοτε ἐπιτυχῇ ἐξεύρεσιν πρωτοτύπων λύσεων τῶν προβλημάτων ποὺ τὸν ἀπασχολοῦν, ὁ κ. Παλαιολόγος μετὰ καταπληκτικὴ εὐχέρεια χαράσσει πάντοτε τὴν πρέπουσα κατεύθυνσιν σὲ τρόπον ποὺ ἀνάμεσα στήν ἀνώτερη θεώρησιν καὶ στήν πρακτικὴν

βλ. καὶ τὰ ἐξῆς συγγράμματα: 1) Ed. Spranger: Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, 2) M. Deb'sse: Ἡ ἐφηβία, 3) Γ. Θ. Σακελλαρίου: Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου. Ἐπίσης τὰ ἐξῆς συγγράμματα τοῦ κ. Ἀρ. Ἀσπιώτη: ε' κρίσις τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ε' ὁ ἐφηβος καὶ ἡ οἰκογένεια, ε' ὁ ἐφηβος καὶ ἡ Κοινωνία, ε' ἡ ὑγεία, ἡ ἀσθένεια καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐφήβου, ε' ὁ ἐφηβος καὶ ἡ Παιδεία.

(Εἰς τὸ ἐπόμενον τεῦχος ἡ συνέχεια)

έφαρμογή να υπάρχει συνέπεια και ένότητα. Ένστερ-
νισμένος βαθύτατα την ιδέα ότι η Ψυχολογία πρέπει
να υπηρετήσει την Παιδαγωγική ή αντίστροφα, ότι η
Παιδαγωγική πρέπει να αναζητήσει στην Ψυχολογία
ασφαλές θεωρητικά θεμέλια, πραγματοποιεί με την
«Παιδαγωγική Ψυχολογία» του την
εύτυχη εκείνη σύνθεση οντολογίας και δεοντολογίας,
που είναι η ασφαλέστερη προϋπόθεση της επιτυχίας
του έργου της αγωγής. Και οι δύο αυτές επιστήμες,
Ψυχολογία και Παιδαγωγική, την αγωγή υπηρετούν,
η πρώτη με την θεώρηση του παιδικού είναι τόσο από
άποψη πραγματική όσο και δυνητική και η δεύτερη με
τη σύλληψη του δέοντος είναι, που σε τελευταία ανά-
λυση αποβλέπει στην προαγωγή και την όσο γίνεται
δυνατή τελείωση του ανθρώπου.

ΔΗΜ. Χ. ΚΟΥΤΑΛΟΣ

Υποδ/ντής της Μαρμαλείου Παιδ. Ακαδημίας

**ΝΙΚ. Γ. ΜΕΛΑΝΙΤΟΥ: «Θεραπευτική Παιδα-
γωγική». Τευχ. Α', Αθήναι 1960.**

Ο Σος Καθηγητής μας στην Πανεπιστημιακή μετεκπαί-
δευση (δημ.) λων κ. Ν. Γ. Μελανίτης, Δ) της του Πειραμα-
τικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Αθηνών και έντεταλμέ-
νος Τηρητής της Παιδαγωγικής στο ίδιο Πανεπιστήμιο,
έξέδωσε ένα έγχειρίδιο Θεραπευτικής Παιδαγωγικής. Είναι
το Α' τεύχος (τά υπόλοιπα 3 πρόκειται να εκδοθούν μετα-
γενέστερα), το οποίο μπορεί να θεωρηθεί και ως εισαγωγικό
ένος συστηματικού επιστημονικού συγγράμματος Θεραπευ-
τικής Παιδαγωγικής...

Ο κ. Μελανίτης μάς παραδίδει το Α' τεύχος της Θερα-
πευτικής Παιδαγωγικής. Ένα διβλίο αξιοπρόσεχτο κι αξιο-
μελέτητο από κάθε πλευρά. Και σά σύνθεση και σάν ύφος
προκαλεί το διαφέρον του αναγνώστη, ικανοποιεί τους προ-
δηματισμούς του, δεν κουράζει και διαβάζεται άνετα. Είναι
μεθοδικά συγκροτημένο, με σοφή οίκονομία στην αρχιτε-
κτονική του διάρθρωση, με τέλεια αποσαφηνισμένες τις έν-
νοιες, με πλήρεις και έναρξεις όρισμούς, κι όλα αυτά δο-
σμένα σ' ένα ύφος λιτό, άδρό, χωρίς πλατυσμούς
και περισσότερα παραγεμίσματα. Έχει τέτοια πληρότητα
και σαφήνεια, ώστε δεν αφήνει χάσματα, αμφιβολίες και
σκιές. Έάν προσθέσουμε σ' όλα αυτά το γερό επιστημονι-
κόν όπλισμό του και την άρτια γλωσσική του έκφραση έχο-
με μπροστά μας ένα αυθεντικό επιστημονικό έγχειρίδιο Θε-
ραπευτικής Παιδαγωγικής, που χαίρεσαι να το μελετάς και
να το σπουδάσεις.

Η διβλίογραφία γύρω από την αγωγή των ανώμαλων
και καθυστερημένων παιδιών είναι έλλιπέστατη στη χώρα
μας. Αν άφαιρεση κανένας τα συγγράμματα των παιδα-
γωγών Ν. Έξαρχοπούλου, Ρ. Ίμβριώτου, Κ. Καλατζή
και κάποιες δόκιμες μεταφράσεις του Γ. Βασδέκη, δεν έχο-
με τίποτ' άλλο αξιόλογο να μνημονεύσουμε, ικανό να μνη-
ση τον Έλληνα Δάσκαλο στα θέματα της ειδικής αγωγής.
Έτσι, η συγγραφή του κ. Μελανίτου έρχεται να συμπλη-
ρώση τη διβλίογραφία, με το συστηματικό αντίκρουσμα της
αγωγής όλων των περιπτώσεων των ανώμαλων παιδιών,
γιατί ταυτόχρονα είναι ψυχολογική, παιδαγωγική και διδα-
κτική μελέτη.

«Αν όμως λάβωμεν υπ' όψιν την χώραν ήμων - γράφει
ο συγγραφέας - αυτή δυστυχώς δεν δύναται να καυχηθή
δι' όσα υπέρ των παιδων τούτων έχει επιτελέσει μέχρι του-
δε... (σελ. 8)... «Τελευταίως μέγας θόρυβος γίνεται διά
την δελτίων των αγωγής των κανονικών παιδων, αλλά
διά τους μη κανονικούς έ λ ά χ ι σ τ α λέγονται και γρά-
φονται. Και όμως και ούτοι έχουν ανάγκην έξ ίσου έπιμε-
μελημένης αγωγής... σελ. 75». Μιά γνήσια δημοκρατική Πο-
λιτεία αποκαλύπτει την ανθρωπιστική της αποστολή στα
μέτρα, που παίρνει για την Παιδεία γενικά και ειδικά για
την αγωγή των άφυων παιδιών. Ο συγγραφέας θέτει άμεί-
λικτο, άδυσώπητο το αίτημα να στραφή η μέριμνα και πρὸς
τά παιδιά αυτά, τά βαριά «σημαδεμένα» από την Μοίρά τους,
που συνωσιζόνται στα κοινά σχολεία, αφού ειδικά δεν
υπάρχουν, για να βαθαίνουν πιο πολύ οι ψυχολογικο-
σμοί των και να γίνεται παραμόνιμη κι άθεράπευτη η άνω-
μαλία τους.

Τις κατηγορίες των παιδιών, που αποκλίνουν της όμαλό-
τητας, ο συγγραφέας τις ξεχωρίζει σε 4. Πρώτη είναι η κα-
τηγορία των παιδιών με πνευματική ύστέρηση, τά άφυη ή
νοητικά καθυστερημένα, τά πνευματικά ήπερτερούντα ή με-
γαλοφυή των όποιων ή μεγαλοφυία έκλαμβάνεται ως άνω-
μαλία και χρήζουν ειδικής μεταχείρισεως, τά συναισθημα-
τικά ταραγμένα ή ανώμαλα και τέλος όσα παρουσιάζουν
σωματικές άτέλειες ή αναπηρίες. Όλες οι κατηγορίες αυ-
τές επιβάλλεται να φοιτούν σε ειδικά σχολεία γιατί άπαι-
τούν ιδιότυπο ψυχολογικό και παιδαγωγικό μεταχείρισμα
από δασκάλους με ειδική παιδαγωγική και ψυχολογική προ-
παίδεια.

Στό Α' τεύχος, που κρίνουμε, διαπραγματεύεται τά
προβλήματα των άφυων παιδιών, τά όποια παρουσιάζουν
Δ.Ν. κάτω του 90. Αφού στο κεφάλαιο Α' αναπτύξη τις
σύγχρονες αντίληψεις για την έννοια και το περιεχόμενο
της Νοημοσύνης, μάς δίνει σε κατοπινά κεφάλαια την έν-
νοια της πνευματικής ύστέρησης και τις ταξινομήσεις,
ψυχολογικές και κλινικές, των νοητικώς ύστερούντων. Με
βάση τη μετρική κλίμακα Binet - Simon διαχωρίζει ψυχο-
λογικά τά άφυη παιδιά σε 4 τάξεις. 1. Ηλίθιοι. 2. Όλι-
γόφρονες. 3. Μωροί. 4. Δυσμαθείς ή βραδύνους. Σε άδρες
γραμμές σχεδιάζει τά σωματικά και ψυχολογικά πορτραίτα
όλων των παραπάνω νοητικών τύπων και κλείνει την προ-
γματεία του με κεφάλαια, που όμιλούν για τό σκοπό της
αγωγής των άφυων, τά προγράμματα και τά μέσα για
μιάν εύστοχη παιδαγωγικήν επένδυση, τον παιδαγωγικό
και επαγγελματικό τους προσανατολισμό. Τό κεφάλαιο για
τη διαπαιδαγώγηση των δυσμαθών παιδιών και την προ-
βληματική τους είναι άρκετά πλούσιο, ώστε βρίσκει κανείς
έδώ έγκυρες περιεκτικές κι άφέλιμες προτάσεις για την
αγωγή και των κανονικών παιδιών.

Η σύντομη περίληψη των περιεχομένων φανερώνει, ότι,
όταν όλοκληρωθή ή έκδοση του συγγράμματος με τά υπό-
λοιπα 3 τεύχη, ή έλληνική παιδαγωγική διβλίογραφία θ'
άποκτήσει ένα άρτιο, έγκυρο και άκεραιωμένο έγχειρίδιο
Θεραπευτικής Παιδαγωγικής, που θα συμβάλει πολύ στον
παιδαγωγικό διαφωτισμό των δασκάλων μας.

Λ. ΒΕΛΙΑΡΟΤΗΣ

**ΑΝΔΡ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, διδ)λου Προτύπων
Μαρ. Παιδ. Ακαδημίας: «Τά σύγχρονα
όλιγοθέσια δημοτικά σχολεία» υπό Εύρ.
Κωνσταντοπούλου, υποδ)νιοδ Μαρ. Παρ.
Παιδ. Ακαδημίας.**

Τά «όλιγοθέσια» δημοτικά μας σχολεία αποτελούν
την πλειονότητα των σχολείων της Έλληνικής υπαίθρου.
Δυστυχώς στις Παιδαγωγικές μας Ακαδημίες δεν κατορ-
θώθη ακόμη να ιδρυθούν και προσαρτηθούν 2) θέσια (δι-
τάξια) και 3) θέσια (τριτάξια) Πρότυπα δημοτικά σχολεία
για την πρακτική άσκηση των υποψηφίων διδασκάλων μας.

Η άσκηση στα 1) θέσια (μονοτάξια) δεν μπορεί να θε-
ωρηθή ότι υποκαθιστά και την άσκηση στην ιδιαίτερη ιδιο-
συσταση των 2) θεσίων και 3) θεσίων δημοτικών σχολείων.

Την ανάγκην αυτή έρχεται να θεραπεύσει το παρόν σύγ-
γραμμα του άγαπητού συναδέλφου των Προτύπων της
Μαρμαλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας κ. Α. Ν. Δρόου

Παπαανδρέου:

«Τά σύγχρονα όλιγοθέσια Δημοτικά
Σχολεία», που αποτελεί πραγματικό «έγκόλπιον» για
τους συναδέλφους των όλιγοθεσίων σχολείων.

Ο κ. Παπαανδρέου, γνωστός από τις προηγούμενες προ-
φορές του στο λαϊκό μας σχολείο με τά συγγράμματά του:

1) «Τό σύγχρονο Μονοτάξιο» και 2)
«Τό Σύστημα του καταμερισμού των
μαθητών σε συνεργαζόμενες ομά-
δες και ή έφαρμογή του», με την πολύτιμη
πείρα του από την πολυετή υπηρεσία του στα όλιγοθέσια
δημοτικά σχολεία, και με την διακρίνουσα αυτόν γλαφυρό-
τητα του ύφους και την «πρακτική» εντόφηση στα προβλή-
ματα του λαϊκού μας σχολείου, προσφέρει μια αξιόλογη έκ-
δόλυσαν στο συναδέλφικό κόσμο των όλιγοθεσίων scho-
λείων.

Έρευνά με σαφήνεια και έναργεια τά Προβλήμα-
τα, παρέχει ζωντανή εικόνα όργανώσεως και λει-
τουργίας, περιλαμβάνει θέματα «Ειδικής
δακτικής», έξάγει πρακτικά πορίσματα

και δίδει εξαίρετα προγράμματα 1)θεσίου, 2)θεσίου και 3)θεσίου δημοτικού σχολείου.

Άλλο αξιολόγο προσόν του διδύλου είναι και η προσάρ-
τησις στὸ τέλος κάθε τύπου σχολείου (1)θεσίου, 2)θεσίου,
3)θεσίου) και τοῦ κεφαλαίου: «Τὰ ὀλιγοθέσια σχο-
λεῖα στὴ σύγχρονο πρᾶξι», ὅπου ἀνα-
δημοσιεύονται κατατοπιστικά και διαφωτιστικά δημοσιεύ-
ματα, ἐκθέσεις και πραγματείες σχετικές με τὴν ἐφαρμογὴ
τῶν συγχρόνων διδασκτικῶν ἀρχῶν στὰ Ἑλληνικά ὀλιγο-
θέσια δημοτικά σχολεῖα. Ἡ πρωτοτυπία αὐτὴ δίδει ἐμφαν-
στὸ πρακτικὸ πνεῦμα τοῦ διδύλου, συγκερασμένο με ἀρ-
κετὴ θεωρητικὴ ὕλη και ἐπιστημονικὴ θεμελίωσι.

Ἀπὸ τὰ προσόντα, ἀκόμη, τοῦ παρόντος διδύλου εἶναι και
τὸ ὅτι προσαρμόζει τὴν ὕλη και τὰ προ-
γράμματα ὁλῶν τῶν ὀλιγοθεσίων σχολείων πρὸς
τὸ νέο Ἑπίσημο Ἀναλυτικὸ Πρό-
γραμμα, ὥστε πραγματικά νὰ γίνεται ἀληθινὸ ἐγκόλ-
πιο γιὰ τὸ συνάδελφο τοῦ ὀλιγοθεσίου σχολείου.

Συγχαίρων τὸν κ. Παπαδηρόου γιὰ τὴ συμβολὴ του αὐ-
τῇ στὴν καλλίτερη λειτουργία τῶν ὀλιγοθεσίων σχολείων
με τὸ ἐξαίρετο αὐτὸ πόνημά του, συνιστῶ ἔκθυμα και χω-
ρίς καμμιὰν ἐπιφύλαξιν στὸ συναδελφικὸ κόσμον τὸ διδύλο
του.

ΕΥΣΤ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ: «Αἱ βιβλιοθήκαι και τὸ ἐλεύθερον ἀνάγνωσμα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον».

Εἶναι γεγονός ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ σχολικαὶ βιβλιοθή-
και εὐρίσκονται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον, ἐν συγκρίσει
με ὅτι γίνεται εἰς τὸ ἑξωτερικόν. Οὐτε και βιβλία σχετικὰ
με αὐτὸ τὸ θέμα ὑπάρχουν, ἐκτὸς ἀπὸ μερικά ἀσθρα και
μελέτας εἰς παιδαγωγικά περιοδικά. Διὰ τοῦτο ὑπῆρξεν
ἐπιτυχὴς ἡ ἐμπνευσις τοῦ δημοδίου Μυδαλίας - Γορτυ-
νίας Εὐστ. Σταθοπούλου νὰ συγκεντρώσῃ τὰ πορίσματα
τῆς μελέτης και τῆς πείρας του ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς σχολι-
κῆς βιβλιοθήκης και νὰ τὰ ἐκδώσῃ εἰς διδύλον. Τὸ ἔργον τὸ
ὁποῖον ἀνελήφθη εἶναι πράγματι τοιμηρόν, διότι οὐδὲν
ἐπιστημονικόν δοῆθημα ἐπὶ τοῦ θέματος ὑπάρχει εἰς τὴν
ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν. Ὁ σ. ὅμως στηριζόμενος εἰς τὰ
πορίσματα τῶν παιδαγωγικῶν και ἄλλων μελετῶν του και
κυρίως εἰς τὴν πρακτικὴν πείραν του ἀπὸ τὴν ὁργάνωσιν
τῆς βιβλιοθήκης τοῦ σχολείου, ὅπου ὑπηρετεῖ, παρουσίαν
σεν ἀξιολόγον μελέτην.

Ὁ ἐνθουσιασμός και τὸ διαφέρον και ἡ ἀγάπη με τὴν
ὁποῖαν ἀναπτύσσεται τὸ θέμα, ἡ παιδαγωγικὴ σκέψις και
κρίσις, ἡ ὁργανικὴ διάρθρωσις τῶν κεφαλαίων εἶναι ἀναμ-
φισβήτητα πλεονεκτήματα και ἀρεταὶ τοῦ διδύλου. Ἡ ἐκ-
θεσις τῆς πείρας τοῦ σ. ἀπὸ τὴν ὁργάνωσιν τῆς μαθητικῆς
βιβλιοθήκης τοῦ σχολείου του εἶναι ἐξαιρετικὴ και ἀπο-
σπᾷ τὸν θαυμασμὸν και τὰ συγχαρητήριά μας διὰ τὴν ἀξί-
επαινον προσπάθειάν του, παρ' ὅλον ὅτι ἐργάζεται εἰς ἓνα
μικρὸν χωρίον με ἐλάχιστα μέσα εἰς τὴν διάθεσίν του. Τὸ
παράδειγμά του εἶναι ἄξιον μιμήσεως.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ θέμα εἶναι κάπως πρωτότυπον διὰ τὴν
ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν ἦτο φυσικόν νὰ παρατηρηθῶν
καὶ τινες ἀτέλειαι. Ἡ μελέτη εἰς πολλὰ σημεῖα φέρει τὸν
χαρακτῆρα εἰσηγήσεως ἢ ἀπολογισμοῦ σχολικῆς ἐργασίας
και τοῦτο ἰσως διότι βάσις ὑπῆρξε σχετικὴ εἰσηγήσις ἢ ἄλ-
λη ἀπολογιστικὴ ἐργασία. Ἐπειτα πολλὰ κεφάλαια εἶναι
μᾶλλον ἀσχετα πρὸς τὸ θέμα περὶ σχολικῶν βιβλιοθηκῶν
και ἀναφέρονται εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν δημοσίων βι-
βλιοθηκῶν. Ἀλλὰ κεφάλαια ἀναπτύσσονται συνοπτικῶς και
τοῖς ἐκτον μεγάλῃν σπουδαιότητι και ἐκτετατότητι εὐρυτέραν
και συστηματικώτερον ἀνάπτυξιν. Γενικῶς ὅλα τὰ κεφα-
λαία εἶναι μικρά και σύντομα αὐτὸ ἐπέφερε κατὰ μὲν
τῆς ὕλης εἰς πολλὰ μικρὰ τεμάχια, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ζη-
μιώνει ἀπὸ πολλὰς πλευράς. Τὸ θέμα ἠδύνατο νὰ διατε-
ρῇ εἰς μεγαλυτέρας ἐνότητες.

Παρὰ ταῦτα πρόκειται περὶ μᾶς φιλοτίμου και ἀξιεπαί-
νου προσπάθειαι. Τὸ ἔργον εἶναι πολὺτιμον δοῆθημα διὰ
κάθε ἐκπαιδευτικόν και ὁδηγὸς ἀξιολόγος διὰ τὴν ὁργά-
νωσιν και λειτουργίαν μᾶς σχολικῆς βιβλιοθήκης.

Β. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ». Ἀθαν. Μπίκου.

Μόλις ἐκυκλοφόρησεν ἓνα ἐξαίρετο διδύλο τοῦ ἐγκρίτου
καθηγητοῦ Σωμ. Ἀγωνῆς ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ Ἀκαδη-
μίᾳ Τριπόλεως κ. Ἀθαν. Μπίκου.

Ἦταν πλέον καιρὸς νὰ ἰδῇ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος

ἓνα τοιοῦτον διδύλον ἀπαραίτητον διὰ τὴν διδασκαλίαν και
κατανόησιν τῶν Ἑλληνικῶν χορῶν.

Διὰ τοὺς περισσοτέρους διδασκάλους ἡ διδασκαλία τῶν
Ἑλληνικῶν χορῶν, ἐκτὸς δέβαια τοῦ Καλαματιανοῦ και
τοῦ Τσαμίκου, ἦτο μέγα πρόβλημα, ἐνῶ τώρα δὲν ὑπάρχει
καμμιὰ δυσκολία.

Μὲ σαφήνεια και ἀπλότητα ὁ κ. Μπίκος περιγράφει ἓνα
ἐκαστον τῶν Ἑλληνικῶν χορῶν με ὅλες του τίς λεπτο-
μέρειες, τίς στροφὰς και τίς φιοῦρες παραθέτων και τὰ
θήματα σὲ εἰδικὰ σχέδια, στὸ τέλος δὲ τὴν μουσικὴν και
τοὺς στίχους.

Οἱ χοροὶ τοῦ διδύλου ὅπως ἀναφέρει και στὸν πρόλογόν
του χωρίζονται σὲ τέσσαρες ὁμάδες. Ἡ πρώτη εἶναι διὰ
μαθητὰς πρωτοπέρους. Ἡ δευτέρη ὁμάς διὰ μαθητὰς ποῦ
ἔχουν κάποιαν ἀντίληψιν. Ἡ τρίτη διὰ χορευτὰς ποῦ ἔχουν
ἀξιολόγον πείραν και τέλος ἡ τετάρτη ὁμάς ἔχει τοὺς χο-
ροὺς διὰ φρασμένους χορευτὰς ποῦ γνωρίζουν μουσικὴν
και δύνανται νὰ τοὺς ἀποδίδουν με ἀκριβείαν και χάριν.

Τώρα ποῦ οἱ ξένοι χοροὶ ἔχουν παρὰ τοὺς νέους μας
σὲ ἐξωφρενισμούς και κωμικότητες τὸ διδύλο τοῦ κ. Μπίκου
ἦλθε στὴν κατάλληλη στιγμή.

Ἡ γνώμη μας εἶναι ὅτι εἶναι τὸ πῶς ἀπαραίτητο δοῆ-
θημα σὲ κάθε σπουδαστὴ και σὲ κάθε διδάσκαλον.

ΣΠΤΡΟΣ ΜΤΩΝΑΚΟΣ Διδάσκων

«ΙΣΤΟΡΙΑ Ν. ΠΡΕΒΕΖΗΣ», Π. Στάρα

Τὸ χιλιοκατηγορημένο ὡς ἀναχρονιστικὸν ἐπίσημον ἄ-
ναλυτικὸν πρόγραμμα ἀναγράφει ἀπὸ τὸ ἔτος 1909 και 1913
ὅτι πρέπει νὰ διδάσκονται εἰς ἑκαστον σχολεῖον και εἰς
τάς 4 ἀνωτέρας τάξεις και τὰ τοπικά ἱστορικά γεγονότα.
Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ δόλολογο ὁδοῖα δὲν κατάρθωσεν
ἡ ἐκπαίδευσις νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν διάταξιν αὐτὴ ἐλλείψει
εἰδικῶν διδύλων με τοπικὴν ἱστορίαν ποῦ και ὁ διδάσκαλος
νὰ δοθηθῇ και οἱ μαθηταὶ νὰ ἀντλήσουν τὴν ὕλην.

Ὁ Ἐπιθεωρητὴς ὁμοῦ κ. Πύρρος Στάρας, παρὰ τὰς
πολλὰς ἀσχολίας του ἐκπαραματοποίησε τὴν ἀπραγματο-
ποίησιν μέχρι τοῦδε διάταξιν τοῦ Ε.Α.Π. με τὴν ἐκδοσὶν εἰ-
δικῶν διδύλων και ἔτσι, ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Περιφερείας
Πρεβέζης, ἔχουν πλέον τὸ ὥραλον αὐτὸ διδύλον με τὴν
ὠλοκληρωμένην ἱστορικὴν ἐργασία και με τὰς ὥραιας εἰ-
κόνας, ὅπως τοῦ Ζαλόγγου τοῦ Σουλίου - τῆς Νικοπόλεως
κ.λ.π. και ἡμποροῦν νὰ ἐκπληρώσουν τὸν προορισμόν των.

Ἀπὸ τίς πρώτες σελίδες τοῦ διδύλου, ἔως τὴν τελευ-
ταία λέξι ποῦ τελειώνει, ἐξεκλίζει με ὑπερήφανον παλμό,
ἓνας ὕμνος γιὰ τὴν Ἡπειρο και τὸ λαὸ τῆς. Ρίγη Ἑθνικῆς
ὑπερηφανείας πλημμυρίζουν τὸν Ἀναγνώστη ὅταν διαβά-
ξῃ τίς σελίδες ποῦ περιγράφονται ὁλοζώντανα διὰ κλῆ-
τῶν Ἡπειρωτῶν κατὰ τῶν βαρβαρικῶν σιφῶν. Δὲς και
βλέπεις τοὺς Σουλιώτες νὰ ροβολοῦν στὰ κακοτράχαλα
βουνά, τίς ἡρωίδες νὰ πέφτουν ἀπ' τὸ Ζάλογγο και τὴ
Δέσπω τοῦ Μπότσαρη νὰ τινάσσῃ στὸν ἀέρα τὸν Πύργο
τοῦ Δημοῦ. Με τὸ θαυμάσιο διδύλο του ὁ συγγραφεὺς
ζωντανεύει κάθε χωριό, κάθε δρόμο, κάθε ρεματιά, κάθε
γωνία και κάθε ἐρείπιο τοῦ Νομοῦ μας με τρόπο ἀνάγλυ-
φο και μᾶς δίνει ἓνα ἔργο πλήρες και μάλιστα διὰ μικροῦς
και μεγάλους. Τίς παραδόσεις τίς παίρνει ἀπ' τὸ ἴδιον τὸ
στόμα τοῦ λαοῦ σήμερον και τὰ ἱστορικά γεγονότα τὰ συν-
δεῖ ἄμεσα με τὸν πραγματικὸν χρόνον και στὸν πραγματικὸν
χρόνον, ὥστε ἀποφεύγονται ἀνακρίβειαι οἱ ὁποῖες ἔχουν
γορηθῇ ἀπὸ δοκίμους μὲν ἱστορικοὺς και ποιητὰς ἀλλὰ ἀν-
θρώπους ποῦ δὲν εἶχαν γνωρίσει τὸν τόπον και τὸν λαόν,
λόγω τῆς Τουρκικῆς σκλαβιάς. Διαβάζοντας ὅλο τὸ δι-
δύλο αὐτὸ, βλέπεις με τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου νὰ παρελαί-
νουν ἀπὸ μερὸς σου γεγονότα και ἥρωες ποῦ ἔχυσαν
τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν λεγὴ αὐτὴ γῆ και ἀγνωστοὶ πολι-
τισμοὶ κατὰ τρόπο συναρπαστικόν. Νοιώθεις ὑπερηφά-
νεια γιὰ τὴν γεννήθηκα Ἑλλήνας και πιστεύεις ἀκλόνητα
πὸς ἡ θυσία γι' αὐτὸν τὸν τόπον εἶναι λερό καθήκον. Τὸ
διδύλο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ παράδειγμα γιὰ ὅλα τὰ
διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ Ἐκπαιδευτικὸν Συμ-
βούλιο, με τὸν Ὀργανισμόν ἐκδόσεων διδασκτικῶν διδύλων
και τὸ Παιδαγωγικὸν Παιδεῖαν, νὰ ἐνισχύσουν με κάθε
τρόπον τὴν προσπάθειαν αὐτὴν, ὥστε ὁ κάθε Νομὸς ν' ἀπο-
κτήσῃ τὴν τοπικὴν του ἱστορίαν και ἐπομένως νὰ τὴν
γνωρίσουν και τὸ ἓνα ἑκατομμύριον παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος
μας. Ὁ λαὸς και οἱ μαθηταὶ τῆς Περιφερείας Πρεβέζης,
θὰ εὐγνωμονοῦν τὸν κ. Ἐπιθεωρητὴν γιὰ τὴν προσπάθειαν
αὐτὴν.

Γ. ΒΑΖΑΚΑΣ

Η ΣΕΛΙΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ

ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΜΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

1. Paul Osterrieth : (Μετάφρ. Α. Κρέτση) <i>Εισαγωγή στην ψυχ. του Παιδιού</i>	Δρχ. 50
2. Κ. Παπαπαναγιώτου : <i>Ποίσεις στην Παλαιά Διαθήκη</i>	20
3. Κ. Παπαπαναγιώτου : <i>Θρησκευτικές Μορφές</i>	25
4. Κ. Παπαπαναγιώτου : <i>Β. Βουλγαροκτόνος (τριλογία)</i>	36
5. Θ. Χαράλαμπιδη : <i>Τὸ ἔργον τῆς Παιδ. Ἐπιστήμης</i>	36
6. Θ. Χαράλαμπιδη : <i>Θεμέλια προσχολικῆς ἀγωγῆς</i>	10
7. Θ. Χαράλαμπιδη : <i>Μέτρα διὰ βελτίωσιν τῆς Παιδείας</i>	10
8. Σ. Παγιατάκη : <i>Παιδαγωγικὴ ψυχολογία</i>	60
9. Σ. Παγιατάκη : <i>Ὀδηγητικὴ</i>	50
10. Ι. Ἀρχιμανδρίτου : <i>Τί παρατηρεῖ, τί ἐλέγχει, τί ἀ- ξιολογεῖ ὁ Ἑωθεωρητὴς κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν</i>	80
11. Β. Θεοφανοπούλου : <i>Σιωπηραὶ ἐργασίαι</i>	15
12. Ν. Πετρουλάκη : <i>Μεθοδολογικὸ Πρόβλημα</i>	60
13. Κ. Καραντζή : <i>Διαταραχαὶ τοῦ λόγου</i>	80
14. Σήφη Κόλλια : <i>Τὸ νόημα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου</i>	10
15. Σήφη Κόλλια : <i>Θρησκευτικὴ ἀνθολογία</i>	15
16. Σήφη Κόλλια : <i>Στὸ δρόμο τῆς ζωῆς</i>	8
17. Κονόμου - Καψάσκη : <i>Ν. Μάντζαρος καὶ Ἑθν. Ὑμνος</i>	30
18. Κ. Ἀλιφιεράκη : <i>Εἰκόνας μιᾶς ζωῆς</i>	50
19. Κ. Ἀλιφιεράκη : <i>Ὀμίλια - Διατριβαὶ</i>	20
20. Δ. Γερουλάνου : <i>Κολοκοτρώνης</i>	80
21. Βασ. Ἀμβροσίου : <i>Πῶς τὰ μορφ. τὰ Ἑλληνόπουλα</i>	25
22. Α. Καραστεργίου : <i>Τὸ νηπιαγωγεῖον</i>	30
23. Χ. Στεργιοπούλου : <i>Ὁ κινηματογράφος καὶ οἱ ἐπιδράσεις του</i>	20
24. Ἀναστ. Τακά : <i>Παιδαγωγικοὶ λόγοι καὶ ὁμιλίαι πρὸς τοὺς γονεῖς</i>	80
25. Ἀνδριοπούλου - Ρέβελα : <i>Ἡ Μάννα</i>	15
26. Ν. Ψωμοπούλου : <i>Πειραματικὴ καὶ Χημεία</i>	
27. Μαρκοπούλου - Μπρῆ : <i>Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πολιτισμοῦ</i>	80
28. Κ. Ἀναγνωστοπούλου : <i>Μέτρησις ὁρθογραφ. ἐπιδόσεως</i>	10
29. Γ. Δάνου : <i>Ὀλικὴ Μέθοδος καὶ ἐνιαυτὰ Δ'λλία</i>	30
30. Ε. Δευτεράλου : <i>Πρώτη ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ με- τὴν ἑλληνικὴν μέθοδο</i>	30
31. Α. Εὐθυμίου : <i>Μάννα καὶ παιδί</i>	10
32. Μ. Μπίγκα : <i>Ἡ Διδακτικὴ τῆς Ἀναγνώσεως</i>	20
33. Ἀν. Παπανδρέου : <i>Τὰ Σύγχρονα Μονοτάξια</i>	25
34. Δ. Κουτσοπέλου : <i>Διδακτικοὶ παλμοὶ</i>	20
35. Β. Μυλωνά : <i>Ρυθμὸς - Κίνησις</i>	12

Paul Osterieth
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΤΩΝ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ ΚΑΙ ΛΙΕΓΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Μετάφρασις :

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΡΕΤΣΗ

Πτυχιούχου Πανεπιστημίου
τῆς Γενεύης

Ο ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ

Εὐχεται
σ' ὅλους τοὺς Συναδέλφους
Καλὰ Χριστούγεννα
καὶ
Εὐτυχισμένο
τὸν
Καινούργιο Χρόνο

Ν. ΛΥΓΙΔΑΚΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΔΡΑΣ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΤΡΑΤ. ΑΡΧΩΝ

1. ΓΕΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ - ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΤΟΜΟΙ 6

Χαρτόδετοι δρ 500, Χρυσόδ. 650

2. ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΜΑΧΑΙ Α' τεύχος δρ. 100

3. ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ Δρ. 50

SELMA LAGERLÖF
(BRABEION NOMTEA)

ΘΡΥΛΟΙ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΙΣΤΟ (ΧΡΙΣΤΟΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ)

Μετάφρ. Π. ΤΣΑΚΙΡΗ
ΔΡΑΧ. 10

ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ

ΘΕΑΤΡΙΚΗΣ ΜΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

1. Κ. Παπαπαναγιώτου : <i>Ἀσωτος Υἱὸς</i>	Δρχ. 20
2. Κ. Παπαπαναγιώτου : <i>Μέγας Ἀλέξανδρος</i>	30
3. Αἰκ. Χρυσουλᾶκη - Πάτερου : <i>Παιδικοὶ παλμοὶ</i>	15
4. Χάρη Σακελλαρίου : <i>Τρεῖς ἀφ' ὧν (ποιήματα)</i>	10
5. Δ. Κουτσοβάλα : <i>Σχολικὸ Μορφωτικὸ Θέατρο</i>	20
6. Δ. Κουτσοβάλα : <i>Θρίαμβος τῆς Ἀρετῆς</i>	10
7. Π. Ἀντωνοπούλου : <i>Ἄλωση τῆς Πόλεως</i>	12
8. Π. Ἀντωνοπούλου : <i>Παιδικὴ Φλογέρα (Ἀνθολογία ποιημάτων)</i>	80
9. Π. Ἀντωνοπούλου : <i>Στὸ Βωμὸ τῆς Πατρίδος</i>	10
10. Π. Ἀντωνοπούλου : <i>Ἀθάνατη Ἑλλάδα</i>	10
11. Δ. Χατζηγάλλου : <i>Κύπρος ἡ Ἀλύτρωτη</i>	10
12. Δ. Χατζηγάλλου : <i>Ἀλαμὰνα - Θερμοπύλες τοῦ 21</i>	10
13. Α. Δρακοπούλου : <i>Σχολικὲς Ἑθνικὲς παραστάσεις</i>	20
14. Π. Μαντέλη : <i>Ὅλα γιὰ τὴν Πατρίδα</i>	10
15. Ἰω. Τρουλλινού : <i>Ἀρκάδι - Μεσολόγγι</i>	15
16. Θ. Κούκου : <i>Σχολικὴ Σκηνὴ</i>	10
17. Δ. Δάνου : <i>Χαρσόμενες γιορτὲς στὸ σχολεῖο</i>	20
18. Γ. Α. Γεωργίου : <i>Τὸ Μεσολόγγι</i>	10
19. Γ. Α. Γεωργίου : <i>Γιορτὴ τῆς Μητέρας</i>	10
20. Ν. Σκόπα : <i>Παιδικὴ Θυμὴ</i>	20
21. Μίμη Παπαδημητρίου : <i>Παιδικὸ Σχολικὸ Θέατρο</i>	25
22. Γαβαλά-Ντούζου-Παπ. Ἀνδρέου : <i>Σχολικὲς Γιορτὲς (Κωδικοποίηση τῶν ἐπιδρῶν ὅλου τοῦ σχολικοῦ ἔτους)</i>	50
(Συνέχεια τῶν Παιδαγωγ. βιβλίων μας)	
36. Ν. Κρητικῶν : <i>Ἐπαναλήψεις καὶ ἐξετάσεις</i>	Δρχ. 10
37. Μ. Τρανταλίδη : <i>Παιδαγωγικὰ ποιήματα</i>	15
38. Βλαχιά - Σπυροπούλου : <i>Τὸ παιδί</i>	50
39. Α. Σταυροπούλου : <i>Παιδαγωγικὰ ἐρεθίσματα</i>	20
40. Χ. Σακελλαρίου : <i>Βιολογικὴ χαρακτὴρ. καὶ Ἀγωγή</i>	20
41. Δ. Κατσῆ : <i>Τὰ ἡμερολόγια καὶ ὁ Κανὼν τοῦ Πάσχα</i>	25
42. Θ. Στανού : <i>Ὀμιλίαι εἰς ἐθνικὰς ἐορτὰς</i>	20
43. Α. Παπανδρέου : <i>Σύστημα Καταμερισμοῦ τῶν μα- θητῶν εἰς συνεργαζόμενες ομάδες</i>	15

Ἀποστέλλονται εἰς τοὺς ἐμβάζοντας
τὴν ἀξίαν τῶν ἐλεύθερα ἐξόδων.

ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΑΣ

PAUL OSTERRIETH
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΕΙΣ ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ ΚΑΙ ΛΙΒΕΡΝΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Μετάφρασις: Α. ΚΡΕΤΣΗ

■
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΠΑΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ Μ. Ε.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΣ
(ΤΡΙΛΟΓΙΑ)

■
ΘΕΟΔ. ΣΠΑΝΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΟΥ ΥΠ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΙΣ ΕΘΝΙΚΑΣ ΕΟΡΤΑΣ

■
ΙΩ. ΔΑΣΚΑΔΑΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡ. ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΕΠΙΛΗΨΙΑ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

■
ΓΑΒΑΛΑ — ΝΤΟΥΖΟΥ — ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Για όλες τις γιορτές του σχολικού έτους (ποιήματα, σκέτς, δράματα κ. λ. π.)
Έκδοσις πολυτελής · Σελίδες 226 (Συνιστάται υπό του Υπουργ. Παιδείας)

■
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΕΝΙΑΙΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Πρόλογος — Έπιμέλεια: Δ. Ζ. ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ

Τò βιβλίο πού καλύπτει απόλυτα, θεωρητικά και πρακτικά τήν Ε.Σ.Δ.,
σ' όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου.

■
ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑ
Η ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Καλλιτεχνικωτάτη έκτύπωσις με φωτογραφίες SLAITS - OFFSET
Γεωγραφική, Ιστορική και Αρχαιολογική εξέτασις τής Πρωτεύουσας μας και τής περιοχής της.

■
ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ: ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Ο.Ε.